

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUDÂME BİN CA'FER VE NAKDU'N-NESR İSİMLİ ESERİNİN
İNCELENMESİ**

Mustafa ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2010

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUDÂME BİN CA'FER VE NAKDU'N-NESR İSİMLİ ESERİNİN
İNCELENMESİ**

Mustafa ARSLAN

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Ferhat YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2010

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Ferhat YILMAZ
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Tahsin DELİÇAY

Üye: Doç. Dr. Fatih Yahya AYZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylım.

...../...../2010

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

KUDÂME BİN CA'FER VE NAKDU'N-NESR İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ

Mustafa ARSLAN

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ferhat YILMAZ

Haziran 2010, 118 sayfa

Bu çalışmada, Arap edebiyatı ve tenkit alanında oldukça tanınmış bir âlim olan Kudâme bin Ca'fer'in hayatı, ilmî ve edebî kişiliği, tenkit alanındaki yeri ve Nakdu'n-Nesr isimli eseri incelenmiştir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; İlk olarak çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi ile ilgili açıklamalar yapılarak ortaya konan varsayımlar sıralanmıştır. Arap dili ve edebiyatının genel tarihi içerisinde Kudâme'nin yaşadığı döneme kadar belâgat ilminin gelişim süreci kısaca ele alınmış, klasik Arap edebiyatında nesrin biçim ve ilkelerinin oluşum süreci ile birlikte klasik Arap edebiyatındaki edebî tenkidin gelişim sürecinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; Kudâme bin Ca'fer'in hayatı, ilmî kişiliği, eserleri, içinde yaşadığı siyasî ve kültürel çevre, belâgat ve tenkit alanındaki görüşleri ve Arap edebiyatı âlimleri arasındaki konumu incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Nakdu'n-Nesr adlı kitabın genel özellikleri, metodu, önemi, edebî yönü, muhtevası, yazarın kitapta ele aldığı önemli konular incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kudâme b. Ca'fer, Nakdu'n-Nesr, Tenkit, Nesir

ABSTRACT**KUDÂME BİN CA'FER AND EXAMINING HIS BOOK NAMED HİS NAKD
AL-NASR****Mustafa ARSLAN****Master Thesis, Basic Islam Sciences Department****Advisor: Yrd. Doç.Dr. Ferhat YILMAZ****June 2010, 118 Pages**

In this study it was investigated that the life of Kudâme bin Ca'fer famous person in Arap literature and the criticism and his book named "Nakd al-Nasr". Our study consists of three parts.

In the first part it was made a study about development of the rhetoric in general history of the Arap language and literature in short form, and was talked about form of the prose in the Arap literature together development process of the criticism literary.

In the second part, it was investigated that the life of Kudâme bin Ca'fer, personality literary, his boks, the circuit political and culture in that was lifed and his opinions about the rhetoric and prose and his position in between the learnedes

In the third part, it was investigated the general special features of his book Nakdu'n-Nesr and its method, its importance, its side literary and subject matters that author described

Keywords: Kudâme b. Ca'fer, Nakdu'n-Nesr, Tenkit, Nesir

ÖNSÖZ

Arap Dili ve Edebiyatı tarihinin günümüze gelinceye kadarki oluşum seyrinde karşımıza çıkan önemli şahsiyetlerden biri de Ebu'l Ferec Kudâme bin Ca'fer'dir. Arap edebiyatı ve eleştiri konusunda yazılmış birçok kıymetli eserleri bulunan Kudâme b. Ca'fer, edebiyat ve tenkit alanında getirmiş olduğu kaidelerle bu alanda yeni bir çığır açmış, ortaya koyduğu orijinal fikirlerle kendinden sonra gelen birçok edebiyatçı ve eleştirmeni etkilemiştir. Kudâme'nin, Nakdu'n-Nesr isimli kitabı da bu sahada yazılmış önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Arap edebiyatı ve tenkit alanlarında değerli katkıları olan Kudâme b. Ca'fer'in ve fikirlerinin, günümüzde daha iyi bir şekilde anlaşılmasının ve nesir tenkidi alanında yazılmış olan bir eserin tanıtılmasının gerekliliğine inanmamız, tez çalışmamızda Kudâme b. Ca'fer'in hayatını ve Nakdu'n-Nesr isimli eserinin incelenmesini konu edinmemize neden olmuştur. Arap edebiyatında nesir eleştirisi üzerine yaptığımız bu çalışma klasik dönemde ele alınan temel konuları ve terimleri ortaya çıkararak tanıtmayı amaçlıyor. Çalışmamız üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünün giriş kısmında, araştırmanın konusu, kapsamı, amacı vb. hususlara yer verildikten sonra, ilk olarak, Arap dili ve edebiyatının genel tarihinden bahsedilerek konuya başlanılmış ve Kudâme b. Ca'fer'in yaşadığı dönem hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında, Kudâme'nin yaşadığı döneme kadar belâgat ilminin gelişim süreci kısaca ele alınmış, üçüncü kısımda da, klasik Arap edebiyatında nesrin biçim ve ilkelerinin oluşum süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise klasik Arap edebiyatındaki edebî tenkitten ve tenkidin bu dönemdeki gelişim sürecinden bahsedilerek konunun genel yapısı çizilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde; Kudâme b. Ca'fer'in hayatı, ilmî kişiliği, eserleri, içinde yaşadığı siyasî ve kültürel çevre, belâgatla ve tenkit ile ilgili görüşleri ve edebiyat alanındaki diğer âlimler arasındaki konumu incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, yazarın Nakdu'n Nesr adlı kitabının genel özellikleri, metodu, önemi, edebî yönü, muhtevası, baskıları ve üzerine yapılan çalışmalar ele alınmış ve bu bölümün sonunda da ayrı bir başlık altında eserde ele alınan konu başlıkları ve içerikleri incelenmiştir.

Tezimiz, daha çok literatür taraması yöntemiyle yapılmıştır. Bu sebeple kaynaklara ulaşmak için İstanbul, Ankara ve Adana'daki kütüphaneler ziyaret edilmiş aynı zamanda internet ortamında elde edilen ve kitapların orijinal basılmış şekliyle, ziyaretçilerine hizmet veren bazı Web sitelerinden de faydalanılmıştır. Bu sayede, bilgisayar ortamında dahi olsa, yüzlerce ciltlik Arapça kitabın elimizde olması gibi bir sonuçla da karşılaşmış olduk.

Araştırmanın genelinde, özellikle de çalışmamızın ikinci bölümünü teşkil eden, Nakdu'n Nesr adlı eserin tanıtılması esnasında, kaynak olarak 'Abdülhamid el-'Abbâdî'nin neşredip, tahkîk ettiği Nakdu'n Nesr'in iki farklı baskısından faydalanılmıştır.

Araştırmamızın, bu alanda faydalı olacağını ümit ediyor ve her çalışmada olduğu gibi bunda da bazı hata ve eksiklerin olabileceğini kabul ediyoruz. Hatalarımızın ve yanlışlarımızın düzeltilmesi hususunda yapılacak ilmî tenkitler, şüphesiz tezimizin basımı sırasında göz önünde bulundurulacaktır.

Böyle bir çalışmayı tavsiye ve teşvik eden ve çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve uyarıları ile çalışmama yön vererek katkıda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ferhat YILMAZ'a, Yüksek lisans çalışmam boyunca devam eden araştırmalarımnda katkıları olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma en içten şükranlarımı sunarım.

Ayrıca İF2008YL7 nolu projemi destekleyen Çukurova Üniversitesi Araştırma Projeleri Birimi Fon Merkezine teşekkür ederim.

Mustafa ARSLAN

Adana 2010

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi.....	1
1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı.....	1
1.1.2. Tezin Amacı.....	2
1.1.3. Tezin Yöntemi.....	2
1.1.4. Varsayımlar.....	3
1.2. Kudâme Bin Ca'fer'in Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış.....	4
1.3. Kudâme Bin Ca'fer'in Yaşadığı Döneme Kadar Belâgat İlminin Gelişim Süreci ...	6
1.4. Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi	10
1.5. Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit	13

İKİNCİ BÖLÜM

KUDÂME BİN CA'FER'İN HAYATI ve İLMÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Hayatı.....	18
2.1.1. Yaşadığı Siyasî, Ekonomik, Kültürel ve İlmî Çevre.....	20
2.1.2. Müslüman Olması.....	25
2.1.3. İ'tikâdî Görüşleriyle İlgili Söylenenler.....	26
2.1.4. Vefatı.....	26
2.2. İlmî Kişiliği	29
2.2.1. Eğitimi, Hocaları ve Öğrencileri	29
2.2.2. Döneminin Âlimleri Arasındaki Yeri	30
2.2.3. Kudâme b. Ca'fer'in Kültürü.....	32
2.2.4. İlmî Kişiliği	34
2.2.5. Kudâme b. Ca'fer'in Eser Yazmadaki Üslubu	35

2.2.6. Kudâme b. Ca'fer'in Tenkitçiliği	36
2.2.7. Kudâme b. Ca'fer'i Etkileyen Şahıslar.....	40
2.2.8. Kudâme'nin Etkilediği Kişiler	40
2.3. Diğer Âlimlerin Kudâme Bin Ca'fer Hakkındaki Görüşleri	42
2.3.1. Arap Edebiyatındaki Yeri.....	44
2.3.2. Beyân İlmindeki Yeri	45
2.3.3. Mantık İlmindeki Yeri	46
2.3.4. Hesap ve Ahbâr İlmindeki Yeri	47
2.3.5. Tenkit İlmindeki Yeri.....	48
2.4. Eserleri.....	48
2.4.1. Nakdu'n-Nesr	49
2.4.2. Nakdu'ş-Şi'r	49
2.4.3. Kitâbu'l-Harâc	50
2.4.4. Kitâbu Sâbûni'l-Ğamm (Sâbûnu'l-Femm)	50
2.4.5. Kitâbu Zehri'r-Rebi' fi'l-Ahbâr	50
2.4.6. Necmu's-Sâkıb	50
2.4.7. Kitâbu's-Siyâse	50
2.4.8. Kitâbu'l-Elfâz (Cevâhiru'l-Elfâz)	51
2.4.9. Diryâku'l-Fikr fi mâ 'Âbe bihî Ebâ Temmâm	51
2.4.10. Kitâbu Sinâati'l-Cedel.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAKDU'N-NESR'İN İNCELEME ve DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Nakdu'n-Nesr.....	54
3.1.1. Nakdu'n-Nesr'in İsmi	54
3.1.2. Nakdu'n-Nesr'in Kudâme'ye Nisbeti	55
3.1.3. Nakdu'n-Nesr'in Yazılış Gâyesi	60
3.1.4. Eserde Bahsi Geçen Konular	62
3.2. Nakdu'n-Nesr'in İncelenmesi.....	64
3.2.1. Genel Özellikleri.....	64
3.2.2. Nakdu'n-Nesr'in Önemi	67
3.2.3. Metodu.....	72
3.2.3.1. Nakdu'n-Nesr'deki Te'lif Metodu.....	74
3.2.3.2. Nakdu'n-Nesr'deki İstîşhâd Metodu	76

3.2.4. Eserin Dil, Belâgat ve Arap Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi.....	79
3.2.5. Eserin Felsefe ve Mantık Açısından Değerlendirilmesi.....	81
3.2.6. Bir Tenkit Kitabı Olarak Nakdu'n-Nesr	82
3.3. Nakdu'n-Nesr'de Ele Alınan Bazı Konu Başlıkları.....	85
3.3.1. Aklın Kısımları.....	85
3.3.2. Beyânın Çeşitleri.....	86
3.3.3. Beyânu'l-I'tibâr.....	87
3.3.4. Zikru'l-Kıyâs.....	88
3.3.5. Bâbu'l-Haber.....	89
3.3.6. Bâbu'l-Beyâni's-Sânî (el-I'tikâd).....	90
3.3.7. Bâbu'l-Beyâni's-Sâlis (el-I'tibâr).....	91
3.3.8. Bâbu'l-İştikâk.....	92
3.3.9. Teşbîh.....	93
3.3.10. Lahn.....	94
3.3.11. Remz.....	94
3.3.12. İstiâre.....	95
3.3.13. Emsâl.....	95
3.3.14. Lağz.....	96
3.3.15. Hazf.....	96
3.3.16. Mübâlağa.....	97
3.3.17. Katı' ve 'Atıf.....	98
3.3.18. Te'lifu'l-'İbâre.....	99
3.3.19. Nesir	102
3.3.20. İhtiyâru'r-Rasûl.....	105
3.3.21. Cedel ve Mücâdele.....	106
3.3.22. Bâbu'l-Hadîs.....	109
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA.....	114
ÖZGEÇMİŞ.....	118

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	:	Aleyhi's-Selâm
b.	:	Bin, İbn
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle celâlühü
çev.	:	Çeviren
(DİA)	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	:	Hicrî
krş.	:	Karşılaştır
M.E.B.	:	Millî Eğitim Bakanlığı
MEB. (İA)	:	Millî Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi
nşr	:	Neşreden
ö	:	Ölüm
r.a.	:	Radiyallahu anh
s.	:	Sayfa
thk.	:	Tahkik
t.y.	:	Yayın tarihi yok
trc.	:	Tercüme
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve devamı
v.dğr.	:	Ve diğerleri
vs.	:	Ve saire
y.y.	:	Yayın yeri yok

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi

1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Araştırma konumuzun içeriği, Arap edebiyatı ve tenkit alanında önemli bir konuma sahip olan Kudâme bin Ca'fer'i ve "Nakdu'n-Nesr" isimli eserini incelemekten ibarettir. Bu bağlamda, Kudâme'nin, Arap edebiyatı içerisindeki yeri, değeri ve katkılarını ön plana çıkarmakla birlikte, bu eserini tanıtmaya, onun edebî tenkit metodunu ortaya koymak ve bu husustaki değerlendirmeleri de ön planda tutarak Arap dili ve edebiyatının gelişmesinde nasıl bir fonksiyon üstlendiğini araştırmak istiyoruz.

Bu çalışmada ilk olarak, Kudâme'nin yaşadığı döneme gelinceye kadar Arap dili ve edebiyatının gelişim süreciyle birlikte belâgat ilminin ortaya çıkışına genel olarak değinilmiştir. Kudâme'nin hayatının belli başlı dönemlerinde nasıl bir çizgide yol aldığından bahsettiğimiz ikinci bölümde daha çok Kudâme'nin hayatı, ilmî kişiliği, yaşadığı siyasî - kültürel çevre ve kaleme aldığı ve kaynaklarda kendisine nispet edilen eserlerinin tanıtımını ele aldık. Nakdu'n-Nesr'in inceleme ve değerlendirilmesinin yapıldığı üçüncü bölüm, tezimizin en kapsamlı bölümünü teşkil etmektedir. Bu bölümde ilk olarak; eserin ismi, Kudâme'ye nispeti, yazılış amacı incelenmiş, sahip olduğu genel özellikler, dil, belâgat ve mantık açısından irdelenerek esere gösterilen ilginin sebepleri araştırılmıştır.

Bu çalışma genel olarak edebiyat âlimlerinin, özel olarak da Kudâme'nin nesir tenkidi ve beyan ilminin konu başlıklarından bazıları hakkındaki tasavvurlarını ve bu konulardaki görüşlerini tespit ve onlardan bir kısmını açıklama gayretinden ibaret olacaktır. Ayrıca çalışmamız, eserin, Kudâme'ye nispeti ile ilgili var olan bazı şüpheleri ortadan kaldırmaya yönelik yaptığımız çalışmada elde ettiğimiz bulguların değerlendirilmesi noktasında da bize fırsat vermiş olacaktır. Eseri incelerken diğer Arap edebiyatçısı âlimlerin Kudâme ve bu eseri hakkındaki görüş ve düşüncelerini de ihmal edecek değiliz. Onların bu söylemlerini de göz önünde bulundurarak müellifin ve

eserinin konuları incelenecek ve bu sayede müellifin düşüncelerinin farklı görüşlerle karşılaştırılmasına imkân bulacağız.

1.1.2. Tezin Amacı

Bu çalışmamızdaki temel amacımız, Kudâme b. Ca'fer'in ilmî ve edebî kişiliğini tanıtmamızın yanında, en önemli eserlerinden biri olarak sayılan "Nakdu'n-Nesr" in tanınmasına imkân vermek ve Kudâme'ye göre, edebî tenkidin yönü ve muhtevasının anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Bu alanda büyük bir boşluğu dolduracağımızı düşündüğümüz çalışmamızın, yeni çalışmaların yapılmasına zemin hazırlayacağını temenni ettiğimizi de hatırlatmalıyız. Çünkü bu konular henüz ülkemizde yeterli derecede ele alınmamış araştırma sahalarıdır.

Arap edebiyatı alanında yapılan edebî tenkit çalışmalarının fazla olmaması bu konuyu seçmemizin sebeplerinden birisidir. Niçin bir başka Arap edebiyatçısı değil de Kudâme b. Ca'fer'in seçildiği sorulacak olursa, bunun cevabı, Kudâme'nin, Arap edebiyatı ve tenkit alanında, hem kendi dönemindeki hem de daha sonra gelen birçok büyük edebiyatçıyı etkileyecek derecede müstesna bir yere sahip olmasıdır.

Çalışmamız, beyan ve belâgat kitaplarının neredeyse tamamının inceledikleri konu başlıkları ve nesir tenkidi hakkında Kudâme'nin görüş ve düşüncelerinin bir kısmını tespit ve açıklamaya yönelik bir inceleme olacaktır. Bunun yanında eserin, Kudâme'ye nispeti ile ilgili var olan bazı şüpheleri ortadan kaldırmak maksadıyla yaptığımız çalışmada elde edilen deliller değerlendirilerek karşıt görüşler çürütülmeye çalışılacaktır. Eseri incelerken diğer Arap edebiyatçısı âlimlerin Kudâme ve eseri hakkındaki görüş ve düşüncelerini de ihmal edecek değiliz. Onların bu söylemlerini de göz önünde bulundurarak, müellifin ve eserinin konuları incelenecek, bu sayede müellifin düşüncelerinin farklı görüşlerle karşılaştırılmasına da imkân bulacağız.

1.1.3. Tezin Yöntemi

Bir araştırmanın farklı safhalarında farklı yöntem ve tekniklerin devreye girmesi mümkün olmakla birlikte, bilimsel çalışmalarda hem alanın hem de araştırılacak konunun bünyesine uygun yöntem ve tekniklerle hareket etmek bilimsel verilere ulaşma

hususunda son derece önemlidir¹. Bu bakımdan bilimsel çalışmada araştırılacak konunun belirlenmesinden sonra en azından verilerin toplanması ve toplanan bu verilerin işlenmesi olmak üzere iki temel safha mevcut olduğunu, bunların her birinde de takip edilecek yöntem ve tekniklerin bulunduğunu söylemeliyiz. Bu sebeple, Kudâme b. Ca'fer ve onun edebî tenkit anlayışını yansıtan “Nakdu'n-Nesr” isimli eserini araştırmak üzere yola çıktığımız zaman bilgileri, öncelikle bilimsel açıdan geçerli ve güvenilir kaynaklara müracaat ederek topladık. Müellifin kendi eserlerinden istifade yoluna gitmekle beraber, zaman zaman tarih ve rical kitaplarından, beyan ve belâgat kitaplarından ve yazar hakkında yapılan çalışmalara da müracaat ederek, anlayıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşım sergilemek suretiyle anlayışımızı genişletmeye çalıştık.

Bu çabamız, topladığımız verilerin işlenmesinde de devam etti. Ancak bu son aşamada tezimizin bir bilgi yığından uzaklaşıp bilimsel ve sistematik bir şekle bürünebilmesi için metne dayalı açıklama, sınıflandırma, yorumlama ve nihayet imkânlar ölçüsünde bir şeyin özünü kendi bütünlüğü içinde anlama ve yorumlama olarak tanımlayabileceğimiz hermenotik yöntem ve genelleme ilkelerine uygun bir hareket tarzı takip ettik. Bu da değerlendirmelerimizin, yorumlarımızın ve elde ettiğimiz sonuçların daha sağlam bir zemin üzerine oturmasına yardım etmiştir.

1.1.4. Varsayımlar

Bilimsel bir araştırmanın temelini oluşturan varsayım, deneyle kanıtlanmamış olmakla birlikte kanıtlanabileceği umulan kavramsal düşünüyü ya da varmış ve gerçekmiş gibi kabul edilip, bir şeyde dayanak olarak kullanılan ilkeler bütünü şeklinde tanımlanabilir. Şu halde varsayım, bir araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Olaylar arasında ilişki kurmak ve olayları bir nedene bağlamak üzere kurulur. Biz de, bu düşünceden hareketle araştırmamızın varsayımlarını şu şekilde oluşturduk:

1- Kudâme b. Ca'fer edebiyat tenkitçiliğinde dil ve kavramsal unsurlara daha çok vurgu yapmıştır.

2- Edebi tenkitçiliğe hem sosyo-kültürel hem de tarihsel yeni bir boyut

¹ Egemen, Bedii Ziya (1952), *Din Psikolojisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s.18.

kazandırmıştır.

3- Edebî konularda ve edebî tenkitçilik alanında kendince bazı kural ve yöntemler koymuştur.

4- Farklı kültürlerde varolan edebî düşüncenin ve ilmî tenkit anlayışının Arap edebiyatına aktarılmasında bir köprü vazifesi görmüştür.

1.2. Kudâme Bin Ca'fer'in Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Hayatın her alanında Arap toplumuna medeniyet inşa ettiren Kur'ân-ı Kerim, dil bakımından da Arap diline yepyeni şeyler katmıştır. İnsanlar Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlamak ve yanlış anlamalardan korunmak amacıyla Arap dili gramerini oluşturan Nahiv ve Sarf ilimleri yanında, Kur'ân-ı Kerim'in mana inceliklerini ve güzelliklerini tespit için de aşamalı olarak belâgat ve beyan ilimlerini tesise çalışmışlardır. Hicrî ilk asırlara dayandırılacak kadar eski olan bu çalışmalar, kelimelerinin delâlet ettikleri manaların bir kısmı açık, diğer bir kısmı ise kapalı ayetlerden oluşan Kur'ân-ı Kerime hizmet amaçlı ortaya çıkmış ve daha ilk asırlardan itibaren "Me'âni'l Kur'ân, Mecâzü'l Kur'ân, İ'câzü'l Kur'ân" vb. adlarla anılan eserler kaleme alınmıştır.

Zamanla gelişen belâgat ilmi ilk dönemlerde, İbnu'l- Mu'tezz (ö. 296/908), İslam belâgatının temellerini atarak bu ilme beyan adını veren Cahız (ö. 255/869), belâgat ilminin temel taşlarından biri kabul edilen Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) ve belâgat teorilerini Kur'ân-ı Kerim'e uygulayarak belâgat tefsirini yapan Zemahşerî (ö. 538/1144), gibi belâgat ilmi öncülerince aşamalı bir şekilde sistemleştirilmiştir. Bu şekilde, zamanla oluşmaya başlayan belâgat ilimleri, Kur'ân-ı Kerim'le beraber, Arap edebiyatının ana konularını oluşturan şiir ve nesir türleri içinde, manaya yönelik yapılan incelemelerde ana bilim haline gelmiştir.

Farklı millet ve kültürlerin katkılarını da barındıran Arap edebiyatı, hem bir halkı, hem de bir medeniyeti temsil eden tarihî bir şaheserdir. Menşe' olarak, Arap yarımadasında yaşayan tabiatla bütünleşmiş bedevîlere dayanmakla birlikte, İslam öncesi tecrit edilmiş Samî milletlerin kültürünün araç olduğu bir toplum edebiyatıdır. Hicrî ilk asırlardan itibaren sürdürülen fetihler, bu edebiyata yeni bir istikamet vermiş ve evrensel bir nitelik kazandırmıştır. Müslüman Arap hükümlerinin hem dinî hemde idarî dili olan Arapça, bu hükümlerinin dâhilindeki çeşitli halkların ortak dili haline

gelmiş ve ortak bir dille ifade edilen edebiyat, bu dönemde dâhil olmak üzere İslam medeniyetinin en önemli kültürel unsuru olmuştur. Böylece Arap edebiyatı on beş asır boyunca çeşitli edebiyat devirlerinde devamlılık çizgisini korumuştur.

Abbasîleri iktidara getiren devrim rüzgârı, aynı zamanda Arap edebiyatının altın devrini başlatmıştır. Farklı kültürlerle temas, tercüme faaliyetleri ve Müslüman olmayan ilim adamlarının bu dini seçmeleri gibi amiller devreye girmiş, bu dönemde edebiyat, yeni şekiller ve özellikler geliştirmiştir. Bağdat, edebî hayatın merkezi olmuştur. Bağdat'ın bu itibarı h.334'de Büveyhîler'in eline geçmesinden sonra da devam etmiştir. Eyalet merkezlerinin yükselmesinden sonra Arap edebiyatı doğuda ve batıda, Orta Asya'ya ve Akdeniz'in en uzak kıyılarına kadar yayılmıştır. Bu edebiyata katkıda bulunanlar artık, Emevî devrinde olduğu gibi yalnız Araplar değildi, çeşitli etnik gruplara mensup birçok insanın katkısı vardı. Örneğin, İranlıların, Sâsânî saray edebiyatı kurallarını, Hintlilerin sayıları ve Hint fâbillerini bu kültüre dâhil etmeleri gibi örnekler bunların en önemlileri arasında kabul edilmektedir¹.

Bilindiği gibi Abbasîler devri, Arap dili ve edebiyatı alanlarındaki çalışmalar bakımından çok verimli geçmiştir. Önceleri Kur'ân-ı Kerim ve hadislerin inceliklerini anlamak gayesiyle başlayan filolojik ve edebî araştırmalar, zamanla müstakil birer ilim dalı haline almış, çeşitli dilciler Arap kabileleri arasında dolaşarak Arap edebiyatına esas teşkil edecek malzemeyi toplayıp tespit etmeye başlamışlardı. İslâmî ilimlerin temelini oluşturan Kur'ân ve hadisle ilgili çalışmalara bağlı olarak, nahiv alanında yapılan çalışmalar da bu devirde önem kazanmıştır.

Daha önce Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), tarafından esasları tespit edilen nahiv ilmi, Abbâsîler'in ilk zamanlarında Basra ve Kûfe dil ekolleri şeklinde teşekkül etti. Bu ekollere bağlı olarak Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyh (ö. 180/796), Ahfeş (ö. 316/928) ve Zeccâc (ö. 310/922) gibi birçok dil âlimi yetişti.

¹ Hasan İbrahim Hasan (1985), *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, Trc. İsmail Yiğit v.dğr., İstanbul, Kayıhan Yayınları, XI, II, s. 149.

Bu dönemde kendilerinden de birçok âlim ve edibin bulunduğu Abbasî halifeleri bu alandaki gelişmeleri desteklemişler, âdeta ilmin ve âlimin hamisi olarak Arap dili ve edebiyatının gelişmesinde büyük hizmette bulunmuşlardır¹.

Abbasî devleti; ülkesinin genişliği, servetinin bolluğu ve yöneticilerinin ileri görüşlülüğü sayesinde doğunun daha önce şahit olmadığı bir kültürel kalkınma ve harmanlanmanın meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır. Hatta halifeden sıradan bir vatandaşa varıncaya kadar bütün insanlar, ilim öğrenmeye başlamışlar, edebiyata meyletmişler ve bu ilimleri tedris edecek mekânlar oluşturmaya çabalamışlardır. Bu dönemde Kûfe ve Basra mescidleri, Müslümanların sadece Allah'a (c.c.) ibadet ettikleri yerler olmakla kalmamış, âlimlerin çeşitli halkalar oluşturarak sarf, nahiv, fıkıh ve hadis ilimlerini tedris ettikleri birer okul haline gelmişlerdir. Abbasî devleti zamanında insanlar, memleketlerine ve orada bulunan ilme susamış talebelere ilim götürmek, ilim ve irfan kaynaklarına ulaşmak maksadıyla üç kıtayı dolaşmışlardır. Daha sonra da, günümüzdeki ansiklopedilere çok benzeyen ve bu yeni ilimlerin, bize kadar ulaştırılmasında büyük rolü olan eserlerini, bu uğurda gösterdikleri devamlı gayretler sonucunda tasnif etmişlerdir².

Kudâme b. Ca'fer de böyle münbit bir ortamda yetişmiştir. Onun yaşamış olduğu bu devir ve yaşadığı sosyal, ekonomik, bilimsel ve siyasî durum yazarın eserlerini etkilemiştir. Kudâme, Aristonun "Kitâbu'l-Hitâbe" ve "Fennü's-Şi'r" ini çok güzel bir şekilde inceleyip araştırdıktan sonra, Aristonun bu eserlerinden nasıl faydalanacağını yollarını öğrenmiştir. Anladığı bu şeyleri Arap nesrine ve şiirine adapte etmiş, yazmış olduğu eserlerinde de bunları uygulamak suretiyle, eşsiz eserler hazırlamıştır³.

1.3. Kudâme Bin Ca'fer'in Yaşadığı Döneme Kadar Belâgat İlminin Gelişim Süreci

Belâgat ilminin, günümüz belâgat eserlerinde yer alan meânî, beyan ve bedî' şeklindeki tasnîfi Sekkâkî (ö. 626/1229), tarafından yapılmıştır. Onun zamanına kadar

¹ Üçok, Bahriye (1968), *İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler*, Ankara, M.E.B. Yayınları, s. 186.

² Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, II, s. 147-148.

³ Kudâme b. Ca'fer (1995), *Nakdu'n-Nesr*, Tahâ Hüseyin'in giriş makalesi, "et-Tahmîd fi'l-Beyani'l-Arabî", Beyrut, s.17-18.

bu ilimde değişik aşamalar kaydedilmiştir. Bir dönem Arap edebiyatı yerine kullanılan ve pratik olarak edipler tarafından eserlerinde tatbik edilen belâgat ilmi; Cahız (. 255/869), İbnu'l-Mu'tezz (. 296/908) ve 'Abdulkâhir el-Cürcânî (. 471/1078) gibi ediplerle ilmî bir zemine oturtulmuş, önceleri bir meleke olarak varlığını sürdürürken, daha sonra teorileri konulmaya başlanmıştır. Cahız, "el-Beyan ve't-Tebyîn" adlı eseriyle teorik olarak belâgatın ilk temelini atarak; belâgatın ve beyan ilminin kurucusu kabul edilmiştir. Nihayet h.VI. asırda sistematik hale getirilerek bugünkü tarif ve tasnifi yapılmıştır¹.

Kudâme b. Ca'fer'de "Nakdu'n-Nesr" ve "Nakdu's-şî'r" adlı eserlerinde pek çok belâgat kurallarını incelemiştir. Eserlerinde Aristo'nun şekilci, felsefi ve akılcı metodunu takip emesi, belâgatı şekilci bir çerçeveye ve felsefe kurallarının etkisine girdirmesinin ilk adımı olarak görülmüştür. Arap edebiyatında Aristo'dan etkilenecek şekilci bir yöntem izleyen ilk tenkitçi-belâgatçı olması sebebiyle Kudâme'yi, döneminin tenkitçileri, edebî zevki yok etmek, tenkit ve belâgatı şekilci bir hale getirmekle suçlamışlardır. Buna rağmen metodu Arap belâgatında yayılmış ve Ebû Hilâl el-'Askerî (. 400/ 1009), İbn Reşîk (. 456/1064) ve 'Abdulkâhir el-Cürcânî gibi çoğu belâgatçılar kısmen de olsa onu takip etmişlerdir².

İslâm coğrafyasının genişlemesiyle birlikte Helenistik, İnan, Hint ve diğer kültürlerle temaslar sonucu bunlara karşı geniş bir ilgi ve merak uyanmıştır. Bu farklı kültürler arasında, Müslümanların kendi inanç ve düşüncelerini tutarlı bir şekilde savunmak ve İslam'ın üstünlüğünü göstermek için bu kültürleri çok iyi tanımak zorunda olduklarının farkına varmaları neticesinde, antik dünyanın bilinen ilmî ve felsefi eserlerini Arapça'ya çevirmek ihtiyacı doğmuştur. Bu alandaki ilk çalışmalar bazı şahısların, prens ve halifelerin özel merakı çerçevesinde bir asırdan fazla bir zaman içinde şahsî faaliyetler olarak devam etmiştir³.

Her medeniyet, kendinden önceki medeniyetlerin sahip olduğu bilgi ve kültürden istifade ederek, kendi bilim ve kültürlerini geliştirmiştir. Bir medeniyetin büyüklüğü tarihin çeşitli devirlerinde, değişik medeniyetlerle diyaloga girerek yeni

¹ Bedevî Tabâne (1962), *İlmu'l-Beyan*, Kahire, Mektebetu'l-Encülû, s. 5-6.

² Mandûr, Muhammed (1996), *en-Nakdu'l-Menhecî 'Inde'l-'Arab*, Kahire, Dâru'n-Nahdati'l-Mısriyye, s. 67-68.

³ Ülken, Hilmi Ziya (1935), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul, Ülken yayınları, s. 23.

tesirler karşısında tepki gösterebilmesine bağlıdır. Medeniyetler arası bilgi transferi ise, tercüme faaliyetleri ile başlamıştır. Medenî gelişme süreci, Yunan, Hint ve İran medeniyetlerinin sahip olduğu bilim ve düşünce ile ilgili kitapları Arapçaya tercüme ile başlayan Abbasîler, kendi bilgileri ile bunları kaynaştırarak, insanlık tarihi boyunca ilkini Yunanlıların gerçekleştirdiği, ikinci kültür intikalini gerçekleştirmişlerdir¹.

Emevîlerle başlayıp Abbasîlerle en üst düzeye ulaşan tercüme faaliyetleri, büyük bir medeniyetin oluşmasını sağlamıştır. Abbasîler, tercüme hareketleri ile çok zengin bir bilgiye sahip olmuşlardır. Tercümelerle derinleşen düşünce yapısı, dışardan alma içerde şekillendirme prensibinden hareketle kendinden önceki kültür ve bilgi mirasına kendi orijinal değerlerini katarak ilim ve kültürde dönemin en büyük medeniyeti haline gelmiştir. Bu faaliyetlerin, diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi Arap edebiyatında da büyük etkileri olmuştur².

Tercüme edilen bilim dalları içerisinde felsefe ve mantık, Yunan düşüncesinin İslam düşüncesi üzerine ağırlığını hissettiren en önemli alanlardan biridir. Felsefe ve felsefî düşünce, Arap edebiyatında, sistematize etme, maddeler arasında irtibat kurup sebep-sonuç ilişkisi ortaya koymak gibi açılardan tesirini göstermiştir. İslam dünyasında araç ilmi olarak görülen mantık ise, dille alakalı olduğundan Arap edebiyatını felsefeden daha fazla etkilemiş, özellikle mantık yöntemleri Arap edebiyatında uygulamaya konulmuştur. Mantık ilminin kurucusu kabul edilen Aristo'nun, "Poetika" ve "Retorik" adlı eserlerinin de bulunduğu altı eserden oluşan "Organon Külliyyatı" değişik aralıklarla Arapçaya tercüme edilmiştir³.

Tercüme faaliyetlerinin Arap edebiyatına etkisi, aşamalı olarak önce belâgat daha sonra nesir, şiir ve edebî tenkit alanlarında görülür. Sözü yerinde ve zamanında konuşma sanatı olan belâgat, tercüme faaliyetlerinin başladığı dönemlerde, fetihlerle İslam toplumuna yeni giren ve İslam'ı sözde kabul eden insanlarla, İslam bilginleri arasındaki tartışmalarda çok önemli rol oynayıp, ikna aracı olarak kullanılmıştır. Felsefe, mantık ve belâgat ilimlerinden, ikna aracı olarak yararlanan kelâm ekollerinden

¹ Demirayak, Kenan (1998), *Abbasî Edebiyatı Tarihi*, Erzurum, Şafak Yayınları, s. 11; Karlığa, Bekir (2004), *İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesine Etkisi*, İstanbul, Litera yayınları, s. 175.

² Demirci, Mustafa (2004), "Antik Yunan Kitaplarının Abbasîler Bağdat'ına Yolculuğu", *İslâmîyat*, VII, S. II, s. 43.

³ Taylan, Necip (2009), *Mantık Tarihçesi-Problemleri*, İstanbul, İFAV Yayınları, s. 40.

Mu‘tezile mensupları, hasımlarının tartışmada kullandıkları cedel yöntemini ve diğer iknâ usullerini öğrenerek kendilerini savunacak yeni deliller bulmakla kalmamışlar, bununla birlikte belâgat alanında yaptıkları çalışmalarla Arap belâgatının kurucusu kabul edilerek, nesrin gelişmesinde önemli katkıda bulunmuşlardır¹.

Hicrî II. asırdan itibaren belâgat ile birlikte hitabet, risale, emsal, nevâdir, hikmet gibi nesir türleri de gelişmeye başlamıştır. Nesir türünün gelişimi Abbasî halifelerinin Fars ve Hintlilere ait çok sayıda anlatı eserlerinin Arapçaya tercümelerini yaptırtmaları ile başlamıştır. Emevî ve Abbasî divanlarında çalışan ve geniş yetkilerle donatılan İbnü'l-Mukaffa (ö. 142/759), Abdülhamîd b.Yahya (ö. 132/750) gibi, yazılarında Yunan, Hint ve Fars tesiri görülen kâtipler, tercüme faaliyetlerinin sağladığı geniş kültürü, devlet işlerindeki yazışmalarda ve özel edebî çalışmalarında kullanmışlardır. Bu âlimler, yaptıkları faaliyetler neticesinde bu alanda büyük gelişmelere imza atmışlardır².

Abbasîlerin ilk döneminde, geniş bir ilim, felsefe ve farklı kültürlerin ortaya çıkışı ile sosyal şartlara göre şekil alan edebiyatta da ilmî ve yöntemsel bir üslûp ortaya çıkmaya başlamıştır. Belâgat ve nesir türünün yanı sıra şiir teorileri ve edebî tenkit alanında da tercüme faaliyetlerinin önemli etkileri görülmüştür. Şiiri, “sanat” olarak ilk defa Aristo’nun kabul ettiği düşüncesi, tercüme faaliyetleri ile Arap edebiyatında benimsenmiştir. İbn Sellâm el-Cumâhî (ö. 231/846), İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve İbnü'l-Mu‘tezz (ö. 296/908) gibi edip ve âlimler, eserlerinde sanat kavramını kullanmış ve şiiri sanat olarak değerlendirmiştir. Önceleri tatbikî olarak kullanılan sanatlara, bir takım isimler verilmesi tercümenin getirdiği yeni bilgilerin bir getirisi olmuştur³.

Felsefe ve mantık ilimlerinin, belâgat ve edebiyata esaslı etkisi, Kudâme’nin “Nakdu’n-Nesr” ve “Nakdü’-şîr” adlı eserlerinde görülür. Kudâme, yeni bir tarz geliştirerek teori ve tariflerle mantıkî tahlillerde bulunmuştur. Felsefe, mantık ve edebiyat eğitimi alan Kudâme, Aristo’nun eserlerini inceleyerek bu eserlerden aldığı

¹ Dayf, Şevki (1970), *el-Fennu ve Mezâhibuhu fi ‘ş-Şi’ri ‘l-Arabî*, Kahire, Daru’l-Mearif, s. 127–128.

² Goldziher, İgnace (1993), *Klasik Arap Literatürü*, Trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, Ankara, İmaj yayını, s. 93; Demirayak, Kenan, *Abbasî Edebiyatı Tarihi*, s. 134.

³ Tahâ Hüseyin, *et-Tahmîd fi ‘l-Beyanu ‘l-Arabî*, s. 8.

yöntem ve bilgiler ışığı altında, nesir, şiir, belâgat ve edebî eleştiri içerikli konuları topladığı bu eserlerini te'lif etmiştir¹.

Bütün bu faaliyetler ve gelişmeler sonrasında, Emevîlerle başlayıp Abbasîlerle zirveye ulaşan tercüme faaliyetlerinin, Arap edebiyatının belâgat, şiir ve nesir türlerinde önemli etkisi olmuştur. Helenistik kültürden tercüme edilen felsefe, mantık kitaplarının, Arap edebiyatında daha önce yapılmayan kavram ve teoriler, bunların tarifi, taksim ve sınıflandırılması ve Kudâme b. Ca'fer ve İbnu'l-Mukaffa' gibi devlet divanlarında hem kâtip hem de mütercimlik yapan edebiyatçıların, diğer kültürlerle ait kitaplardan çeviriler yapmaları bu alandaki gelişmelere katkıda bulunmuştur.

1.4. Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi

Arap edebiyatında, nesrin ilk şekli, klasik kitabet olarak kabul edilir. Bu yazım türü sosyal, siyasî ve ilmî gelişmelere paralel olarak kendi içerisinde gelişirken, bir taraftan da yazma sanatının ilkeleri ve kâtiplerin uyacakları kurallar belirlenmiştir. Beyan, belâgat ve fesahat kavramları içerisinde işlenen bu ilkeler, önce örnek metinler içerisinde uygulamalı olarak başlamış, XI. asırdan itibaren de kendine özgü ıstılah ve kavramlarıyla birlikte gelişmiştir.

Duygu, düşünce, bilgi, sanat ve kültürün yazıyla ifadesi demek olan kitabet sanatı, diğer adıyla dili kullanma sanatı, manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır. Nesir veya düz yazı, dilbilgisi yardımıyla bilgi dağarcığındaki kelimeleri yerinde kullanarak, bir konu hakkındaki görüşleri, planlı bir şekilde yazıya aktarmak demektir².

Genel anlamıyla vezin ve kafiyeden uzak olarak tanımlanan nesir, genelde insanların günlük hayatlarında konuştukları “âdî nesir”, yine herhangi bir sanata önem verilmeden sadece ilmî gerçekleri ifade etmek amacıyla kullanılan “ilmî nesir”, normal konuşma ve ilmî dilden uzak, belli bir amaca yönelik olarak üslûp, tertip ve belli bir düzen içerisinde çeşitli süs ve güzellikleri ihtiva eden “edebî nesir” olmak üzere üçe ayrılmaktadır.³

¹ Kudâme b. Ca'fer (t. y.), *Nakdü's-Şiir*, Muhakkikin giriş makalesi, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 57-58.

² Dayf, Şevki, *el-Fennü ve Mezahibuhu fi's-Şi'ri'l-Arabî*, s.15. ; Bakırcı, Selami (2003), “Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III, S. 38, Haziran, ss. 55-79.

³ Demirayak, Kenan, *Abbasî Edebiyatı Tarihi*, s. 133.

Edebiyatın iki unsurunu teşkil eden nazım ile nesrin bir birlerine göre öncelikleri bütün dillerde tartışıldığı gibi Arapçada da tartışılan konular arasında yer almıştır. Mana, üslûp ve sanat bakımından sağlam ve zengin, zihinlerde muhafaza edilmesi daha kolay, insan ruhunu etkileyici ve kısaca “Dîvânu’l-Arap” olarak bilinen cahiliye şiirinin yegâne edebî bir tür olduğu dönemlerle, Cahiliye Araplarında nesrin var olup olmadığı, eğer var ise mahiyetinin nasıl olduğu konusunda değişik görüşler bulunmaktadır.

Arapların sözünü, manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayıran klasik kaynaklara göre arapların şiir kadar nesirleri de vardır. Zeki Mübarek’in de aralarında bulunduğu bazı edebiyatçılara göre ise; Cahiliye döneminde, başka kültürlerden etkilenmeden, kendine özgü sanatı, üslûbu ve edebî özellikleri olan ve Yunan veya Fars edebiyatındaki nesirden de geri kalmayan bir nesrin varlığı düşüncesi hâkimdir. Ancak, şiire göre pek azı muhafaza edilebilmiş ve bir takım zorluklardan dolayı ancak onda biri günümüze intikal edebilmiştir. Bununla birlikte Tahâ Hüseyin’in de içinde bulunduğu bazı Arap edipleri, câhiliye döneminde nesrin varlığını kabul etmezler, onlara göre hitâbet şeklinde olan nesir ise günümüze kadar ulaşamamıştır¹.

Genel görüş olarak şu sonuç ortaya çıkmaktadır ki nesir, cahiliye döneminde hitabet ve kitabet şeklinde de kalsa, fikir ve sanat bakımından zengin edebî bir tür olarak işlenmiş, ancak pek azı muhafaza edilebilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) döneminde, hükümdarlara risalelerin yazımı, Kur’ân-ı Kerim ayetlerinin tedvini ve çeşitli görevlerde yazım işlerini yürütmek için kâtiplerin görevlendirilmesi, kitabeti etkileyen önemli hususlardır. Özellikle dört halife döneminde, devletin idarî yapısında veya dinî emirlerin ulaştırılmasında, kitabete olan ihtiyacın artması, nesrin gelişme sürecine girmesini sağlamıştır².

Emevîler döneminde, bütün yazıların Arapça olarak tutulduğu divanlarda, daha önce imlâ şeklinde olan kitabetin, tamamen yazara bırakılması ve Abdulhamid b. Yahya’nın (ö. 132/750) başlatmış olduğu resmî kitabet tarzına dayanan bir risale türünün geliştirilmesi, kitabetin, dolayısıyla nesrin gelişmesindeki en önemli aşamalardandır. Ayrıca bu dönemde, İslamî ilimlerin doğması, yeni bir ilim ve fikir

¹ Taha Hüseyin (1933), *Fi’l-Edebî’l-Cahili*, Kahire, Matbaatu’l-Fârûk, s. 325.

² Bakırcı, Selami, “*Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi*”, s. 57.

üslûbunun temellerinin atılmasıyla birlikte Arap nesri, ilmî, felsefî, tarihî ve edebî olmak üzere değişik kollarda gelişmesini sürdürmüştür¹.

Abbasîlerle birlikte kitabet sanatı yeni bir ivme kazanmıştır. Başta idarî ve malî görevleri yürüten, aynı zamanda halifenin veya sultanın yazışmalarını sağlayan divanlar, genelde ilmî hareketliliğin, özeldense nesrin gelişmesini büyük ölçüde etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Nesrin şekil ve muhteva bakımından hızla gelişmesi, özellikle divanlarda çalışan, ilmî ve edebî yönden güçlü şahsiyetlerden seçilmiş kâtipler sayesinde olmuştur.

Nesrin kendi içerisinde ki bu gelişmelere paralel olarak, Hicrî ikinci asırdan itibaren, divan kâtiplerinin çalışmaları sayesinde, gerek yazının ele alınış biçimi gerekse nesrin ilkeleri şekillenmeye başlamıştır. Buldukları makamda kendilerini ispatlamak için olağanüstü gayretler gösteren kâtipler, divan işlerinin yürütülmesi için sistematik bazı düzenlemeler getirdikleri gibi kitabet sanatına da bir takım yenilikler getirmek istemişlerdir. Bu nedenle devlet idaresinde yapılan yazışmalarda, alt tabakadaki bir memurun, üst tabakadaki bir memura nasıl hitap edeceği; askere, ilim adamlarına veya diğer devlet adamlarına yazılan yazıların nasıl kaleme alınacağı ve muhatap makama nasıl dua edileceği konusunda kaide ve kurallar tespit edilerek yazışma kuralları belirli bir düzene sokulmuştur².

İbn Kuteybe, “Edebu’l-Kâtib” adlı eserinde, “İlmu’l-Kitâb” ve “Sınâatu’l-Kitabe” başlıkları altında güçlü ve kültürlü bir yazarın yazısında bulunması gereken hususları belirlemiştir. Arap edebiyatında ilk sistematik eser yazarı olarak bilinen Kudâme b. Ca’fer ise nesir tenkidi konusunda yazdığı “Nakdu’n-Nesr” adlı eserinde, gerek dış görünüm gerek içerik bakımından nesir için bir şekil belirlememekle birlikte, nesrin muhtevasını ilgilendiren belâgat ve gramer konularını ele almıştır. Zamanla kâtipler ve münşîler için yazılmış olan bu eserler, gelişen bilgi ve ihtiyaca bağlı olarak genişlemiş, şekil ve muhteva bakımından yazı yazma sanatının metodolojisini belirlemeye çalışmıştır³.

¹ Dayf, Şevki, *el-Fennü ve Mezâhibuhu fi ’ş-Şi’ri’l-Arabî*, s. 125.

² Bakırcı, Selami, “Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi”, s. 58.

³ Emin, Ahmed (1962), *Zuhru’l-İslam*, IV, Kahire, Mektebetü’l-Cenne, II, s. 109.

Sonuç olarak, ilk dönemlerde hitabet, kitabet ve risale şeklinde görülen basit ve kısa nesir türlerinin, medeniyetin gelişmesine paralel olarak gerek tasnif, gerek içerik, gerekse şekil bakımından önemli yenilikler kazandığı söylenebilir. Resmî yazılar yanında vaaz, nasihat, vasiyet, taziye ve tebrik gibi sosyal içerikli yazıların şekil ve ifade tarzları ayrı ayrı verilmiş, devletin diğer ülkelerle olan her türlü ilişkisinde kullanacağı diplomatik dilde bazı kurallar belirlenmiştir. Devletin kurumları arasında bir makamdan diğerine gönderilen yazılarda hitap ve üslûp şekillerini içeren bürokratik dil, bilimsel çalışmalarda özellikle de mukaddimelerde kullanılan üslûp dâhil bir yazar ve şairin ya da bir hatibin kullanması gereken ilke ve kurallar genel hatlarıyla belirli esaslara bağlanmış ve bu esaslar için yeni kavramlar geliştirilmiştir.

1.5. Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit

Başlangıçta kuralları belirlenmemiş ve yalnızca eleştiren kimsenin zevkine bağlı olan bir karakter arz eden Arap edebî eleştirisi, zaman içerisinde gelişme göstermiş ve yazılı ve objektif kuralları konulmaya başlanmıştır. Bu, İslam dünyasındaki diğer bilimlerin gelişmesine paralel olarak gerçekleşmiştir. Felsefe, mantık gibi bilimlerin Müslüman bilginlerin gündemine girmesi, başka milletlerin edebiyatlarıyla tanışılması gibi faktörler edebî eleştiriye de yansımış ve eserlerinde eleştirinin kurallarını ortaya koyan yazarlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yazarların en önemlilerinden birisi Kudâme b. Ca'fer'dir. Kudâme, bu alanda önemli iki eseri “Nakdu'n-Nesr” ve “Nakdu'ş-şi'r”de hem nesir hem de şiir için aslî öğeleri belirlemiş; nesir ve şiir sanatı hakkında ilk yazılan eserlerden birini kaleme almasına rağmen oldukça önemli ve kendisinden sonra gelen eleştirmenlerin de takip ettikleri bilgiler vermiştir¹.

Edebî tenkit, daha çok insan ürünü edebî verileri; akıl, fikir ve kalp gibi kuvvelerin, insanı çevreleyen şartlar içinde geliştirdiği “Zevk-i Sâlim” adı verilen melekeye dayalı olarak değerlendirmek demektir. Bu tarz bir değerlendirme, Araplar açısından bilinen tarih içinde ilk olarak panayırlarda kendini göstermiş ve önce edebî verilerden şiiri kendine konu edinmiştir. Bu panayırlarda, belli zamanlarda cereyân eden

¹ Öznurhan, Halim (Aralık-2005), “Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Kusurları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 131-155.

şiiir müsabakalarında birinciyi tesbit etmek, inşâd edilen şiiirleri edebî tenkit süzgecinden geçirmek, bazı kıstaslara tabi tutmak şeklinde gerçekleşmekteydi¹.

Belirli ilkelere dayanmadan yapıldığı ileri sürülen bu eleştiriler, ne kadar basit ve fitrî olursa olsun edebî faaliyetlerde belirli bir aşama kaydedilmesinde etkili olmuş; şairleri, hatipleri eserlerini başkalarına sunmadan önce, gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. Bu manada, Avs bin Hacer (ö. ?/620) ve Zuheyr bin Ebî Sulmâ'nın (ö. ?/609) şiiirlerini dört ayda yazdıkları, ayrıca bir dört ay da yazdıkları üzerinde çalıştıkları, sonraki dört ayda da arkadaşlarına gösterip fikir danıştıkları ve ancak bundan sonra topluluklar karşısında şiiir okuyan şairler oldukları söylenegelmiştir².

İslam öncesi Arap toplumunda her yıl, mücadele ve kavgaların kesildiği haram aylarda kurulan panayırın en meşhuru ve en büyüğü Ukaz panayırı idi. Bir çeşit yayın organı işlevi olan Ukaz'da büyük sözlü mücadeleler yapılırken, en çok ilgi gören şey; bu büyük toplantıyı fırsat bilip buraya gelen kabile şairlerinin ve meşhur hatiplerin birbirleriyle yarışmalarıydı. Bu edebiyat meclislerinde üzerinde herkesin tartışmasız ittifak ettiği bir büyük edibin hakemliğinde, eserlerini okuyan şairler ve hatipler, böylelikle meydana gelebilecek anlaşmazlıkları önlemiş oluyorlardı. Burada seçilen hakem, gelişmiş bir edebî zevke ve bilgiye sahip büyük bir edipti. Değerlendirme sonunda, en beğenilen eser, altın suyuna batırılarak Kâbe'nin duvarına asılır, ertesi yılki yarışmalarda birinci olan şiiir seçilene kadar orada kalırdı³.

Ancak cahiliye döneminde varolan tenkit sadece şiiire yöneliktir. Bu tenkit şairler arasında yapılan şiiir münazaralarında ortaya çıkmıştır. Kabileler arasında yapılan şiiir yarışmalarında halk şiiir dinlemeye gelir ve hangi şiiirin daha güzel olduğuna karar verir. Buda şairler için çok önemliydi. Şiiiri söyleme ve şiiiri seçme büyük bir törenle yapılırdı. Şiiiri beğenilen şairin kabilesi o yıl çok meşhur olur ve diğer kabilelerden daha üstün sayılırdı. Şairi olmayan kabileler ise bir eziklik içerisinde olurlardı. Bu nedenle meşhur şairlerle işbirliği yaparlardı⁴. Ukaz'daki bu edebî meclislerde yapılan değerlendirme niteliğindeki eleştirilerin yanı sıra, Cahiliye döneminde ve İslam'ın ilk

¹ Sezer, İsmail Hakkı, "Kudâme b. Ca'ferin Tenkitçiliği", www.ilahiyatsecuk.edu.tr, 19 Nisan 2010, saat 13:06

² Ali, 'Isâm, 'Abd (1972), *en-Nakdü'l- Arabî*, y. y. , Bağdat, s. 20.

³ Fahûri, Hanâ (1990), *el-Mu'cez fi'l- Adabi'l- 'Arabî ve Târîhihi*, Beyrut, Daru'l-Cil, s. 59-60.

⁴ Yılmaz, Ferhat (2004), "Arap Edebiyatında Tenkidin Seyri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, S.1, ss. 241-254,

yıllarında şairleri değerlendirmek için, şiir alanında gerçekten kayda değer tecrübeleri olan kimselere “İnsanların en şairi kimdir?” sorusu yöneltildi. “Kim daha iyi şairdir?, Ben ondan daha iyi şairim” şeklindeki kısa yargı ifadelerine indirgenen bu eleştirel değerlendirmeler, aslında; “Şiirin kuskusuz ilk işlevi haz vermektir” diyen günümüz entelektüelleri arasında da devam etmektedir. Şiir okuyan bir insan, kendisine kelimelerle sunulan bu hazzı elbette en basit anlamıyla, kendi kişisel zevk alma kapasitesi ve entelektüel kişiliği ile doğru orantılı olarak tadacaktır¹.

O dönemde yapılan hemen hemen ilk örnekler diyebileceğimiz bu tür eleştirilerin, iyi bir bakış açısına ve engin bir deneyime sahip oldukları iddia edilemez. Ne akılcıdırlar ne de ince bir düşüncenin ürünüdürler. Etraflı bir çalışma sonrasında ortaya çıkmış görüşler olmadığı için de bir takım dayanaklardan da yoksundurlar. Ancak bu yargıların dayandığı, başka bir ifadeyle bu yargılara konu olan ve hiç küçümsenemeyecek bir takım kurallar vardı. Bunlar; “Anlatımda kullanılan kelime ve ifadelerin güçlü bir biçimde olması, sözün anlamla ilişkisi ve mübalağanın dozunda olması, aşırı gitmemesi, övgünün ve yerginin bunlara muhatap olan kimsede karşılığının olması, dile ağır gelen ve ahengi bozan bilinmeyen (garip) kelimelerin kullanılmaması, başkalarının kullandığı mana ve simgelerin kullanılmaması, yeni mana ve imgelerin bulunup kullanılması” şeklinde bir takım ilkeler zincirine bağlı bir şekilde uzayıp gitmektedir².

Edebî tenkit kavramının klasik Arap edebiyatında tarifi yapılmamakla birlikte, edebî tenkit kabul edilebilecek tenkitler yapılmış, bu konuda önemli meseleler ele alınmış, Sûlî, Kudâme b. Ca'fer, İbn Reşîk, Âmidî ve Cürçânî gibi tenkitçiler, karşılaştırmalı edebî tenkit kabul edilebilecek eserler yazmışlardır. Bu eserlerin te'lif edilmesine etki eden “kadim–muhtes³ şairler meselesi ile şiir sirkati (hırsızlığı)” meselesi gibi konunun anlaşılması açısından önemli olan, bu tür tenkitlerin yapılmasına, bu konuda eserler yazılmasına sebep olan ve aynı zamanda edebî tenkidin önemli konuları arasında bulunan bazı faktörler vardır⁴. Bu çalışmalar h. IV. asırda ileri bir

¹ Bedevî Tabâne (1960), *Dirâsât fi'n-Nakdi'l-Edebî'l-'Arabî*, Kahire, Mektebetü'l-Encülü, s. 53–60.

² Bedevî Tabâne, *Dirâsât fi'n-Nakdi'l-Edebî'l-'Arabî*, s. 61.

³ Abbasîler döneminde, farklı milletlerin kültürleriyle karşılaşılması ve yabancı milletlerden yapılan eser tercümeleri ve bir takım nedenlerle kendilerine muhtes şair denilen şairler, yeni bir şiir ekolünün ortaya çıkmasına öncülük eden şairlerdir.

⁴ Özdoğan, Mehmet Akif (Güz 2002), “Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkidin Ortaya Çıkışı”, *NÜSHA*, S. 7, ss. 141–155.

düzeyle ulaşmakla birlikte; bağımsız bir ilim olamamış; edebiyat, belâgat gibi ilimler içerisinde ele alınmayı sürdürmüştür. H. IV. asırda, hem edebî tenkit hem de iki veya daha fazla eser ya da edip hakkında yapılan mukayeseli değerlendirmeler anlamındaki karşılaştırılmalı edebî tenkit, ilmî kabul edilebilecek düzeyle gelmiştir¹.

Emevîler döneminde, Irak'ta, Mirbed panayırında, Ferazdak (ö. 114/732), Cerîr (ö. 110/728) ve Ahtal (ö. 92/710) şiir inşâd ederler, şiirleri dinleyen tenkitçiler ve diğer edebî zevke sahip kimseler tarafından, hangisinin daha üstün olduğunu tespit etmek amacıyla mukayeseli tenkit yapılırdı. Bu arada Abbasîlerin ilk dönemlerinde de karşılaştırılmalı edebî tenkit yine sade bir şekilde yapılmaya devam etmiş, bununla birlikte, bölge ve şehirlerde en iyi şair olma, şiir temalarında öncülük etme gibi özellikleri ile şairler ve edipler karşılaştırılmalı tenkide tâbi tutulmuşlardır².

Klasik dönemde nesir ve şiirin edebî tenkidi ile ilgili çalışmaların, İslam'ın doğuşuna paralel olarak daha önceden de edebî merkezler olan Hicaz, Irak ve Şam'da yoğun bir şekilde devam ettiğini görmek mümkündür. Özellikle şiir alanında Kur'ân-ı Kerim, Müslüman şairler üzerinde, şiirin geri plana itilmesi anlamında bir takım etkilerde bulunduysa da, dînin, şiiri, dolayısıyla da edebiyatı ve diğer faaliyetleri bütünüyle geriletmişti şeklinde bir düşüncenin doğruluğunu kabullenmek imkânsızdır. Yeni dinin açtığı fetih yolları ile Arap insanının yeni kültürler ve yaşam tarzlarıyla karşılaşması, bir sonraki dönemin kültürel ve edebî birikiminin hazırlayıcı faktörü olmuştur.

Abbasîler döneminde Yunan, Hint ve Fars kültürleriyle temasa geçen Arap düşüncesi eleştiride de ilk olarak Yunan felsefesinden etkilenmiş; daha sonra dil ve gramer kurallarıyla, aruz bilgisini, beyan, belâgat ve üslûp konularını temel alan eleştiri ilke ve ekolleri oluşmuştur. Dinî ve felsefî konularda münakaşalar ve mantık tartışmaları, herkese açık ilmî toplantılar şeklinde yaygınlaşmaya başlamış, bu arada edebî eleştiri ekolleri ise temellerini sağlamlaştırarak, eleştirinin başlı başına edebî bir tür olarak ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

¹ Boynukara, Hasan (1997), *Eleştiri Üzerine Söyleyiş*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, s. 34.

² Bedevî Tabâne, *Dirâsât fi'n-Nakdi'l-Edebî'l-'Arabî*, s. 100.

Yine Abbasîler döneminde, ilk oluşumlarının temelini Emevîlere dayandırmak mümkün olmakla birlikte edebî eleştiride, hem biçim hem de içerik bakımından genellikle klasik Arap şiirinin savunucusu, üç ana eğilimi temsil eden ekollerin varlığı söz konusudur. Bunlar; yenilerin hasmı, eskilerin savunucusu görünümünde olan ve eleştiri sanatına önemli ölçüde katkıda buldukları söylenemeyen İbn Sellâm gibi “Dilciler”, sahip oldukları dinî kültür birikimi ile mezhep tartışmalarının içinden gelen ve asıl kaygılarının beyan ve belâgat ölçüleri olduğunu söyleyen Cahız gibi “Kelamcılar”, eleştiri yaparken çoğunlukla Aristonun etkisinde olan ve kuralları, terimleri ve ilkeleri koyarken hayli başarılı olan Kudâme bin Ca’fer gibi “Filozoflar”dır¹.

Hicrî üçüncü yüzyılın sonlarına doğru eleştiri üzerine yapılan çalışmalar artmış, dördüncü yüzyılda da yoğunlaşmıştır. Üçüncü yüzyılın sonlarına doğru parlayan isimlerden biri “el-Bedi” adlı kitabın sahibi şair İbnu’l Mu’tezz’dir. Başlığında eleştiri kelimesinin geçtiği ilk teorik eleştiri kitabı olan “Nakdü’s-Şi’r” ve incelemesini yaptığımız “Nakdu’n-Nesr”, Kudâme b. Ca’fer tarafından yazılmıştır. Âmidî’nin “el-Muvâzene” adlı kitabı da karşılaştırmalı edebî eleştirinin ilk örneğidir. Bu eğilimin hicrî dördüncü yüzyıldaki ilk öncüsü “el-Sinâ’ateyn” adlı eseriyle Ebu Hilâl el-Askerî’dir. Bu eğilim daha sonra Abdülkadir el-Cürcanî’nin “Delâilu’l-İ’câz” ve “Esrâru’l-Belâğa”, İbn Sinan el-Hafâcî’nin, “Sırru’l-Fesâha” adlı eserleriyle daha da açıklığa kavuşur.

¹ el-Fahûrî, Hannâ (1986), *el-Câmi’ ft Târîhi’l-‘Arabî*, II, Beyrut, Dâru’l-Cil, I, s. 646–648.

İKİNCİ BÖLÜM

KUDÂME BİN CA'FER'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Hayatı

Kaynaklarda, Kudâme b. Ca'fer'i(d. 260/ö. 337) tanıtıcı bir bilgi verilirken, isim ve lakabıyla ilgili olarak edebiyat tarihçileri, şu isim ve lakap üzerinde ittifak etmişlerdir: “Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdadî.” Bazı kaynaklarda lakap olarak, “el-Kâtib” yerine “Ziyâd” ya da “Ruzbâ” gibi lakapları da kullanılmıştır. Yâkut el-Hamevî'nin “Mu'cemü'l-Udebâ”sında da yer alan ve kaynaklarda genellikle tercih edilen lakabı “el-Kâtib” tir¹. Nisbe olarak kullanılan lakabı ise ömrünün neredeyse tümünü geçirdiği Bağdat'a nisbetle kullanılan “el-Bağdadî” dir.

Ebu'l-Ferec ve el-Kâtib lakapları onun en meşhur lakaplarıdır. Bununla birlikte Ebu Hayyân et-Tevhîdî, onu “Ebu Amr” diye künyelerken, İbn Tağriberdî , “Ebu Ca'fer” diye künyeler. Eş-Şüreyşî ise Kudâme'den bahsederken, onun, “Ebu'l-Velîd” lakabını kullanmıştır².

Kudâme, İbnu'l-Cevzî'nin naklettiği ve Bedevî Tabâne'nin de tercih ettiği görüşe göre h.260 yılları civarında, Halife Mu'temid'in zamanında Basra'da doğmuş, onunla birlikte Abbasî halifelerinden dokuzunun zamanına yetişmiştir. Bunlar; Mu'temid, Mu'tazıd, Müktefıbillah, Muktedırbillah, Kâhırbillah, Râdî, Muttekî, Müstekfî ve Mut'î'dir³.

¹ Muhammed b. İshak İbn Nedim (t. y.), *Kitabu'l-Fihrist fi Ahbâri'l-Ulemâi'l-Musannifîn*, (y. y.), s. 131–311; Ebu'l-Hasen Ali, İbnü'l Esîr (1965), *el-Kâmil fi't-Tarih*, XIII, Beyrut, Dâru'l-Beyrut, VII, s. 46–47; İbn Kesir (1966), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, Beyrut, Mektebetü'l-Mearif, , II, s. 220; Abdurrahman Muhammed İbnu'l-Cevzî (1992), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, XVIII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, VI, s. 280.

² Ebu Mahfuz, el-Ma'sûmî (2001), *el-Buhûs ve't-Tenbihât*, thk. Muhammed Ecmel Eyyûb el-İslâhî, Beyrut, s.137–156; *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi(İA)*, Kudâme b. Ca'fer Maddesi, VI, s. 951.

³ Bedevî Tabâne (1969), *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, Kahire, Mektebetü'l-Mısriyye, s. 53; Karabulut, Ali Rıza (t. y.), *Mu'cemu'l-Mahtûtâti'l-Mevcûde fi Mektebât-i İstanbul*, İstanbul, II, s. 1066.

Kudâme'nin, İbn Kuteybe'nin talebesi olduğu¹ düşünülünce h. 260 yıllarında doğduğunu bildiren tarih, kabul edilebilir gözükmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere müellifimizin doğum tarihi hakkında, kesin bir tarih vermek mümkün görünmemekle birlikte, doğum tarihiyle ilgili ifadeler, tahminlerden öteye gidememektedir.

Elimizde bulunan kaynaklar Kudâme'nin Basra'da doğmuş olmasına karşılık babasının devlet dairelerindeki kâtiplik görevi sebebiyle, çocukluk ve gençlik yıllarını Bağdat'ta geçirdiğini bildirmektedir. Soyu hakkında büyük dedesi Ziyâd'dan başka kimsenin bilinmemesi ve soyunda geriye doğru bir kesintinin var oluşu, Onun Arap asıllı olmadığına bir işaretidir. Muhtemelen eski İran devletinde yaşamış olan Irak'lı Hıristiyanlardandır. Kaynaklarda babası Ca'fer hakkında Samarra Emiri İnak'ın kâtibisi iken Halifenin Samarra'yı ele geçirmesi sonrasında beraberinde götürdüğü iki kâtipten birisi olarak zikredilmesi dışında fazla bir bilgiye de rastlanmaz².

Kudâme, Abbasî tarihinde meşhur Bağdat kâtibisi olarak haklı bir şekilde başkâtiplik makamını alırken, onun bu ünvana sahip olması, şüphesiz gelişen İslam devletlerinin içerisinde geçtiği şartlar sonrasında, oluşması kaçınılmaz mesleklerden birisi olan kâtiplik için gerekli olan vasıf ve kabiliyetleri taşıyor olmasını gerektirmektedir. Bu görevi ile bir nevi halifenin ve vezirin yardımcısı durumunda olan Kudâme, devletin en üst tabakasından olan yönetici kesimle de ilişkileri olan bir konuma gelmiştir³.

Halife Mütevekkilin Samarra'yı ele geçirdikten sonra, emir İnak'ı hapsedip iki oğlu Muzaffer ve Mansur'u yanına alarak döndüğü anlatılırken, bu esnada İnak'ın iki kâtibisini de yanında Bağdat'a götürdüğü kaynaklarda yer alır. Bunlardan birisi Süleyman b. Vehb diğeri de Kudâme b. Ca'fer'in dedesi Kudâme b. Ziyâd en-Nasrânîdir⁴.

Dedesi ve babası devletin çeşitli kademelerinde kâtiplik ve memurluk yapan Kudâme'nin faziletli, oldukça güvenilir olması, belâgat alanındaki şöhreti ve hesap

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 53; Ahmed Ramazan Ahmed (t.y.), *er-Rihle ve 'r-Rahalâtü'l-Müslimîn*, Dâru'l-Beyani'l-Arabî, Cidde, (y.y.), s. 63–71.

² İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, X, s. 220–221; *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, Cengiz Kallek, Kudâme b. Ca'fer maddesi, s. 311–312; Kehhâle, Ömer Rıza (1993), *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimi Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye*, IV, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, II, s. 657.

³ Salih, Subhi (1999), *İslam Kurumları*, Trc. İbrahim Sarmış, Ankara, Fecir Yayınevi, s. 186–187; *Dirâsâtu Târîhi'l-Cezîrati'l-Arabîyye*, Komisyon (1979), Riyad, Matbaatü Câmîati'r-Riyâd, II, s. 287.

⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, X, s. 220–221; (*DİA*), Kudâme b. Ca'fer maddesi, XXVI, s. 312.

ilmindeki eşsizliği gibi bir devletin göz ardı edemeyeceği özelliklere sahip olduğunu bilen Vezir Ali bin Furat, Meclisü'z-Zimâm görevini ona teslim etmekten çekinmemiştir. Bunun üzerine, onu halife ile görüştürüp tanıttılar, onda bulunan üstün özelliklerden faydalanabileceklerini izah ettiler. Böylelikle Kudâme, Meclisü'z-Zimâm görevini üstlendi. Sonra bilindiği üzere başkâtiplik görevini alana kadar diğer divan görevlerinde bulunmaya devam etti¹.

Kudâme, Muizzuddevle Ahmed bin Büveyh'in, Irak'ı h.334 yılında fethinden sonra, vefatından önceki üç senelik dönemde Büveyhoğulları'na da kâtiplik yapmıştır. Kudâme'nin ömrünün son dönemlerinde meydana gelen bu iktidar ve saltanat değişikliği sonrasında, Bağdat, yeni bir kargaşa ve boşluk dönemine girmiştir. Devletin işlerini takip edecek icraatlarını yürütecek bir veziri, işlemleri yazacak bir kâtipleri yoktu. Kudâme ise, bütün bu konulara hâkim, işleri en iyi bilen birisiydi. Bu durumda şartlar, Kudâme'nin bu görevi üstelenerek Büveyhoğulları'nın kâtiplik görevini vefatına kadar sürdürmesine zemin hazırlamış oldu².

2.1.1. Yaşadığı Siyasî, Ekonomik, Kültürel ve İlmî Çevre

Halife Mütevekkil'in Samarra'yı ele geçirmesinden sonra, Irak'lı Hıristiyanlardan olan dede Kudâme b. Ziyad bir dönem ailesiyle birlikte Basra'da yaşamaya başlamıştır. Kudâme de bu şehirde dünyaya gelmiştir³.

Abbasîler zamanında meydana gelen pek çok yağma ve isyan olaylarına rağmen Basra ilim ve kültür alanında önemli gelişmelerin görüldüğü bir merkez konumunda idi. Muhtelif etnik unsurların birbirlerine karışması zihnî ve dinî gayreti harekete geçirmiş, h. II. yüzyılda şehrin gelişmesi zirveye ulaşmıştır. Emevîler devrinde yaşayan Hasan-ı Basrî ile Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin burada yetiştirmiş oldukları öğrenciler, İslamî ilimlerde büyük çığır açarak tedvin hareketinde büyük ilerleme kaydedilmesine sebep olmuşlar, bu dönemde tarih, Arap dili ve Arap edebiyatı konularında bol miktarda eser kaleme alınmıştır. Ayrıca II-IV. yüzyıllarda Basra'da Arapçanın gramer kurallarını

¹ Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 203; Kandil, Fuad (2002), *Edebü'r-Rihle fi't-Türâsi'l-Arabî*, Kâhire, Mektebetü'd-Dâri'l-Arabiyyeti'l-Kitâb, s. 192–210.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve Nakdü'l-Edebî*, s. 70; Alian Sarkis, *Mu'cemu'l-Matbûati'l-Arabiyyeti'l-Muarrabe*, II, s. 360–361; (DİA), Kudâme b. Ca'fer maddesi, XXVI, s. 311–312; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 37.

³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, s. 220–221.

tespit eden ve Basriyyûn adıyla şöhret bulan büyük dilciler yetişmiştir. Basra, Arap edebiyatı alanında da geniş kültüre sahip ve sayısız eserler veren âlimler yetiştirmiştir. Cahız, çok sayıdaki eseriyle bu dönemdeki edebiyatın ilk temsilcisidir. Dördüncü yüzyılın son döneminde kurulan ve dinî, felsefe vasıtasıyla izaha çalışan İhvân-ı Safa topluluğuna mensup Ebu Süleyman el-Büstî (ö. 348/959), Mukaddesî(ö. 390/1000) gibi âlimler ilmî ve edebî çalışmalarını bu şehirde yürütüyorlardı. Başka dillere en çok çevrilen Arapça edebî eserlerden Makâmât'ın müellifi de olan Harîrî (ö. 516/1122), Basra'da doğup yetişmiştir.

Abbasî Devleti'nin merkezî otoritesinin zayıflaması ile birlikte başlayan kargaşa döneminin sonunda şehir, ilmî ve kültürel açıdan hızlı bir düşüş göstermiştir. 1258'de Bağdat Hülâgû tarafından işgal edilince, bu olayla birlikte Abbasî Devleti yıkılmış ve Irak Moğollar'ın eline geçmiştir. Basra daha sonra sırasıyla: İlhanlılar, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve nihayet Safevîler'in hâkimiyetleri altına girerken, bu uzun dönem esnasında, Irak birçok siyâsî çekişme ve savaşlara sahne olmuştur¹.

Kudâme, bir dönem yaşamış olduğu Basra'dan, bu dönemde ki birçok zımmî'nin yaptığı gibi İslâmî kültürü tanıyıp bilgilenmek maksadıyla Bağdat'a gitmiştir². Kuruluşunu takip eden yıllardan itibaren her alanda hızlı bir gelişmeye sahne olan Bağdat, III -IV. yüzyıllarda İslâm dünyasının en büyük şehri, en önemli ilim, kültür ve medeniyet merkezi haline gelmiştir. Artan ticaret, servet ve refaha paralel olarak ilim, edebiyat ve sanatta da ciddi gelişmelerin olmasına zemin hazırlamıştır. Bağdat'ta bizzat halife ve vezirlerin himaye ve teşvikleriyle kurulan müesseselerde ilim, kültür ve sanatta en önde gelen simalar yetişmiştir. İslam kültür ve medeniyetine damgasını vuran Bağdat, aynı zamanda Avrupa medeniyetinin doğuşuna da zemin hazırlamıştır.

Emevîler devrinde başlayan ve İslam medeniyeti tarihinde önemli bir yeri olan tercüme faaliyetleri Abbasîler döneminde daha sistemli bir şekilde sürdürülmüştür. Böylece hilâfet merkezi Bağdat, kuruluşunun üzerinden henüz bir asır bile geçmeden özellikle Hint ve İran menşeli eserlerin tercüme edildiği, Güney Avrupa'yı Ortadoğu ve

¹ (DİA), Basra maddesi, İstanbul 1992, Yusuf Halaçoğlu, V, s. 108–114.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el- 'Abbâdi'nin tahkiki, s. 35; Alian Sarkis, *Mu'cemu'l-Matbûati'l-Arabiyyeti'l-Muarrabe*, II, s. 1494–1495.

Yakındoğu ile bütünleştiren bir merkez olarak medeniyet ve kültür hareketlerinde önemli bir konuma sahip olmuştur¹.

Bu dönemde yetişen birçok âlimle görüşme ve onlardan bilgi alış verişinde bulunma fırsatı elde eden Kudâme, kendisini bu alanda zirve haline getirecek bilgi ve kültürel birikimini burada almıştır. Aynı zamanda devletin üst seviyelerinde görevlerde bulunan Kudâme'nin 304 yılında Bağdat'ın Büveyhoğulları tarafından ele geçirilmesinden sonra, onların kâtipliğini yaparak hayatının sonuna kadar burada yaşadığı ve hayatının son günlerini Bağdat'ta geçirerek burada vefat ettiği kaynaklarda anlatılmaktadır.

Abbasî halifesi Muktefîbillâh'ın zamanına da şahit olan Kudâme'nin yaşadığı dönem, h. 656 yılında Moğollar tarafından yıkılmış olan Abbasî devletinin çözülme devrinin başlangıç dönemi olarak da kabul edilir. Bu devletin zayıflayıp çözülmeye başlaması da birkaç sebebe bağlıdır.

Bu sebepler içerisinde belki de en önemlisi, Abbasî halifelerinin, Arap devletinin kurucusu ve İslam'ın aslî unsuru olan Arapları ihmal ederek önce İranlılara daha sonra da Türklere güvenmeleri ve devletin mülkî ve askerî makamlarını yalnız onlara tahsis etmeleridir. Bu uygulama yüzünden, Arapların taraf tutma özelliği zayıflamış, sosyal etkinliklerini yitirmişler, durumları kötüleşmiş ve devleti desteklemek için samimi gayretlerini elden bırakmışlardır.

Arapların, Abbasî halifelerine karşı kin ve öfkelerini tahrik eden bir diğer etken de, bu halifelerin Emevî hanedanını şiddetle cezalandırmaları ve onları işkenceye tâbi tutmalarıdır. Hz. Ali soyuna karşı düşmanca muameleleri de bu konuda etkili olmuştur. Bunun üzerine Hz. Ali'nin ailesine mensup olanlar ve onların taraftarları, Abbasîlere karşı çıkmışlardır.

Bu dönemde Hurremiyye, Râvendiyeye gibi çok sayıda zındık ve dinsiz grupların, Mu'tezile ve diğerleri gibi kelâmî grupların ortaya çıkması, devletin zayıflamasında rol oynamıştır. Bu hareketler, Müslümanların biri diğerine saldıran,

¹ Ünlü, Nuri (1997), *İslam Tarihi-I*, İstanbul, İFAV Yayınları, s. 298; Demirayak, Kenan, *Abbasî Edebiyatı Tarihi*, s. 15-17.

hiziplere, hatta bir kısmı doğrudan devleti yıkmayı hedef alan gruplara bölünmesine sebep olmuştur.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, II. Abbasî döneminin takdire şayan yönleri ve üstün durumları da söz konusudur. Bu dönemde, Abbasî devletine, eski güç ve kudretini kazandırmak için gayret gösteren halifelerden birçoğu, haklı bir şöhret kazanmıştır. Ayrıca bu dönemde Samanîler, Büveyhîler, Gazneliler, Selçuklular ve Hamdânîler gibi birbiriyle mücadele eden küçük devletler de kurulmuştur. Bu devletler, Abbasî devletinin zayıflamasının etkenlerinden olmuşlarsa da, ilmi ve ilim adamlarını desteklemeleri, yeniliklere müsamahakâr davranmaları sebebiyle İslam medeniyetinin yükselmesinde, ilim ve fennin ilerlemesinde son derece önemli rol oynamışlardır¹.

Abbâsîler'de İslâm toplumu genel olarak havâs ve avam denilen iki tabakadan oluşuyordu. Halifenin yakınları, vezirler, emirler, âlim ve ediplerle kâtipler üst tabakaya mensuptu. Esnaf ve sanatkârlar, çiftçiler, askerler, köleler ve diğer gruplar da ikinci sınıfı teşkil ediyordu. Çok geniş bir alana yayılmış olan Abbasî halifeliğinin sınırları içinde başta Araplar, İranlılar ve Türkler olmak üzere muhtelif kavimlere ve çeşitli mezheplere mensup insanlarla birlikte Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan zimmi'ler ve savaş esirlerinden meydana gelen köleler bu devleti meydana getiren sosyal sınıflardır.

Abbâsîler'in iktidara gelmesiyle birlikte İslâm devletinin iktisâdi hayatı da değişmiştir. Abbasîler, iktisadî hayatın her alanında üretimin ve buna bağlı olarak refahın arttırılması hususunda büyük gayret göstermişlerdir. Kültür ve medeniyet seviyesinin yükselmesi milletler arası ticaretin de gelişmesine sebep olmuştur. Başlangıçta ticaret Yahudi, Hıristiyan ve Mecusî tüccarların elindeyken zamanla Müslümanlar da ticaret hayatına atılmışlar ve çok geçmeden dünya ticaretinde söz sahibi olmuşlardır. Ayrıca, devlet gelirlerinin bu dönemde büyük meblağlara ulaşmış olması, aynı zamanda halkın yüksek bir refah seviyesine eriştiğini de göstermektedir².

Farklı milletlere mensup unsurların bir arada yaşam ve evlilik gibi vasıtalarla birbirleriyle karışmaları, farklı milletlerden bilim adamlarının İslam'a girişi v.b. şekillerde gelişen karşılıklı etkileşim, farklı kültürlerin bu toplumda yayılmasına sebep

¹ Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler*, s. 185.

² Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, II, s. 271–272.

olmuştur. Bu yayılmanın birçok nedenleri olmakla birlikte en önemlileri arasında şunları saymak mümkündür¹:

Fars, Hint ve Yunan kültürleri gibi farklı kültürlerle karşı karşıya kalan Araplar, kendilerinde pek çok şeyin noksanlığını hissetmişler, bu kültürlerin ihtiva ettiği fikirlere karşı mücadele edebilmek için bizzat bu kültürlerin silahı olan felsefe ile silahlanmaya mecbur kalmışlardır.

Fethedilen ülkelerdeki insanlar, İslam'a girmeleri sonrasında sahip oldukları eski kültürler ve inançlardan birdenbire kopamamaları nedeniyle yeni dini, Araplardan farklı bir şekilde anlayıp değerlendirmişlerdir.

Bu dönemde yabancı kültürlerin yayılmasını sağlayan amillerden biri de İskenderiye ve Antakya'da Helenistik kültürün, Harran, Nusaybin ve Urfâ'da Süryanî kültürünün, Cundîşâpur'da Fars kültürünün temsilcileri olan medreselerin varlığıdır.

Yabancı kültürlerin yayılmasında en önemli amillerden bir diğeri ise Emevîler döneminde başlayan, ancak Abbasîler döneminde, özellikle birinci Abbasî asrında filizlenip meyve vermeye başlayan tercüme faaliyetleridir.

İlim ve kültürü, siyasî ve dinî maksatlarına ulaşmak için bir araç olarak kullanan Mu'tezile ve İsmâiliyye gibi fırkaların ortaya çıkması da bu olumlu gelişmeye katkıda bulunmuştur.

Bu dönemde, Arap olmayan birçok âlim, dinî ve edebî ilimlerle meşgul olmuştur. Bağdat'ın başkent yapılmasından sonra da bu âlimlerin pek çoğu özellikle Seyfûddeve ve Nâsîruddevle gibi âlim, edip ve şairleri koruyan ve onlara saygı gösteren devlet adamlarından destek ve himaye görmüşlerdir. Bunlar, Arap nesir ve edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmuş, bu sahada kendi bilgi ve birikimleri ile Arap edebiyatına hizmete devam etmişlerdir².

¹ Demirayak, Kenan, *Abbasî Edebiyatı Tarihi*, s. 10–11.

² Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, II, s. 168.

2.1.2. Müslüman Olması

Dedesı kabul edilen Kudâme b. Ziyâd en-Nasranî, Türk asıllı Abbasî komutanı İnak'ın kâtibi iken onunla birlikte halife tarafından tutuklanmış ve bu olaylar sonrasında da Müslümanlığını ilan etmişti¹.

Yâkut, İbn Nedîm ve diğerkaynakların da zikrettiğı gibi Kudâme'nin ve babasının Hıristiyan oldukları, kaynaklarda tespit edilmiştir. Fakat babasının Müslüman olmasından sonra halife Müktefıbillah vasıtasıyla Kudâme'de Müslüman olmuştur. Bu durumda şu ihtimaller söz konusu olabilir²:

Birinci ihtimal, Ca'fer'in, oğlu Kudâme ile beraber aynı zamanda Müslüman olmasıdır. Bu durumda, onlardan birinin İslam'a girmesini gerektirecek bir takım sebepler meydana gelmiş, bu da diğerkaynakların Müslüman olmasına vesile olmuştur.

İkinci ihtimal, Ca'fer'in, oğlundan önce Müslüman olmasıdır. O, Müslüman olmuş ve aralarında Kudâme'nin de bulunduğu çocuklarını bu dini ya da başka bir dini seçme konusunda kendi tercihlerine bırakmıştı. Bu nedenle, Kudâme'nin Müslüman olması gecikmiş oldu. Sonra da; ya isteyerek veya gönülden gelerek ya da o dönemde birçok kişi gibi menfaat ve makam sebebiyle Müslüman olmuştur.

Kudâme b. Ca'fer h. 297 yılına kadar Bağdat'taki Dîvânu'l-Kebîr'in bazı dairelerinde memurlukta bulundu. Hayatının sonraki dönemlerinde Dîvânu'l-Meşrik'a bağlı Meclisü'z-Zimâm'da kâtiplik görevi aldı³. Müktefıbillah, Kudâme'de vereceğı makama liyakat ve İslam dinine yakınlık gördüğünden onu kendi dinini bırakıp İslam'a girmesi için teşvikte bulunmuş, Kudâme'de buna karşılık İslam'a girmiştir⁴.

Kudâme'nin bundan sonraki yaşantısına baktığımız zaman onun bu intisabının sadece bir bağlılık olmakla kalmadığını, aynı zamanda hem icra etmiş olduğu mesleğinde hem de bir edebiyatçı olarak edebiyat ve ilim âleminde, simge haline gelecek İslam âlimlerinden birisi ve onların da en göze çarpanlarından olduğunu

¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, s. 220–221; (*DİA*), Kudâme b. Ca'fer maddesi, XXVI, s. 311–312.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 39.

³ Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 203; Alian Sarkis, *Mu'cemu'l-Matbûati'l-Arabıyyeti'l-Muarrabe*, II, s. 361.

⁴ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 58.

görürüz. Belâgat, felsefe, hesap ve mantık âlimi olarak eşsiz bir konuma sahip bulunduğunu anlatan edebiyat tarihçilerinin, Kudâme'yi hem ahlâken hem de kişilik yönüyle övgüyle yâd ettiklerini görürüz. Zira İbn Nedim, kitabı “el-Fihrist” te Kudâme'nin fesahat ve belâgatına vurgu yaparken, aynı zamanda onu hikmetli bir filozof olarak göstermekle de onun her iki yönüne işaret etmektedir¹.

2.1.3. İ'tikâdî Görüşleriyle İlgili Söylenenler

Kudâme'nin i'tikâdî yönüyle ilgili olarak kaynaklarda var olan rivayetler ve eserlerinde göze çarpan bir takım işaretler, onun, ehl-i beyt sevgisi ve Şîa itikadına bağlı olduğu konusunda bazı iddiaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Bunlar içerisinde; Hz. Ali'nin (r.a.) ve diğer imamların isimlerinin geçtiği yerlerde, “Salavâtu'llâhi Aleyh” ve “Aleyhi's-Selâm” ifadelerini kullanması², Şîa'nın on iki imamından gelen haberleri, tevatür olarak gelen haberler içerisinde değerlendirmesini ve onlardan bazılarının lakaplarını, anlattığı konuya örnek olarak vermesini saymak mümkündür³.

Şîi Büveyhoğulları h.334 yılında Bağdat'a girdiklerinde Kudâme, vefat edinceye kadar onlara kâtiplik yapmıştır. Bu önemli siyasî değişimin izlerinin, o dönemde kaleme aldığı ve Büveyhoğulları'nın dinî-siyasî görüşleriyle uyum içerisinde olan bir takım eserlerinde kendini belli etmekte olduğu görülmektedir⁴.

Günümüz araştırmacıları ise, Kudâme'nin aslında şîi olmadığını, bir şîi hanedanı olan Büveyhîlerin, Bağdat'ı ele geçirmeleri sonrasında, onların saltanatı ve ona tanımış oldukları imkânlar içerisinde yaşadığından dolayı ve bu saltanatın kendisini Şîiliğe zorlaması gibi sebeplerle Şîiliği taklit etmiş olabileceğini vurgulamaktadırlar⁵.

2.1.4. Vefatı

Elimizdeki mevcut kaynakları incelediğimiz zaman Kudâme'nin vefat tarihi konusunda birbirinden farklı rivayetler olduğu göze çarpmaktadır. Her ne kadar

¹ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 130.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 42.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 51.

⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 33-48; Çöğenli, Sâdi; Demirayak, Kenan (2000), *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 82, 160.

⁵ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 84.

Kudâme'nin vefat tarihi ile ilgili farklı bilgiler bulunmuş olsa da tarihçilerin birçoğunun kabul ettikleri tarih h. 337 yılıdır. Verilen bu farklı tarihlerin kafalarda soru işareti oluşturması bir yana, bazı âlimler Kudâme'nin vefat tarihi ile ilgili olarak ayını hatta bazıları gününü bile söyleyerek, kesin bir tarih vermektedir. Ancak bunlar edebiyat tarihçileri tarafından itibar gören tarihler değildir.

Kudâme'nin hayatında meydana gelen önemli olaylardan birisi olan İslâm'a girişinin tarih olarak kayıt altına alınmış olmaması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, bir âlim, filozof, eleştirmen ve birçok ilim dalında yeni çığırklar açacak kadar üstün bir zekâyâ ve bilgi birikimine sahip birisi olarak, içinde yaşadığı toplumda aralarında, Müberred, İbn Kuteybe, Sa'leb gibi âlimlerden ilim almış, fikir alış verisinde bulunmuş Kudâme'nin vefat tarihi ile ilgili rivayetlerin farklılık arz etmesi hayretle karşılanan bir durumdur.

İbnu'l-Cevzî, "el-Muntazam" adlı eserinde Kudâme'nin vefat tarihi olarak, İbn Kesir'in kabul ettiği ve İbn Tağriberdî'nin de eserinde " Birçok eserleri bulunan, Ebu'l-Ferec, Kudâme b. Ca'fer, bu sene içerisinde vefat etti." diyerek belirttiği tarih, hicrî 337 yılıdır¹.

"el-Vâfi bi'l-Vefeyât" ın sahibi es-Safedî, İbnu'l-Cevzî'nin Yâkut'tan naklettiği tarihi aktarırken, "Târîhu Bağdâd"ın zeylinde" İbnu'n-Neccâr el-Bağdâdî, "Kudâme bin Ca'fer, 328 yılında ölmüştür." şeklinde bir nakilde bulunur². "el-Atâyâ es-Seniyye" yazarı el-Melikü'l-Efdâl ise; "Kudâme, üç yüzlü yıllarda vefat etti." diyerek kesin bir tarih vermez³.

Bu üç farklı nakil içerisinde, ikisi Kudâme'nin vefat senesini, belirli bir tarih vererek bildirmektedir. Bunlardan birincisi; İbnu'l-Cevzî, İbn Tağriberdî ve İbn Kesir'in görüşü olan ve vefat yılını bizlere 337 olarak veren görüştür. İkinci görüşte ise, Hatip el-Bağdadî, Kudâme'nin vefat yılını 328 olarak verir. Üçüncü görüş ise, belirli bir

¹ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, s. 280; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhira*, III, s. 297–298; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, II, s. 657

² Safedî, Selâhaddîn Halil bin Aybek (2000), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXIX, Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, XXIV, s. 153–154.

³ el-Melikü'l-Efdâl (t. y.), *el-'Atâyâ es-Seniyye ve'l-Mevâhibi'l-Heniyye fi'l-Menâkibi'l-Yemeniyye*, y. y., s. 207.

sınır koymadan sadece yaklaşık bir tahminle, Kudâme'nin vefat yılının üç yüzlü yıllar olduğunu söyleyerek geçiştirmiştir.

Burada kabule yakın olan görüş, İbnu'l-Cevzî ve İbn Neccâr'ın görüşleri olabilir. Melikü'l-Efdâl'in nakli ise bizce kabul edilemez. Zira Ebu Hayyân et-Tevhîdî, açık bir şekilde, Kudâme'nin 320 senesinden daha sonraki dönemlere kadar hayatta olduğunu belirtmektedir. Zira O, Vezir Ali bin İsa'nın ; “ Kudâme kitabını 320 senesinde bana sundu, bende onu aldım, okudum. Ve Onu çok belîğ ve güzel buldum.”¹ şeklindeki sözlerini aktarmaktadır.

Ayrıca, Ebu Hayyân, yine aynı eserde, Kudâme'nin, 326 yılında Vezir İbnu'l-Furat'ın meclisinde gerçekleşen ve Mantıkçı Matta ve Ebu Saîd es-Sirâfî arasında geçen bir münazarada hazır bulunduğunu da bildirmektedir².

Bütün bu anlatılardan sonra, Kudâme'nin vefat yılı ile ilgili tercih edilen görüş İbnu'l-Cevzî'nin naklettiği 337 tarihidir. Aynı zamanda bu tarih, iki ünlü tarihçi olan İbn Tağriberdî'nin ve İbn Kesir'in de kabul ettiği tarihtir.

Vefatın bu yılda gerçekleştiğinin bir diğer delili de, Kudâme'nin Büveyhoğulları'nın kâtipliğini yapmış olduğu bilgisidir. Zira Benîbüveyh'in Bağdat'a giriş tarihi h. 334 yılıdır. Kudâme'de, Büveyhoğulları'nın hâkimiyeti sırasında Halife Muti'lillah döneminde, Bağdat'ta vefat etmiştir³. Ayrıca Bedreddin Mahmud el-Aynî ve İbn Tağriberdî eserlerinin 337 yılında ölenler kısmında Kudâme'den bahsederlerken, Onun bu tarihte öldüğünü söylemektedirler⁴. Bütün bu sebepler ve diğer deliller bizleri, Kudâme'nin vefat tarihinin h. 337 yılı olduğunu tercih etmeye zorlamaktadır.

¹ Ebu Hayyân et-Tevhîdî (t. y.), *el-İmta' ve'l-Muânese*, y. y., II, s. 145.

² İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 131–188; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, s. 220; Ebu Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmta' ve'l-Muânese*, II, s. 146.

³ Muhammed, Heysem (2006), *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Kudâme b. Ca'fer maddesi, Dimeşk, XV, s. 249–250.

⁴ Aynî, Bedreddin Mahmud (t.y.), *'İkdü'l-Cümân fi Târîhi Ehli'z-Zamân*, 16. mücellid, s. 68; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhira*, III, s. 297–298.

2.2. İlmî Kişiliği

2.2.1. Eğitimi, Hocaları ve Öğrencileri

Kudâme'nin kendi döneminin meşhur bazı âlimleri ile görüşmelerine ve onların ilim meclislerinde bulunduğu dair rivayetlerde geçen bilgiler dışında, tahsil hayatı ve kimlerden ders okuduğu hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi maalesef mevcut değildir. Ancak ilmî şahsiyeti ve meslekî hayatıyla ilgili verilen bilgiler düşünülürse çok küçük yaşlarda iken ilim tahsil etmeye başladığı, çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde de çevresinde kendini ispatladığı kanaatine varılabilir.

Kudâme, Basra'da çocukluk günlerini geçirdikten sonra bu dönemde birçok zimmî'nin yaptığı gibi, İslâmî kültürü tanıyıp bilgilenmek maksadıyla Bağdat'a gitmiştir. Eğitimle ilgilenerek İslâmî ilimlerde ve zamanın diğer ilim dallarında kendisini geliştirmiştir. Bazı devlet dairelerinde memurluk görevleri de yürüten Kudâme, Hatîb el-Bağdadî'nin vasıtasıyla divanda kitabet görevini üstlenerek, Abbasî sarayına girmeyi başarmıştır¹. Dil, edebiyat, fıkıh, kelim, mantık, felsefe ve hesap ilminde üstün bir kabiliyet ve bilgi birikimine sahip olan Kudâme, te'lif ettiği eserleriyle, Arap beyan ilmini tarif ve sınırlarını belirlemek suretiyle de haklı olarak büyük bir makama ulaşmıştır.

Kudâme'nin ilmî şahsiyeti ve ulaştığı bu makama nasıl geldiği konusunda Yâkut el-Hamevî'nin kullandığı ifadeler bu konuda bizlere fikir vermektedir;

“..Okudu, araştırdı, döneminin ileri gelen âlimleri ile görüştü ve çalışıp çabaladıktan sonra da belâgat ve hesap alanlarında otorite oldu. Bununla birlikte mantık alanında da hatırı sayılır bir konumda bulunuyordu. Ayrıca kendi zamanında belâgat ve şiir tenkidi alanlarında meşhur olmuş ve bu konularla ilgili eserler yazmıştır”².

¹Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el- 'Abbâdî'nin tahkiki, s. 35; Alian, Sarkis, *Mu'cemu'l-Matbûati'l-Arabiyyeti'l-Muarrabe*, II, s. 1495; Hamide, Abdurrahman (1995), *A'lâmu'l-Coğrâfiyyine'l-Arabî ve Muktetafâtu min Âsârihim*, Şam, Daru'l-Fikr, s. 148–149.

² Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 204; Muhammed Heysem, *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, XV, s. 249–250.

Kudâme, nahiv, dil, rivayet, şiir ve diğer ilim dallarında zirve ve alem olan isimlerden bu ilimleri almıştır. Hayatının ilk dönmelerinde henüz Hıristiyan iken ve devlet görevi olan divan kâtipliğini yürüttüğü zamanlarda da onlarla görüşmüştür¹.

Kudâme'nin hocaları ile ilgili olarak; Yâkut ve İbnu'l-Cevzî eserlerinde; “Kudâme; Müberred, Ebu Saîd el-Askerî ve İbn Kuteybe'nin yaşadığı döneme ulaşmış ve onlara bazı şeyleri sormuştur.”² şeklinde ifadeler kullanmaktadırlar. Ayrıca, Melikü'l-Efdâl, “el-Atâyâ es-Seniyye” sinde ve İbn Tağriberdî de eserinde benzer ifadeleri kullanır. Her ne kadar bu âlimlerin yanında öğrencilik yaptığına dair bir bilgi kaynaklarda bulunmasa da bu tür ibarelerin “bir talebenin, bir hocaya giderek ondan ilim alması” şeklinde anlaşılması daha uygun gözükmektedir.

Kudâme, Nakdü'ş-Şi'r adlı kitabında Sa'leb'den bir takım sözler ve şiir rivayetleri gibi bazı rivayetlerde de bulunmuştur. Bazı kaynaklarda İslâmî bilimleri, İbn Mukaffa (ö. 142/759) ve 'Ali bin Rabbân (ö. 247/861) gibi çağın en meşhur âlimlerinden öğrendiği şeklinde rivayetler bulunmaktadır³.

Kudâme'nin talebelik yaptığı en çok bilinen ve alanlarında zirve olan üstatları arasında, “Kitâbu'l-Vuhûş” ve “Kitâbu'n-Nebât” isimli eserleri bulunan Ebu Saîd es-Sükrâ, şiir alanında uzmanlaşmış bir âlim olan “Edebu'l-Kâtib” isimli eserin sahibi İbn Kuteybe, nahiv ve arapça üstatlarının hocası Müberred, nahivde ve dilde Kûfelilerin imamı olan Sa'leb vardır⁴.

2.2.2. Döneminin Âlimleri Arasındaki Yeri

Edebiyat tarihçilerinin ve kaynakların ifadesiyle, Kudâme, döneminde yaşayan ilim ehli içerisinde onların en âlimi, İslâmî kültürden de en çok nasibi olan birisidir. Lüğat, edebiyat, fıkıh, kelam, felsefe ve matematik alanlarında çok kabiliyetliydi. Bütün bu alanlarda üstün zekâsı ve tabiiliği ona yardımcı olmuştur. Aşırı derecede ilme bağlılığı ve onu elde etme arzusu, Onun bu derece meşhur olmasına sebep olurken boş ve değersiz şeylerle uğraşmasına da engel olmuştur. Kaynaklar, güzel vasıflarını,

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 77; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II, s. 657.

² İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, mücellid 2, s. 280.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 75-76.

⁴ Anbârî, Abdurrahman b. Muhammed (1998), *en-Nüzhetü'l-Elibbâ' fi Tabakâti'l-Üdebâ*, Tahkik, Muhammed İbrahim, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, s. 273.

faziletlerini, belâgatını, felsefesini, mantık ve matematik alanlarındaki eşsiz bilgisini de övgüye layık bulmuşlardır.

İbn Nedim; “Fasih, belîğ âlimlerden ve fazîletli filozoflardan birisi, mantık ilminde de simge olmuş bir âlimdi.”¹ derken, Harîrî, “ Keşke bana, Kudâme’nin belâgatı verilmiş olsaydı.” diyerek Onun bu alandaki üstünlüğüne işaret etmektedir.

Hatib el-Bağdadî kitabında Kudâme’yi âlimlerin ve kâtiplerin şeyhlerinden biri olarak tarif eder, kitaplarını över ve El-İsfahânî’nin eseri “el-Eğani”yi oluştururken Kudâme’den pek çok alıntı yaptığını belirtir. Belâgat alanında emsal gösterilen birisi olduğunu söylerken, aynı zamanda onun İslam toplumunda hesap ilmini ortaya koyan ilk kişi olduğuna da dikkat çeker².

Eserlerinde birçok maddeyi toplamak, düşünce derinliği, tertip, ibarelerin kolaylığı ve ibarelerin veciz bir şekilde ifade edilmesi gibi eşsiz ve çok az bilinen bir tarzı olan Kudâme, Arap diliyle ilgili ilimlerde olan edebî gücü ve konulara olan hâkimiyeti sebebiyle her dönem de edebiyatçıların dikkatini çekmiştir.

Eserlerinde belâgat, beyan ve gramer gibi temel edebî konuların dışında tefsir, hadis, fıkıh, devlet yönetimi, hesap ve haraç gibi konulara da temas edilir. Eserlerinde birçok konunun bulunmuş olması ve yeni keşif türünden sayılabilecek bir takım görüşlerinin varlığı Kudâme’nin, dolayısıyla da eserlerinin değerini ortaya koymaktadır. Nitekim sosyoloji ilminin esaslarını koyan kişi olarak kabul edilen İbn Haldun’un, aslında bu esasları ilk koyan kişinin kendisi olmadığını, bu esasları eserlerinde ilk olarak yazanın ve akıl hocasının, hicrî dördüncü asırda yaşamış olan Kudâme b. Ca’fer olduğunu söylemesi Kudâme’nin ilmî şahsiyeti hakkında bize fikir vermektedir³.

Gerek, onun zamanında yaşayan çağdaşları gerekse sonraki dönemde yaşayıp ta eserlerini inceleyen her alandan âlim, onu ve eserlerini en önemli başvuru kaynaklarından saymışlardır. Eserlerinde, beyan ve belâgat konularını, dil ile ilgili kural

¹ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 130.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 37.

³ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (y. t.) *Mukaddime*, y. y. , s. 543–544.

ve kaideleri adeta bir musiki parçasına dönüştürdüğünü düşünenlerin sayısı hiç de az değildir¹.

2.2.3. Kudâme b. Ca'fer'in Kültürü

Kudâme'nin yaşadığı dönemler olan h. III. yüzyılın ikinci yarısı ve IV. yüzyılın ilk yarısında kültürün birçok farklı renklerinin bulunduğunu, insanların akıllarını celbeden ve düşüncelerini hareketlendiren pek çok akımın var olduğunu görüyoruz. Pek çok farklı yönleri bulunan bu kültürlerden bazıları köklü, bir kısmı ise yeni yeni ortaya çıkan oluşumlardır.

Bu dönemde, İslam ülkelerinde dünyevî ilimlerin büyük bir ilerleme kaydetmesi ile tıp, mantık, tabiat, kimya, astroloji ve matematik gibi felsefenin bütün branşlarından kitapların tercümelerinin yapıldığı görülür. Ayrıca İran, Roma, Yunan ve başka milletlerin tarihlerinin anlatıldığı kitaplarında tercüme yapılmışken din alanında da Yahudilik, Hıristiyanlık, Hint dinleri ve Mecusîlik gibi dini içerikli kitapların tercümeleri yapılmaktaydı. Bütün bunlar olurken, özel bir surette bu dilin ve edebiyatın gelişmesine katkıda bulunan Kudâme b. Ca'fer gibi sonradan Müslüman olmuş birçok âlim aynı zamanda İslam dinine de hizmette bulunuyorlardı².

Kudâme'nin kültür kapasitesi içerisinde öne çıkan en önemli husus, Arap dili ile ilgili olan geniş kültürüdür. Dilin lafızlarını, üslûplarını ve onları ifade etme becerisi ve aynı zamanda onları ezberlemedeki mahareti, Kudâme'nin temayüz etmesinde en önemli etkidir. Yazmış olduğu eserleri buna en güzel örnektir³.

Kudâme'nin dinî kültürü hakkında kaynakların verdiği haberlere baktığımız zaman, Onun ilim ehli içerisinde zirve olacak bir konuma sahip olmasının yanında asrının gerektirdiği şekilde İslâmî kültürden de en çok istifade etmiş birisi olduğunu görürüz. İlme olan düşkünlüğü, onu elde etme arzusu ve İslâmî kültürden edindiği birikimleri, bu derece tanınmasına imkân tanırken, sahip olduğu hasletleri sayesinde

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 114; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 33-48; Şilbî, Hayri (1982), "Nakdu'n-Nesr'in tanıtımı", *Mecelletü'l-Faysal*, Riyad S.59, ss. 139-143.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 73.

³ Kudâme b. Ca'fer (1985), *Cevâhiru'l-Elfâz*, Neşredenin girişi, Muhammed, Muhsin el-Hüseyin, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 2.

hicrî dördüncü asrın başlarında terbiyeli, kibar bir Müslüman âlim için güzel bir örnek oluşturmuştur. Kaynaklar, onun güzel vasıflarını, faziletlerini, belâgatını, felsefesini, mantık ve matematik alanlarındaki eşsizliğini saymakta bütünüyle ittifak etmişlerdir.

Kudâme, eserlerinde Nebi (a.s.)’dan ve onun ashabından hadisler ve haberler zikretmektedir. Hulefâ-i Râşidîn’in kıssalarını anlatırken onları övücü ve yüceltici ifadeler kullanır. Hz. Ali (r.a.)’ı zikrederken “Salavâtullâhi Aleyh” diyerek ehli beyt ve dostlarının duasıyla ona yakınlık gösterir.

Onun, İslam fıkhnına, dinî ahkâma olan hâkimiyetine delalet eden ibareleri de kitabında “Hadd cezalarından ve kısastan” bahsederken görmek mümkündür. Ahidlerin çeşitleri, malların taksimi, çeşitli sebeplerle alınan vergiler ve zimmîlerden alınan cizyeler, miras vb. gibi dinî ahkâmla alakalı olan konularda da engin bilgisini “Kitâbu’l-Harac”ta görmek, onun bu konulardaki yeterliliğini ve uzmanlığını göstermektedir¹.

Kudâme’nin diğer kültürlerle olan ilgisi ve bu kültürlerle alakalı bilgi ve birikimleri saydıklarımıza nazaran hiç de azımsanacak değildir. Belki de bu kültürlerdeki payı diğerlerinden daha fazladır. Kudâme, belâgat alanında sahip olduğu maharet ve kabiliyet gibi matematik ilminde de zirvededir. Hint kültüründe oldukça gelişmiş olan ve İslam toplumunda henüz bilinmeyen matematik ilmini ilk ortaya koyan kişi olduğu şeklindeki haberler, onun Hint kültürünü ve belki de Hint dilini de bildiğini göstermektedir².

Kudâme, Yunan kültürünü bildiği kabul edilen ender kimselerden biridir. Felsefenin de birçok dallarından haberi vardı. İbn Nedim; “Kudâme, hikmetli bir filozoftur ve Aristonun eseri “es-Semâu’t-Tabîî” nin ilk bölümüne yazdığı bir tefsiri vardır.” demektedir³. Yine Keşfuz-Zünûn’da, İskender Afrodis’e ait olup ismi “Semu’l-Kiyân min Kütübi’t-Tabîyyât” olan ve içinde Aristonun kitabının bir özetinin

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 82.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, ‘Abbâdî’nin tahkiki, s. 33–48.

³ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 351; Çöğenli, Sadi; Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 82,160.

bulduğu bu eserin bir kısmına Kudâme'nin tefsir ve açıklama yazdığına dair haberler bulunmaktadır¹.

Bize ulaşan eserlerinde, Kudâme'nin günümüzde de İslam dünyasında hâkim olan Arap, Fars, Yunan ve Hint kültürlerinden aşırı bir şekilde etkilendiği görülmektedir. “Nakdü’ş-Şi’r” ve “Kitâbu’l-Elfâz” isimli kitapları, Onun Arap kültürünün izini, “Kitâbu’l-Harac” isimli kitabı İran kültürü ve Hint kültüründen etkilendiğini göstermektedir. “Nakdü’ş-Şi’r” ve “Nakdu’n-Nesr” kitapları da Arap toplumunda ilk kez kullanılan ve Yunan felsefecilere ait olan bazı kural ve kaideler koymas, bu kültürden etkilendiğini göstermektedir².

2.2.4. İlmî Kişiliği

Kaynaklarda geçtiğine göre Kudâme, zamanının belâgat ve mantık âlimleri arasında kendini kabul ettirerek mantık, matematik ve ahbâr âlimi olarak bu alanlarda ilk kez ortaya koyduğu ve yaşadığı çevrede pek bilinmeyen kural ve kaidelerle haklı bir yer edinmiş bir âlimdir. Vezirin divanında, ilim meclisini yönetecek kadar saygı duyulan bir mertebeye ulaşmıştır. Bu görevleri esnasında birbirinden kıymetli eserler yazmıştır. Hatîb el-Bağdadî kitabında Kudâme’yi âlimlerin ve kâtiplerin şeyhlerinden biri olarak tarif eder, kitaplarını över ve birçok âlimin eserlerini te’lif ederlerken O’ndan pek çok alıntı yaptıklarını belirtir.

Müslüman olduktan sonra Kudâme'nin önündeki kapılar açılmıştır. Kendini İslâmî ilimleri öğrenmeye adayan Kudâme, babasının daha önce, kendisini yetiştirdiği kitabet sanatı üzerine yazmaya başlamıştır. Büyük birikimler ve gayret gerektiren bu uğraşlar Onu ileride üstleneceği vezirlik görevine hazırlamış, kendini kabul ettirdikten sonra da Hatîb el-Bağdadî'nin referansıyl h. 297 yılında divan kâtipliğine getirilmiştir³.

Çağının büyük âlimlerinden biri olarak gösterilen Kudâme'nin belâgatı için Harîrî, “Makâmât”ının girişinde onunla ilgili övgü dolu sözler söyler⁴. Rical ve edebiyat tarihi kitaplarının birçoğunda; onun erdemli bir felsefeci olması, çağında

¹ Kâtip Çelebi, Hacı Halife (t. y.), *Keşfü’z-Zünûn an Esmâi’l-Kütübi’l-Fünûn*, II, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, II, s. 33–34; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XI, s. 220.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 39.

³ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, el-’Abbâdî'nin tahkiki, s. 33–48.

⁴ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 81.

İslam toplumunda henüz gelişmemiş olmasına rağmen “mantık” ilminde önemli bir konumda bulunması, tasnif ettiği kitaplarında eşsiz bir üslûp kullanmakla çağdaşlarından ayrıldığı mutlaka anlatılır. Bununla birlikte, yaşadığı dönem âlimleri içerisinde ve sonrakiler arasında, belâgat ve şiir eleştirisi alanlarında oldukça şöhretli birisi haline geldiği konularına da mutlaka temas edilir¹. Kudâme mükemmel belâgatı sayesinde konularına oldukça hâkim, uzman bir âlimdi. Bu üstün meziyetlerinden dolayı her ne kadar halk arasında şöhret bulamadıysa da, belâgat imamları ve eleştiri üstatları arasında hak ettiği şöhreti elde etmiş ve onlar tarafından da övgüyle söz edilen birisi olmuştur².

2.2.5. Kudâme b. Ca'fer'in Eser Yazmadaki Üslubu

Kudâme'nin kitaplarındaki üslubu, bazı hakikatleri belirtmek ve bir takım kaideler çıkartmanın dışında, yazdıkları şeylere pek ehemmiyet vermeyen âlimlerin üslubuna benzemektedir. Üslûplarının şekil yönüyle güzel olması ve manaların da lafızlarla uygun düşmesi gibi endişeleri de yoktur. Bu anlattıkları konular, lafız ve mananın en güzel şekilde ifadesini gerektiren edebî bir mevzu bile olsa durum bundan ibarettir³.

Bununla birlikte Kudâme'nin, konuları incelemedeki üslûp ve metodunun daha önceki dönemler içerisinde, kimsenin sahip olamadığı bir eşsizlikte ve harika bir tarzda ele alındığı ve bu hususta otorite olduğu konusunda çağdaşlarının, Onunla ilgili ifadeleri de vardır. Ebu Hayyân et-Tevhîdî'nin şu tespitleri bunu gözler önüne sermektedir; “Nesri tüm konularıyla birlikte tanımlama ve ifade etme konusunda, Kudâme'den daha âlimini ve bu konuya daha çok hâkim olan birini görmedim”⁴.

Vezir Ali b. İsa'nın da, içerisinde bulunduğu bir edebiyat ve ilim meclisinde söylediği şu sözler de, Kudâme'nin bu konudaki üstünlüğünü ortaya koymaktadır; “Kudâme, kitabını 320 yılında bize takdim etti, ben de onu kontrol ettim ve hem kitabı hem de müellifini oldukça beliğ ve edip buldum. O, belâgat sanatlarını ifade etmede gerçekten tek olduğunu ispat etti ve bu hususta, hiç kimsenin ona erişemeyeceğini de

¹ Ali, Muhammed Kürd (1984), *Künûzu'l-Ecdâd*, Şam, y. y., s. 144-147.

² Kireççi, Mehmet Akif (1992), *Kudâme b. Ca'fer ve Ebu Hilâl el-Askerî'de Şiir Eleştirisi*, Y.Lisans Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi, s. 22-24.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 131.

⁴ et-Tevhîdî, *el-İmta' ve'l-Muânese*, II, s. 145-146.

göstermiş oldu. Bütün bunlar da ancak, ilminin büyüklüğü, tasavvurunun güzelliği, doğal bir tenkit kabiliyetinin varlığı ve mizacının üstünlüğü ile mümkün olabilir”¹.

Kudâme'nin eserini incelediğimizde, onun eser telif etme hususunda eşsiz ve çok az bilinen bir tarzı olduğunu görmekteyiz. Kitaplarının pek çoğunda divan işlerini üstlenecek kişiler olan kâtiplerin yetişmesinde faydalı ve anlaşılması kolay kitaplar yazmayı ilke kabul etmiştir. Yazmış olduğu kitapların benzerleri daha önceki ve sonraki âlimler tarafından yazılmış olsa da, eserlerindeki üslûbun daha mükemmel oluşu, Arap diliyle ilgili ilimlerdeki etkisi ve konulara olan eşsiz hâkimiyeti onu diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Kudâme, tenkit ve edebiyat dünyasında oldukça etkili olmuş, eser telifinde oldukça orijinal, diğerlerinden farklı bir metotla ortaya çıkmıştır. Bol miktarda içerik, düşünce derinliği, güzel bir tertip ve uyum, ibarelerin kolaylığı, veciz oluşu ve eserlerinde dış kültürün etkisi açısından da oldukça dikkat çekicidir. Bu özellikleri sebebiyle Kudâme, üslûp bakımından muhteşem, metot açısından mükemmel ve Arap dili ile ilgili ilimlerde de oldukça etkindir.

Cahız ve bazı Arap edipleri, Yunan düşüncesinden çok etkilenmişlerdir. Fakat Cahız, Aristo'nun fikirlerine güvenme ve bunları Arap edebiyatına adapte etme konusunda, Kudâme'nin zihnî gücünün ulaştığı seviyeye ulaşamamıştır. Hatta eleştirmenlerin genel kanaati, şiir ve nesir gibi edebî ürünlere, felsefî kuralları uygulama hususunda kaleme alınmış ilk kitapların, Kudâme'nin “Nakdu'n-Nesr” ve “Nakdü'ş-Şi'r” isimli kitapları olduğu şeklindedir. Bu kitaplar, okuyucuyu daha önce ne kendi döneminde ne de başka hiçbir dönemde karşılaşmadığı yepyeni, canlı bir ruhla karşı karşıya kaldığını hissettirmekten geri kalmamaktadır².

2.2.6. Kudâme b. Ca'fer'in Tenkitçiliği

Kudâme'nin tenkit metodunu yansıtan en önemli eserleri arasında, birçok âlimin üzerinde ittifak ettiği, şiir tenkidi alanında yazılan “Nakdü'ş-Şi'r” isimli eseridir. Bununla birlikte et-Tevhîdî ve vezir Ali b. İsa'nın da belirttiği gibi Kudâme'nin tenkit

¹ et-Tevhîdî, *el-İmta' ve'l-Muânese*, II, s. 149.

² Simaylokiç, Ahmed (1985), *Felsefetü'l-İstişrâk ve Eserühâ fi'l-Edebî'l-Arabiyyi'l-Muasır*, Kahire, s. 299-302.

alanında yazdığı bir diğer eseri de “Nakdu’n-Nesr” isimli kitabıdır. Bu eserle ilgili et-Tevhîdî’nin, Kudâme hakkında söylemiş olduğu övücü sözler, Kudâme’nin bu husustaki konumunu belirtmede yeterli olmaktadır. Kudâme’nin bu konudaki üstünlüğü hakkında âlimlerin ittifak etmeleri gibi eserlerinin mukaddimesinde de bu hususu yani, onun, şiirde olduğu gibi nesir tenkidinde de otorite olduğunu görmekteyiz¹.

Sonradan Müslüman olmasına karşın, eserlerinde İslam’ın etkileri yoğun bir şekilde görülen Kudame, birçok ayet-i kerimeyi, hadis-i şerifleri ve sahabenin ileri gelenlerinin güzel sözlerini istihsad ve delil getirmede kullanmak suretiyle, bu husustaki hassasiyetini göstermektedir. Bununla birlikte, bazı eserlerinde İslam’a ve İslam’ın prensiplerine uygun düşmeyen düşünce ve misallerin olması bu eserlerini Müslüman olmadan önce kaleme aldığına göstergesidir. Böylece daha öncekilerden farklı bir takım düşüncelere sahip olup, onları dillendirmesine karşılık tenakuza düşmemiş, başkalarının da saygıyla karşılayıp kabul ettiği kendine has düşünceleriyle de farklı düşünce ve yorumları alt edebilmiştir.

Kaynaklarda geçen ifadelerle göre Kudâme, bu alanda eşsiz bir üslûp ve metot geliştirmiştir. Onun bu sahada kolay bir şekilde çalışabilmesi, yapılan açıklama ve yorumları daha da basitleştirerek onlardaki kapalılıkları giderecek açıklamalarda bulunabilmesi bir takım özelliklerin kendisinde bulunmuş olmasına bağlıdır. Bunlar, daha önce yapılan çalışmaları tam manasıyla incelemesi, önceden dile getirilmiş olan görüşlere vâkıf olması ve kendisinde doğuştan var olan bir yeteneğe sahip olmasıdır. Bunlara ilave olarak, kendine has kişiliği, zengin bir kültür birikimi sayesinde de oldukça sağlam, konuya ve sanatına hâkimiyetini ortaya koyan ve bununla birlikte konuları işleme seyri de bir o kadar kolay yeni bir tenkit metodu geliştirmiştir.

Kudâme’nin nesir alanında eser telif etme, nesir tenkidi konusu ve nesir sanatının kural ve kaideleriyle ilgili bazı görüşleri de vardır. Bu görüş ve düşüncelerini anlattığı eseri “Nakdu’n-Nesr” den başka iki önemli eseri daha bulunmaktadırki bunlar “El-Harâc ve Sınâtu’l-Kitâbe” ile “Cevâhiru’l-Elfâz” isimli kitaplarıdır. Bu eserlerinde Kudâme, nesir ve nesir tenkidi konularında, gerek kendi çağdaşı gerekse daha sonraki dönemlerde yaşayıp da bu alanda zirve olan âlim ve ediplerin benimseyip, etkilendikleri

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 135; İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 312.

birçok yeni kural ve kaideleri ilk kez ortaya koyarken, bu konuda çok değerli eserler vermekten geri durmamıştır.

Bununla birlikte, Kudâme'nin, edebiyat çevrelerinde, daha çok, şiir ve şiir tenkidi alanında meşhur olup ta nesir ve nesir tenkidi konusunda fazla tanınmaması ile ilgili olarak, Tabâne, şunları söylemektedir; “ Onun şiir ve şiir tenkidi konusunda ön plana çıkmasına bakılınca insan şu soruyu sormadan edemiyor. Nasıl olurda Kudâme gibi biri, kâtiplerin en önde gelenleri arasında sayılmasına karşılık nesir ve nesir tenkidi konusunu bir kenara bırakır? ”¹

Gerçekten önem verilmesi ve cevaplanması gereken bu soruya cevap olarak şunlar söylenebilir:

1- Nesir sanatı, güzelliğin sırlarını ortaya çıkarmaya ve çirkinliğin, kötülüğün sebeplerini bilmeye en uygun sanattır. Bununla birlikte o zamanlarda yeni yeni ortaya çıkan yeni bir disiplin olduğundan, herkes tarafından bilinen ve revaçta olan bir sanat olmaması sebebiyle, pek rağbet görmemiştir.

2- Nesir ya da kitabet sanatının en önemli özelliği bu sanatın özel bir keyfiyete sahip olmasıdır. Bu alanda yetenek sahibi olan her bir kâtibin, istediği her hangi bir manayı ifade etmede takip ettiği özel bir yol ve farklı bir üslubu vardı. Arap olmayan unsurların hatalarından kurtulmak ve Arap dilinin kullanımında riayet edilmesi gereken kurallara uyma zaruretinin ortaya çıkmasına kadar, bu kâtipler arasında, ortak bir ölçü yoktu. Bunun en güzel örneği; Kudâme'den önceki dönemlerde kitabet sanatında meşhur olan Abdulhamid b. Yahya (ö. 132/750), İbnu'l-Mukaffa (ö. 142/759), Cahız (ö. 255/869) gibi kimseler bu dönemlerde ortaya çıktılar. Bu yakın dönemlerde ortaya çıkmalarına karşılık, onların kitabet sanatındaki metot ve üslûpları birbirinden farklı idi. Bu sebeple de ibareler birbirlerine benziyor, eş anlamlı kelimeler ve mübalâğalar çokça kullanılıyordu. Bütün bunlar da güzel ve hoş kabul ediliyordu. Bu nedenle bu kâtipleri bir kural ve ölçü altında birleştirmek zordu.

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 421–424.

3- Nesirle ilgili bir diğerk nokta, bu ilmin, Arapların bulunduğu çevrede yeniden ortaya çıkıp yaygınlaşması ve bir etki bırakması Aristo'nun "Retorika" ve "Poetika" isimli kitaplarının Arapçaya tercüme edilmesinden sonradır. Arap ve Arap olmayan Müslüman âlimlerin bu kitaplara vakıf olmaları, kendi şahsî fikir ve düşüncelerinin gelişmesinde ve bu edebiyat dalının yaygınlaşmasını teşvik etmelerinde etkili olmuştur.

Kudâme, kendinden önceki dönemde yaşayan Arap ediblerinin bu konuda yazmış oldukları eserlerini gördükten ve onları inceledikten sonra bu eserlerde var olduğunu düşündüğü eksiklikleri gidermek amacıyla, kendi eserlerini kaleme almıştır. Eserlerinin mukaddimelerinde, eserlerinin yazılış sebebini açıklarken ifade ettiği gerekçe, kendinden öncekilerin yazdıkları eserlerde, kendince gördüğü eksiklikler ve zayıf noktaların bulunmasıdır.

Kudâme, kendinden önce yaşamış bazı âlimlerin gerek nesir konusunda gerekse şiir konusunda bazı konularda yanlışlar yaptıklarını söyler. O, her konuyu bir bir ele alıp hakkıyla inceleyip araştıran, bir takım kurallar koyan ve metodolojik bir yapıya sahip bir kişiliktir. Kudâme'yi inceleyen birisi, seçkin ve araştırmacı bir şahsiyetin önünde bulunduğunu itiraf etmekten kendini alamaz¹.

Bütün bu anlatılanlardan anlaşıldığı kadarıyla, Kudâme, geliştirmiş olduğu metodu ve düşüncesi ile her âlimin üzerinde araştırma yaptığı bir konuda, diğerklerinden farklı bir yanının olmasını, gayret ve çabasını o konuya vermesini ve bu alanda bir uzman olmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu görüşleri ile edebiyatçılar arasında büyük bir kabul görmüş ve birçok âlimin kendisinden övgüyle bahsetmiş oldukları edebî bir şahsiyet olmuştur. Sahip olduğu bu özellikleri bir araya getirmiş ve bu düşüncelerden her birini kendi anlayış potası içerisinde eriterek yeni bir Arap belâgatı ve edebî tenkit düşüncesi meydana getirmiştir. Böylece, o dönemde oluşan bu yeni edebî tenkit anlayışı, kendinden önceki tenkit anlayışının aşırılıklarından ayrılarak bambaşka bir yöne yönelmiş oldu.

¹Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 429.

2.2.7. Kudâme b. Ca'fer'i Etkileyen Şahıslar

Kudâme, içerisinde yetiştiği dönem itibariyle çok şanslıydı. Bu dönemden önce gelen âlimler adeta onun işini kolaylaştıracak faaliyetleri yapmışlardı. Bu asırda Arap edebiyatı ve beyan ilminde birçok eser telif edilmişti.

Beyan ilminin iki önemli ansiklopedisi sayılan “el-Beyan ve't-Tebyîn” ve “Kitâbu'l-Kâmil” bu dönemden önce yazılmıştı. Yine bu asırda, İbn Sellâm “Tabakâtu's-Şuarâ” isimli eserini, İbn Kuteybe'de “eş-Şi'r ve's-Şuarâ” isimli eserini yazmıştı. Bu iki kitap isimlerinden de anlaşıldığı gibi şairlerin şiirlerinden, onların usullerinden, yaşadıkları dönemleri ve öncelerini tanıtan bilgiler içeren eserlerdir. İbnu'l-Mu'tezz, bedi' sanatı ile ilgili olan kitabı “el-Bedi' ” isimli kitabının dışında bir de şiirin güzelliklerinden bahseden, tenkit ile ilgili bir kitabı daha kaleme almıştır. Kudâme b. Ca'fer bu risaleye cevap olmak üzere “er-Red 'alâ İbni'l-Mu'tezz fî mâ 'Âbe bihî Ebî Temmâm” isminde bir risâle yazmıştır¹.

Kudâme, yaşadığı dönem içerisinde ileri gelen âlimlerle de görüşmüş, ilim meclislerinde bulunmuş, bazı meseleleri sormuş ve birçoklarından da eserlerinde yer vereceği rivayetlerde bulunmuştur. Kudâme'nin hocaları ile ilgili olarak kaynaklarda zikredilen Müberred, Ebu Saîd el-Askerî, İbn Kuteybe ve Sa'leb gibi âlimler o dönemin, alanlarında zirve olmuş isimleridir².

İşte bu olanaklar, belâgat ve edebiyat alanında yapılan çalışmalar, tenkitle ilgili var olan gayretler neticesinde oluşan böyle bir dönemde yetişen Kudâme, bu eserlerden ve başka eserlerden de etkilenerek zihnini tümüyle bu çalışmalarını anlamaya ve değerlendirmeye vermiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda da eserlerinde ve çalışmalarında kendini açıkça gösteren yepyeni bir metot ve üslûp geliştirmiştir.

2.2.8. Kudâme'nin Etkilediği Kişiler

Kudâme, eserlerini yazarken yeni bir metod takip etmekle birlikte, te'lif ettiği eserleri, hem kendi döneminde hem de daha sonraki dönemlerde özel bir öneme sahip

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 28–33.

² İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, mücellid II, s. 280; el-Anbârî, *en-Nüzhetü'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Üdebâ*, s. 273; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II, s. 657.

olmuştur. Diğer âlimlerin izledikleri yolların dışında, kendisini meşhur eden bir üslûpla konularını ele almıştır. Bunun en güzel örnekleri belâgat ve eleştiri alanında vermiş olduğu eserleridir. Bu, aynı zamanda onu anlama, şerh etme ve düşüncelerini açıklama gibi hususlar da diğer âlimleri ve araştırmacıları teşvik etmiştir. Bunlar içerisinde en önemli olanlarından birisi, Kudâme'nin tenkid metoduna şerh olarak yazıldığı isminden anlaşılan “Tekmiletü's-Sınâati fi Şerh-i Nakdi Kudâme” isimli kitap olmak üzere iki kitap telif eden Muvaffikuddîn Abdullatîf b. Yusuf el-Bağdâdî'dir.

Diğer bir eseri de Kudâme'yi övmek, sahip olduğu özellikleri gözler önüne sermek, ünvanlarını savunmak ve görüşlerini anlatmak maksadıyla kaleme aldığı anlaşılan “Keşfu'z-Zalâme an Kudâme” adlı eseridir.

İbnu Ebi'l-İsba' ise, başta Âmidî ve Ziyâeddîn İbnu'l-Esîr gibi edîplerin Kudâme'ye yönelttikleri eleştirilere cevap mahiyetinde “el-Mîzân fi't-Tercîh beyne Kelâmi Kudâme ve Husûmihi” adlı bir kitap kaleme almıştır¹.

Kudâme'den ve görüşlerinden etkilenen bir diğer isim ise Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf el-Küfûrtâbî'dir. Onun “Nakdü'ş-Şî'r” ismini verdiği eseri Kudâme'nin fikir ve üslubundan ne kadar etkilendiğini açıkça göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Ebu Hilal el-Askerî, eseri “Kitâbu's-Sınâateyn” de Kudâme'nin ele aldığı birçok konuyu yine onun görüşlerine ve düşüncelerine katılarak aynen eserine almıştır. “el-Muvaşşah”ın müellifi Merzubânî, Kudâme'nin görüş ve düşüncelerini, şiir ve eleştiri konusunda âlimlerin faydalandığı kaynaklar içerisinde en önemlisi olarak sayar. İbn Reşîk el-Kayrevânî, birçok âlimin görüşlerini naklettiği eserinin baş tarafına Kudâme'nin görüşlerini koyarken, el-Hafâcî “Sırru'l-Fesâha” isimli eserinde onun dışındaki birinin görüşlerine neredeyse hiç başvurmaz ve diğer eserlerinde de Kudâme'den faydalanmayı asla ihmal etmez².

Abdulkâhir el-Cürçânî'nin tahlîlî bir metot takip ederek kaleme aldığı “Esrâru'l-Belâğa” ve “Delâilü'l-Î'câz” isimli eserlerinde var olan ilmî düşünceyi kendisine

¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, II, s. 1973; Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 433.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 434.

empoze eden ve bu hususta önderi olan kişi, her ne kadar ismini açıkça söylememiş olsa bile Kudâme b. Ca'fer'dir¹.

Ayrıca, edebî eleştiri akımının zayıflaması sonrasında, belâgatçılar Kudâme'yi bedî' ilminde kendilerinin imamı kabul etmişler ve bu konularla ilgili unsurları anlattığı eserlerinden ve düşüncelerinden faydalanarak anlamaya başlamışlardır.

Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, Kudâme ile olan yakın arkadaşlığına ve birbirlerine olan sevgi ve muhabbete de delalet eden bazı rivayetlerde bulunmuştur. Bu rivayetlerin çoğunluğu halife Abdullah İbnu'l-Mu'tezz'den rivayet ettiği şiirler ve sözlerdir².

Ancak Kudâme'den ve onun edebiyatçı kimliğinden bu şekilde etkilenenler olduğu gibi ondan olumsuz bir şekilde bahsedene ve bazı görüşlerine karşı çıkanlara da rastlamak mümkündür. Bunlar arasında Kudâme'yi eleştirmek üzere bir kitap yazan “ el-Muvâzenât ” sahibi el-Âmidî ve yine Kudâme'yi eleştirmek üzere “ Tezyîfu Nakdi İbn Kudâme” isimli kitabı yazan İbn Reşik el-Kayrevânî'yi saymak mümkündür³.

Edebiyat tarihi kitaplarında, Kudâme'nin çalışmaları ve düşüncelerinin neredeyse hicrî V. asrın sonlarına kadar devam eden ve Cürçânî, Âmidî, Ebu Hilâl el-Askerî, İbnu Reşik gibi edebiyat ve eleştiri alanında söz sahibi birçok âlimin çıktığı ve edebî çalışmaların yoğun bir şekilde icra edildiği, hareketli bir dönemde hayat şansı bulunduğu anlatılmaktadır. Bu dönem de yaşayan birçok âlim Kudâme'nin eserlerinden alıntılar yaparak onun düşünce ve görüşlerinden faydalanmıştır.

2.3. Diğer Âlimlerin Kudâme Bin Ca'fer Hakkındaki Görüşleri

Kudâme, şiir tenkidi ve kamu maliyesi alanlarında ki eserleriyle ve Abbasî divan kâatibi olarak meşhur bir edip olmasına rağmen, yazmış olduğu eserleriyle kendinden sonraki pek çok edebiyatçıyı etkilemiştir. Arap edebiyatı ve kitabet sanatı ile ilgili getirmiş olduğu yenilikler ile de “Âlimlerin ve kâatiblerin şeyhi” olarak anılmayı hak etmiş birisidir.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Cevâhiru'l-Elfâz*, Neşredenin girişi, s. 2.

² İsfahânî, Ebu'l-Ferec (t. y.), *el-Eğânî*, y. y., VII, s. 136-138.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 432.

Beyan ilminin kurucusu kabul edilen Cahız, “el-Hayavân” adlı kitabında Kudâme için doğunun hâkimi ifadesini kullanır. Ayrıca “Fahru’s-Sûdan (Sevdan)” kitabında Kudâme’nin risâlelerini anlatırken ondan bahsetmiştir. Hatîb el-Bağdadî ise, onu ilim ve ediplikle nitelerken bununla yetinmez ve şu övgülerde bulunur. “ O, kâtiplerin şeyhi ve onların hocası ve üstadıdır. O, çok geniş bir ilim hazinesine malik, bilgi ve görgü sahibi hikmetli bir filozoftur”¹.

El-Alevî, Kudâme’yi anlatırken şu ifadeleri kullanır; “O, belâgat ilminin seyyahı, bu ilmin manalarını kontrol edip düzenleyen, deneyimli ve bilgili üstadı ve basiretli eleştirmenidir”. “el-Muvaşşah”ın müellifi Merzubânî, Kudâme’nin görüş ve düşüncelerini şiir ve eleştiri konusunda âlimlerin faydalandıkları ve başvurdukları kaynaklar içerisinde en önemlisi olduğunu söyler².

Edebiyat tarihçileri Kudâme’nin hayatı ve ilmî kişiliğinden bahseden rivayetleri eserlerinde değerlendirirken üzerinde en çok durdukları nokta, onun, İslam toplumundaki birçok ilke ve yeniliğe imza atmış olmasıdır. Erdemli bir felsefeci olan Kudâme, çağında İslam toplumunda henüz gelişmemiş olmasına rağmen mantık ilminde de önemli bir konumda bulunuyordu. Bu konuda tasnif ettiği kitaplarında, dikkat çekici bir üslûp kullanmakla çağdaşlarından ayrılmaktadır. Yaşadığı dönem âlimleri içerisinde ve daha sonrakiler arasında belâgat ve şiir eleştirisi alanlarında oldukça şöhretli birisi haline gelmekle kalmamış, bu konuda onların yol göstericisi olmuştur³.

Kaynaklarda var olan Kudâme ile ilgili bilgiler onun belâgattaki eşsizliğini, tabiatının berraklığını ve ilmî şöhretinin de ne kadar geniş bir yelpazede tanındığını göstermektedir. O, büyük üstadların bile, kendilerine şeyh ve hoca olarak kabul etmelerine sebep olacak eşsiz belâgatı, kendisine reddiye yazdığı Cahız’a karşı âlimlerin bir birlerine karşı olan haklarının değerine işaret edecek kadar ince tabiatı, izahına çalıştığı konulara hâkim olacak derecede sahip olduğu geniş ilmi ile herkesin kendisine imrendiği bir âlimdir. Bu kadar üstün meziyetlere sahip olmasına rağmen halk arasında tanınmış bir kişi değildir. Fakat edebiyatı ve edebiyatçıları seven devlet adamları

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 37.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 434; İhsan Abbas (2005), *Mevsûatu A’lâmi’l-Ulemâi ve’l-Udebâi’l-Arabi’l-Müslimîn*, Beyrut, V, s. 321–323.

³ ‘Ali, Muhammed Kürd, *Künûzu’l-Ecdâd*, s. 144–147; (DİA) Kudâme b. Ca’fer maddesi, XXVI, s. 312; Kireççi, Mehmet Akif, *Kudâme b. Ca’fer ve Ebu Hilâl el-Askerî’de Şiir Eleştirisi*, s. 22–24.

nezdinde, belâgat imamları ve eleştiri üstatları arasında hak ettiği şöhreti elde etmiş ve onlar tarafından da övgüyle söz edilmiş birisi olmuştur.

2.3.1. Arap Edebiyatındaki Yeri

Kudâme b. Ca'fer, bedî' ilmini tarif eden, , metodunu açıklayan ve bu ilmin yolunu çizerek insanlara gösteren iki kişiden birisi olarak kabul edilmektedir¹.

El-Matrizî, Arap edebiyatında şiir ve şiir tenkidi alanlarında ilmî çalışmaların yoğunlaştığı bir dönemde yetişmiş ve önemli âlimlerden ders ve feyiz almış olan Kudâme'yi, belâgat ilminde örnek kişi sayarken, el-Harîrî, onun belâgatını Bediüzzaman el-Hemedânî'nin belâgatından üstün tutmaktadır. Mes'ûdî'de Kudâme'nin edebî gücünü över ve bunu anlamak için “Zehrü'r-Rebî' ” ve “Kitâbu'l-Harac”a bakılmasının yeterli olacağını söyler. Edebiyat ilmiyle uğraşan ve bu alanda meşhur olan, Makâmât-ı Harîrî'nin şârihi, Kudâme'nin belâgat ve fesahat alanında ulaştığı derecenin büyüklüğünü göstermek maksadıyla söylemiş olduğu “Keşke bana Kudâme'nin belâgat ve fesâhati verilmiş olsaydı.” sözü bu manada gerçekten önemlidir².

Kudâme, gençlik çağlarından itibaren baba mesleği olan kâtiplik görevini yürütürken bir yandan da edebî ilimlerle ilgilenmiş ve bu sahada derinlemesine araştırmalarda bulunarak müstakil eserler yazacak kadar ileri düzeye ulaşmış ve bazı edebiyat üstadları tarafından aruzu sisteme kavuşturan Halil b. Ahmed ile kıyaslanmıştır. Bu hususta, onun bu dereceye ulaştığına dair “Kitâbu'l-Elfâz” ve “Kitâbu'l-Harâc” ta bulunan misallerin dışında en önemli delil olarak “Nakdü's-Şi'r” adlı kitabı gösterilmektedir. Burada, onun kültürünün çeşitliliği ve ilmî hayatının ilk dönemlerinde meydana getirdiği geniş araştırmalarla ve birçok kaynaktan beslenen bu eserlerle büyük bir ilmî kabiliyet ve yeteneğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ebu Hayyân et-Tevhîdî, Kudâme'nin bu özelliklerini anlatırken söylemiş olduğu; “Kitabının üçüncü menzilesinde nesri anlatırken onun kadar eşsiz bir şekilde nesri anlatan başka birisini görmedim.” sözüyle adeta Kudâme'yi belâgat sanatının

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Cevahiru'l-Elfaz*, Neşredenin girişi, s. 3-4.

² Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 203; 'Ali, Muhammed Kürd, *Künûzu'lEcdâd*, s. 144.

imamı sayan Vezir Ali b. İsa'nın sözünü hatırlatmakta, aynı zamanda da onu tasvip etmektedir¹.

Kudâme'nin, edebî açıdan kendini gösteren ve edebiyat tarihçilerinin üzerinde durdukları en önemli vasfı, edebî zevki ve eser te'lifindeki derleme ve seçmeciliğidir. O, eserlerinin muhtelif yerlerinde Arap teşbihlerinin en güzel örneklerini verir. Bunu yaparken de lafızlarının güzel, tasvirlerin hoş, nazımlarının düzenli olanlarını ve tek bir mananın söylenmiş olduğu muhtelif sözleri seçer ve onlardaki ilginç anlamlara işaret eder. Yer yer edebî tenkitler yapar. Bazı ifadelerden yeni yeni manalar çıkarır. Bütün bunlar da, onun edebî zevkini göstermektedir. Onun, Arap edebiyatında ilk sistematik eser yazarı olarak bilinmesi, sahip olduğu bu özellikleri ile meydana getirdiği eserlerinden ve eserlerini inceleyen edebiyatçıların, düşünce ve değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır².

2.3.2. Beyan İlmindeki Yeri

Bu ilmi; “Kendisiyle, İrad edilen bir mananın çeşitli yollarla, kastedilen manaya delâletinin açık bir şekilde ifade edildiği bir ilimdir.” diye tanımlayan belâgatçılar ve Arap edebiyatı tarihçileri beyan ilminin ünlü simaları arasında Kudâme b. Ca'fer'i de sayarlar³.

Kudâme, küçük yaşlardan itibaren almış olduğu eğitimi, kendisinde fitraten var olan üstün meziyetlere sahip olması, belâgattaki eşsizliği, geniş kültürü, konularına hâkim oluşu ve ilminin genişliği sayesinde birçok alanda ilklere imza atmıştır. Bu sebeple birçok âlim, onu, farklı ilim dallarının kurucusu olarak görmüştür. Bu ilim dallarından birisi de beyan ilmidir. Her ne kadar bu ilmin kurucusu olarak Ma'mer b. el-Müsennâ et-Temîmî'nin ismi geçmiş olsa da Kudâme'nin ismi de bu ilmin kurucuları arasında bulunmaktadır⁴.

Kudâme'nin beyan konusunda yazmış olduğu eserleri, bu alanda yazılan ilk sistemli eserler olma özelliğine sahiptir. Beyan ilminin ileri gelen âlimleri gibi Kudâme

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 82.

² Ahmed, Emin, *Zuhru'l-İslam*, II, s. 109.

³ Bolelli, Nusreddin (1993), *Belâgat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul, İFAV Yayınları, s. 85.

⁴ Muhammed Heysem, *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, XV, s. 249–250; Bolelli, Nusreddin (2001), *Belâgat*, İstanbul, İFAV yayınları, s.35.

de bu ilmin önemli mevzularını araştırıp incelemiştir. Bu konular arasında; Teşbîh, Mecaz, Kinâye, İstiâre, Temsil v.b. konular bulunmaktadır¹.

Kudâme, “Teşbîh” konusunu ayrı bir bölüm ayırarak ele almış ve bu sanatı, beyan ilmindeki maksatları gerçekleştirme aracı olarak bir alem saymıştır. Bu konuyu ondan önce birçok âlim ve edip incelemiştir. Bunların en önde gelenleri arasında Ebu'l-Abbas el-Müberred, Sa'leb, Abdullah İbn Mu'tezz gelir. Kudâme'ye göre, temsil, bir edibin bir manaya işaret etmeyi kastetmesidir. Başka bir manaya delalet eden bir söz söyler fakat söz ve bu başka mana onun işaret etmek istediği şeyi anlatır. Belâgatçılar bunu “İstiâre-i Temsîliyye” diye de isimlendirirler².

2.3.3. Mantık İlmindeki Yeri

Kudâme, tenkit ve edebiyat dünyasında oldukça etkili olmuş, eser telifinde oldukça orijinal ve diğerlerinden farklı bir metotla ortaya çıkmıştır. Oldukça bol içerik, düşünce derinliği, konular arasında var olan eşsiz bir uyum, ibarelerin kolaylığı ve veciz oluşu dikkat çekicidir. Aristo'nun kitaplarında var olan, edebiyat ve mantıkla ilgili yeni fikirler, Kudâme tarafından bilinmekte ve eserlerinde izah edilmekteydi. Aynı zamanda Kudâme, yabancı kültürlerden geldiği belli olan ve kendi dönemindeki birçok âlimin bilmediği kavram ve terimleri eserlerinde malzeme olarak kullanmaktaydı.

Cahız ve bazı Arap edipleri Yunan düşüncesinden çok etkilenmişlerdir. Fakat Cahız'ın ve diğerlerinin zihnî gücü özellikle Aristo'nun eserlerinde var olan fikirleri kavrama konusunda Kudâme'nin gücünün ulaştığı seviyeye ulaşamamıştır. Bununla birlikte kaynakların tesbit etmiş olduğu bilgilere göre şiir ve nesir konusunda felsefe ve mantık kurallarını edebiyata uygulama alanındaki ilk kitaplar Kudâme'nin te'lif ettiği kitaplardır³.

İbn Nedim, Kudâme'nin mantık alanında işgal ettiği konumunu anlatmak üzere kullandığı “O, faziletli bir filozof ve mantık ilminde de simge olmuş bir âlimdir”⁴ ifadelerini doğrulamak istercesine, eserini okuyanlara Kudâme'nin kitaplarının

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 386.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s.387.

³ Simaylokiç, Ahmed, *Felsefetü'l-İstişrak*, s. 299–302.

⁴ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 130.

mukaddime kısımlarına bakmalarının yeterli olacağını söylemektedir. Ayrıca, Yâkut el-Hamevî; “ Belâgat ve hesap alanlarında otorite oldu. Bununla birlikte mantık alanında da hatırı sayılır bir konumda bulunuyordu”¹ diyerek, Kudâme'nin felsefe ve mantık alanlarında ulaştığı dereceyi bildirmekte, aynı zamanda İbn Nedim'in sözlerinin doğruluğunu da tasvip etmektedir.

Kudâme, bilhassa zamanının mantık âlimleri arasında kendini kabul ettirmiş, mantık ilminde kendisine müracaat edilen bir üstat olarak, vezirin divanında, mantık münazarasını yönetecek kadar saygı duyulan bir mertebeye ulaşmıştır. Onun bu sahada bulunduğu ileri düzeydeki konumu, eserlerinin giriş kısımlarında göze çarpmaktadır. Mantık, belkide bugün, onun, bu ilmi araştırdığı ve incelediği kadar araştırılıp incelenmemiştir².

Felsefenin de birçok dallarından haberdar olduğu şeklinde gelen rivayetler onun bu ilim dalı ile bu konuda yazılan eserlere şerh ve açıklama yazacak derecede ilgilendiğini göstermektedir. İskender Afrodîs'e ve Aristo'ya ait bazı kitapların bir kısmına açıklama ve şerh yazdığı el-Fihrist ve Keşfu'z-Zünûn'da geçmektedir³.

2.3.4. Hesap ve Ahbâr İlmindeki Yeri

Hesap ilmi, sayıların çeşitli matematik işlemlerindeki kullanımını konu alan ilim dalı olarak bilinir. Kaynaklarda belirtildiğine göre, hesap ilminin İslam toplumundaki ilk kurucusu da Kudâme b. Ca'fer'dir⁴.

Ahbâr ilmi ise; Bir kavim, kabile veya şahıs, bir ülke, bölge veya şehir, bir hâdis vs. hakkında naklolunan bilgiler, sözler ve rivayetlerle ilgilenen bir ilim dalıdır. Hesap ilmi ilk zamanlar Araplar arasında bilinmese de Ahbâr ilmi, o toplum tarafından bilinen bir disiplindi⁵.

¹ Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 204; Çöğenli, Sadi; Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 160.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 83.

³ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 351; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, II, s. 33–34.

⁴ Kehhale, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II, s. 657; Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 81.

⁵ (*DİA*), Ahbar maddesi, I, İstanbul 1988, Nihad M. Çetin, s. 486–489.

Melikü'l-Efdâl ve Yâkut eserlerinde, Kudâme'nin ailesinden, aslından, belîğ bir kâtip olduğundan, birçok alanda bilgisi bulunduğu ve başka özelliklerden haber verirlerken aynı zamanda onun, ahbâr ilmi âlimi olduğunu ve bu konuda yazmış olduğu kitaplarının da bulunduğunu söylerler¹.

2.3.5 Tenkit İlmindeki Yeri

Kudâme, sahip olduğu geniş kültürü, almış olduğu eğitimi, üstün meziyetlere sahip olması, belâgatındaki eşsizliği, konulara oldukça hâkim oluşu ve ilminin genişliği sayesinde çağdaş dönem edebî tenkidinin bile uğraşmakta olduğu birçok büyük tenkit meselelerine çözümler getirdiği, günümüz tenkitçileri tarafından dile getirilmektedir.

Kudâme, Arap tenkit tarihinde “edebiyatçının hür olması gerektiği” meselesiyle ilgili çözümler ortaya koyan ilk tenkitçidir. Ve bu hususta, görüşlerini açıkça ve net bir şekilde ortaya koyan bir kişidir. Ayrıca, tenkit usulü ile bugün bilinen pek çok usul kaidelerini de ortaya koyan odur. Bütün bunlar, onun uzun yıllar süren çalışmaları neticesinde, sağlam bir temele, açık olan fikirlere ve oldukça düzenli ilmî bir metoda dayandığını göstermektedir².

Nakdu'n-Nesr isimli kitabın incelenmesi esnasında, Kudâme'nin eleştiri alanındaki konumuna yönelik detaylı bilgiler verileceğinden, yukarıda tenkid sahasındaki konumunu, eserlerinde kaleme alarak savunduğu ve bu sahada sahip olduğu bir takım görüş ve düşüncelerine kısaca temas ettiğimiz bilgilerin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

2.4. Eserleri

Kudâme'nin yazmış olduğu eserlerin isimleri ve sayıları hakkında edebiyat tarihi kaynaklarında bir birinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler her ne kadar aynı bilgilerin tekrarı ya da bir birinden farklı detaylar içeriyor olsa da içlerinde farklı kitaplara ve risale adlarına yer veren kaynaklar da bulunmaktadır. Aşağıda kısaca tanıtmaya çalışacağımız eserler, genel olarak tüm rical ve tarih kitaplarında

¹ Melikü'l-Efdal, *el-Atâyâ es-Seniyye*, s. 208; Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 204.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 3-4.

kendilerinden bahsedilen, haklarında bir takım bilgilerin bulunduğu ve Kudâme'ye ait olduğu genel kabul gören eserlerdir¹.

2.4.1. Nakdu'n-Nesr

Beyan ilmi, nesir tenkidi ve kitabet sanatı ile ilgilidir. Eserde bu konuların yanında düzgün ve yerinde söz söyleme sanatının usul ve kaidelerini inceleyen ve o dönemde henüz bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmamış olan belâgat ilmine dair konular da işlenmiştir. Şiir ve şiir tenkidi alanında yazdığı bir diğer eseri “Nakdü’ş-Şi’r” ile meşhur olan Kudâme, bu eseri ile de edebiyat tarihçilerinin ve eleştirmenlerinin övgü ve takdirlerini kazanmıştır. Bazı araştırmacılar ise, bu eseri, “Nakdü’ş-Şi’r” isimli eserinden daha üstün tutma yoluna gitmişlerdir. Kitabın ne zaman yazıldığı bilinmemekle birlikte, eserin ilk yazılan el yazma nüshası dördüncü yüzyılın sonlarına doğru Endülüs’e getirtilmiştir². Eser, İspanya’daki Eskorial kütüphanesinde el yazmalarının bulunduğu bölümde, Derenbourgh katalogu 242 numarada muhafaza edilmektedir³.

2.4.2. Nakdu’ş-Şi’r

Köprülü kütüphanesinde 1445/2 rakam numarada bulunan eser; şiir, şiir temaları, bu fende kullanılan sanatlar ve icra, şekil ve yöntemleri yanında özellikle şiir tenkidi hakkında olup üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, şiirin tarifi ve unsurlarının açıklaması yapılmakta, ikinci ve üçüncü bölümlerde bu unsurların güzel ve bozuk yanları değerlendirilmektedir. Konuların anlatımı esnasında verilen eski ve yeni döneme ait şiirlerden birçok örneklerle eser zenginleştirilmiştir. Kendisinden sonraki müellifleri en az İbnu'l-Mu'tezz kadar etkileyen Kudâme, yeni edebî sanatlar ortaya koyar ve çeşitli teknik terimler üretip bunların tanımını vermek suretiyle Arap edebiyatının gelişimine katkıda bulunur⁴.

¹ Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, XVII, s. 14–15; Alian Sarkis, *Mu'cemu'l-Matbûati'l-Arabiyyeti'l-Muarrabe*, II, s. 1494–1495; İhsan, Abbas, *Mevsûatu A'lâmi'l-Ulemâi ve'l-Udebâi'l-Arabi'l-Müslimin*, V, s. 323.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 33–50.

³ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 130, (İA), Kudâme b. Ca'fer Maddesi, VI, s. 952.

⁴ Ferruh, Ömer (1997), *Târîhu'l-Edebî'l-Arabî*, VI, Beyrut, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, II, s. 434–436; Abdülvehhab İbrahim, Ebu Süleyman (1983), *Kitabetü'l-Bahsi'l-İlmî*, Mekke, (y. y.), s. 539–540; (krş. *Keşfu'z-Zünûn, Mu'cemu'l-Mahtûtâti'l-Mevcûde fi Mektebât-i İstanbul, Arap Edebiyatında Kaynaklar*)

2.4.3. Kitâbu'l-Harâc

Kâtiplik sanatı ve kamu maliyesine dair bir eserdir. Tam adı, “Kitabu'l-Harâc ve Sınâatu'l-Kitabe” olup müellifin çeşitli devlet dairelerinde uzun yıllar süren hizmetleri sırasında edindiği, idarî-meslekî tecrübeyi yansıtan, önemli teknik ayrıntılar ve dokümanter bilgiler içermektedir¹. Kitâbu'l-Harâc sekiz kısma ayrılmıştır. Ancak bunlardan sadece beşinci ve sekizinci kısımlar arasındaki bölüm günümüze ulaşmış olup tek nüshası Köprülü Kütüphanesinde 1076 numarada bulunmaktadır².

2.4.4. Kitâbu Sâbûni'l-Ġamm (Sâbûnu'l-Femm)

Konusu, ma'rifet sahibi olabilmek için delil getirmenin yollarını öğretmek ve gözlem olan, kesin bilgiye ulaştıran düşünme fiilinin bilinmesi gerekli, zarurî kaidelerini ve eşyanın şartlarını ortaya koyan mantık ilmi ile ilgili bir kitaptır³.

2.4.5. Kitâbu Zehri'r-Rebi' fi'l-Ahbâr

Ahbâr ve tarih ile ilgilidir. Mesûdî, kitabı “Mürûcu'z-Zeheb”in maddelerinin tümünde kendisinden istifade ettiği bir kaynak olarak bu kitaba dayanır⁴. Mesûdî, bu kitabı ve “Kitâbu'l-Harâc”ı tasnifinin güzelliği, en güzel eser olması ve lafızların manalarına en yakın şekilde tertip edilmesi bakımından bir şaheser olarak kabul eder⁵.

2.4.6. Necmu's-Sâkıb

Eserin tam adı “er-Risale fi Ebî 'Ali bin Mukle ”dir. Hattatlık sanatıyla da ilgilenen Kudâme'nin hocası, ünlü Abbasî veziri Ebu Ali bin Mukle'dir. Bu eserini hattat hocası olan İbn Mukle'yi övmek için kaleme aldığı düşünülmektedir⁶.

2.4.7. Kitâbu's-Siyâse

Kaynaklarda bu eserin tam adı “Kitâbu's-Siyâse fi Tedbîri'r-Riyâse” olarak geçer. Aristo'ya ait olduğu sanılan bir eserdir. Bu eserde, Aristonun yedi konuşmasının

¹ Hamide, Abdurrahman, *A'lamu'l-Coğrafiyyine'l-Arabî ve Muktetafâtu min Âsârihim*, s. 148–149.

² Ali, Muhammed Kürd, *Kümüzu'l-Ecdâd*, s. 146; Kandil, Fuad, *Edebü'r-Rihle fi't-Türâsi'l-Arabî*, s. 192–210.

³ (DİA), Kudâme b. Ca'fer maddesi, XXVI, s. 312.

⁴ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 95.

⁵ Mesûdî (1948), *Mukaddimetü Mürûcu'z-Zeheb*, Kahire, Matbaatu's-Saâde, s. 26.

⁶ (DİA), Kudâme b. Ca'fer maddesi, XXVI, s. 312.

yanında, içerisinde “Kitâbu Siyâseti’l-Müdün” adında, yine Aristo’ya ait olduğu sanılan bir eserin tercümesi vardır¹.

2.4.8. Kitâbu’l-Elfâz (Cevâhiru’l-Elfâz)

Kudâme’nin, eşanlamlı sözcüklerle kafiyeli düzyazıları içeren ve özellikle kâtipler ve edebiyat öğrencileri için hazırlanan 372 ana bölüm altında düzenlenmiş ve 452 sayfadan oluşan bir eşanlamlı kelimeler ve deyimler sözlüğüdür. Kitap, Cevâhiru’l-Elfâz diye de bilinir. Bu kitap sayesinde Kudâme’nin seslerdeki ahenk ile musiki kulağının varlığı ile birlikte lügavî bilgisinin ve kültürünün ne kadar büyük olduğu anlaşılmaktadır².

2.4.9. Diryâku’l-Fikr fî mâ ‘Âbe bihî Ebâ Temmâm

Bu kitabı ile “Kitâbu’r-Red alâ İbnu’l-Mu’tezz fî mâ ‘Âbe bihî Ebâ Temmam” kitaplarının isimlerinde, daha sonraki rical ve tarih kitaplarında, yazılırken bir birine karıştırmaların olduğu görülmektedir³. Kudâme, Ebu Temmâm’ı ayıplayıp onu ve eserlerinden bazılarını tenkit eden İbnu’l-Mu’tezz’e karşı Ebu Temmâm’ı müdafaa maksadıyla bu reddiyeyi yazmıştır⁴.

2.4.10. Kitâbu Smâati’l-Cedel

Kitap, cedel ve cedel adabı ile ilgili olarak yazılmıştır. Bu konu ile ilgili kurallardan, Bu sanatı icra eden kimselerin dikkat etmeleri gereken hususlardan bahseder⁵.

Burada kendilerine kısaca temas ettiğimiz eserler içerisinde Kudâme tarafından tercümesi yapıldığı halde, başka âlimlere ait olan eserlerin bulunduğu, bu tercümelemler daha sonra meşhur olunca, bu kitapların müellifinin Kudâme olduğu sanılarak, eserlerin Kudâme’ye nispet edildiği de iddia edilmiştir.

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 92.

² Kehhale, *Mu’cemu’l-Müellifîn*, II, s. 657; Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 13; Kudâme b. Ca’fer, *Cevâhiru’l-Elfâz*, Neşredenin girişi, s. 2.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 93.

⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-Zünûn*, II, s. 281.

⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-Zünûn*, II, s. 282.

Kudâme'nin burada sayılan eserlerinin dışında; Kitâbu Sarfî'l-Hemm, Kitâbu Nüzheti'l-Kulûb, Zâdü'l-Müsafir, Kitâbu Cilâi'l-Hüzn, er-Red alâ İbni'l-Mu'tezz fi mâ 'Âbe bihî Ebâ Temmam, Haşvu Hişa'i'l-Celîs, Kitâbu'l-Harac'ın üçüncü menzilesi olduğu tahmin edilen Sırru'l-Belâğa fi'l-Kitâbe ve el-Hayavânât adlarında başka eserleri de bulunmaktadır. Ebu Hayyân et-Tevhîdî, "el-Besâir ve'z-Zehâir" isimli kitabının mukaddimesinde Kudâme'nin telif ettiği kitapları anlatırken ismi "el-Cevâbân" olan bir kitabı da bunlar arasında sayar¹.

Kâtip Çelebi, buradaki listeye Aristo'nun "Retorika"sının bazı açıklamalarını konu edinen risaleleri ilave eder². Kitâbu'l-Büldân isimli bir kitabı da tarih ve rical kitaplarında yer almaktadır. Bu kitapların çoğunluğu risaleler şeklinde olmalıdır. Babasının da kitabet sanatı üzerine kitapları olduğu ifade edilmekle birlikte, ona ait bazı eserlerin Kudâme'ye nispet edildiği de savunulmuştur³.

Bu şekilde peş peşe gelen tashih ve düzeltmelerden, Kudâme'nin eserlerinin bunlardan ibaret olmadığı, bazı eserlerinin ya kaybolduğu ya da unutulmuş olması ihtimali soruları akla gelmektedir. Her ne kadar burada sayılan eserler sayısal olarak çok gibi görünse de bu durum bizleri aldatmamalıdır. Kaynaklarda verilen bilgilere baktığımızda burada ismi verilenlerin bir kısmı küçük risalelerden ibaret olan kitapçıklar olup, bunlardan bazıları babası Ca'fer'e ait iken, yanlışlıkla oğul Kudâme'ye nispet edilen kitaplar da olabilir. Bununla birlikte, Kudâme'nin daha çok eserinin olması gerektiğini de insan göz ardı edememektedir. Fakat kaynaklara baktığımızda var olan eserlerin sayısı ilmî ve edebî şahsını tanıtmaya çalıştığımız kişi için çok fazla değildir.

Günümüze kadar ulaşabilen eserlerin sayısının çok olmayışının sebepleri arasında sayabileceğimiz birçok amil bulunmaktadır. Bu amiller arasında; aradan uzun zaman geçmiş olması, insanlar arasında cehaletin yaygınlık kazanması, Kudâme'nin halk nezdinde tanınan biri olmaması gibi nedenler sayılabilir. Ayrıca, İbn Nedim'in "Kitâbu Zehri'r-Riyâd"ı, Yakûtî'nin de "Kitâbu'l-Elfâz"ı gözden kaçırmaları gibi bazı tarihçilerin gözden kaçırarak, eserlerinde zikretmeyi unutmaları sebebiyle kaybolup

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 93.

² Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, II, s. 1973.

³ 'Ali, Muhammed Kürd, *Künûzu'l-Ecdâd*, s. 144.

gitmeleri ve bazı eserlerin musanniflerinin dışında, başka kimselere nispet edilmesi de bunlar arasında bulunmaktadır¹.

Bununla birlikte, elimizde var olan eserlerin içerikleri bile, hiç şüphesiz bu eserlerin müellifinin sahibi olduğu verimli bir zihne, birçok toplumu ve asırları kuşatan geniş bir kültüre, çağının ulaştığı ilmî gücün üzerinde ilmî bir üstünlüğe delalet etmektedir. Felsefe ve mantık alanları ile ilgili eserler telif etmesi, Arap toplumunun hiç bilmediği hesap alanında harika ürünler ortaya koyması ve beyan ve bedi' ilminin kurucuları arasında sayılıp bu alanlarda da hatırı sayılır kitaplar yazması, onun ilmî kudretini, bu disiplinlere olan hâkimiyetini göstermektedir. Özellikle günümüzde bu kitapların çoğunun yenilenecek basılı bir şekilde bulunmuş olması da Kudâme'nin ulaştığı olduğu nokta hakkında bizlere fikir vermektedir.

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAKDU'N-NESR'İN İNCELEME VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Nakdu'n-Nesr

Nakdu'n-Nesr adlı eser, müellifin, bazı belâgat konularını, beyan ilmine dair çeşitli meselelerin izahını yaptığı ve nesir tenkidi alanında da bir takım değerlendirmelerinin bulunduğu bir kitaptır¹.

Kitap, ilk olarak Eskorial kütüphanesinde 242 numarada bulunan yazma nüsha temel alınarak Tahâ Hüseyin ve Abdulhamid el-'Abbâdî'nin çalışmalarıyla 1939 yılında Mısır Edebiyat Fakültesi tarafından neşredilmiştir. Eser Tahâ Hüseyin'in "et-Temhîd fî Beyani'l-Arabi" isimli kapsamlı bir incelemesi ve Abdulhamid el-'Abbâdî'nin Kudâme'nin hayatıyla ilgili yaptığı bir tahkikle birlikte yayınlanmıştır².

Bu eserin tek el yazma nüshası, Eskorial Kütüphanesinde Derenbourg fihristi, no 242'de bulunmaktadır. Kitabın ne zaman yazıldığına dair bir bilginin bulunmadığı bu nüsha, bilindiği kadarıyla dünyada var olan tek nüshadır. Ancak tercih edilen görüşe göre hicrî yedinci yüz yılda yazıldığı tahmin edilmektedir³.

Abdulhamid el-'Abbâdî'nin Kudâme'ye nisbet ettiği eserin aslında Ebu'l Hüseyin İshak b. İbrahim el-Kâtib'in "el-Burhân fî Vücûhi'l-Beyan" isimli başka bir eser olduğu yönünde bazı görüşler de ileri sürülmüştür⁴.

3.1.1. Nakdu'n-Nesr'in İsmi

Kudâme, eserinin mukaddimesinde ve eserin son kısmında, yazmış olduğu bu kitabı "el-Beyan" olarak isimlendirmiştir. Her ne kadar kitap müellifi tarafından bu isimle isimlendirilmiş olsa da edebiyat dünyasında kitap "Nakdu'n-Nesr" ismi ile tanınmaktadır. Bu kitap, gerçek ismi "Kitâbu'l-Beyan" olduğu halde edebiyat

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 41.

² Şilbî, Hayri, *Mecelletü'l-Faysal*, s. 139-143.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 35.

⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 38; Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 27.

çevrelerince “Nakdu’n-Nesr” olarak tanınıyor olması araştırmacıların sordukları ve üzerinde kafa yordukları bir sorundur.

el-‘Abbâdî, el yazma nüshanın ilk ve son sayfasında yazılı olduğu gibi bu kitabın gerçek adının “Kitâbu’l-Beyan” olduğunu söylemektedir. Kudâme, Cahız’ın “el-Beyan ve’t-Tebyîn” ine reddiye olsun diye ve bazı konuları tashih maksadıyla kitabına bu ismi koymuştur. Bunu da eserinin mukaddimesinde “Yeni yetişen kâtiplerin kolay bir şekilde okuyup anlayabilecekleri bir kitap olsun” diyerek açıklamıştır¹.

Bununla birlikte, bu eserin “Kitâbu’l-Beyan” olarak değil de “Nakdu’n-Nesr” ismi ile tanınmasının sebebi; yine Kudâme’ye ait bir eser olan “Nakdü’ş-Şi’r” ile bu eser arasında yapılan bir karşılaştırma ve mukayeseye dayanmaktadır. Ayrıca “Nakdu’n-Nesr” adlı eserinde, müellifin ele aldığı konular içerisinde en uzun ve en güzel olanı “Bâbu’l-Mensûr” konusu olması hasebiyle kitap daha çok “Nakdu’n-Nesr” olarak zihinlerde yer etmiş ve bu isimle tanınmıştır. Bu eser, Onun önemli eserlerinden olup, tarzını yansıtan mükemmel bir örnektir.

Eskorial kütüphanesinde bulunan “Nakdu’n-Nesr” ve “Nakdü’ş-Şi’r” kitaplarının el yazmaları tek bir cilt içerisinde birlikte bulunmaktadır. Bu iki kitabın birincisi, üzerinde Kudâme’nin ismini taşıırken diğerinde böyle bir ibare yoktur².

Buradaki bilgiler ışığında; Nakdu’n-Nesr isminin daha öne çıkmasının izahı, bu kitapla Nakdu’ş-Şi’r arasında var olan bazı benzerliklerle ve müellifin Nakdu’n-Nesr kitabında en uzun, en tartışmasız ve en güzel bölümü olan nesir konusunu anlatırken kullandığı ifadeleri ile açıklanabilir.

3.1.2. Nakdu’n-Nesr’in Kudâme’ye Nisbeti

Nakdu’n-Nesr’in Kudâme b. Ca’fer’in eseri olup olmadığı konusunda farklı düşünceler olmasına karşılık edebiyat tarihçilerinin ve bu alanda araştırma yapan âlimlerin genel kanaati, eserin Kudâme tarafından kaleme alınmış olduğu şeklindedir. Kitabı, Eskorial kütüphanesinde ilk gören kişi olan Muhammed Mahmûd eş-Şankîtî, bu

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 3.

² Şilbî, Hayri, *Mecelletü’l-Faysal*, s. 139–143.

eserin Kudâme'ye ait olduğu konusunda tereddüt etmemekte ve; “Kitâbu'l-Beyan olarak da isimlendirilen Nakdu'n-Nesr, Bağdat kâtibi Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer'in te'lifinde binbir emek sarf ettiği ve alanında benzeri olmayan eşsiz bir kitaptır.” demektedir¹.

Eseri tahkik ederek neşreden, 'Abdülhamid el-'Abbâdî ise kitaba yazdığı uzun girişte bu kitabın Kudâme'ye ait olduğunu, Nakdu'ş-Şi'r'le karşılaştırıp ispatlamaya çalışmıştır². Ancak Tahâ Hüseyin'in yanı sıra aralarında; Şevki Dayf, Bedevî Tabâne gibi Arap edebiyatçıları, De Slane'ın ve Michael el-Gazirî'nin de bulunduğu bir grup oryantalist ve edebiyat tarihçileri kitabın Kudâme'ye ait olmadığını ileri sürmektedir³.

Nakdu'n-Nesr'in tahkikini yapan el-'Abbâdî, bu hususta yaptığı uzun ve yorucu bir araştırma sonrasında eserin kesinlikle Kudâme b. Ca'fer'e ait olduğu şeklinde bir kanaate sahip olmuştur. Onun bu husustaki delilleri de şunlardan ibarettir⁴:

1- Bu kitap Kudâme'nin yaşadığı dönem (260–337) içerisinde yazılmıştır. Kudâme'nin bizzat kendisinin de şahit olduğu⁵ ve İbn Tüsterî'nin başından geçen bir olayını anlatması da bu eserin verilen tarihlerde yazıldığını göstermektedir. Zira İbn Nedim'in el-Fihrist'inde ifade edildiğine göre Tüsterî ve babası 290–327 tarihlerinde hüküm süren Benû Furat döneminde yaşayan, kitabet sanatı ve edebiyatla ilgilenen Hıristiyanlardandır⁶.

2- Nakdu'n-Nesr ile Kudâme'ye aidiyeti kesinlik kazanan Nakdu'ş-Şi'r arasındaki konuların benzer ve yakın tarzlara sahip olması, ifade ve anlatımlarda var olan tıpkılığa ilave olarak fikir ve düşünceler arasındaki şaşırtıcı derecedeki benzerlik, bu iki eserin aynı müellifin kaleminden çıkmış olduğunu göstermektedir. Bu iddiaları destek olarak şu örnekleri vermemiz de mümkündür⁷:

¹ Şankîti, Muhammed Mahmud (t. y.), *Takrîru'l-Mektebât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, y. y., s. 11.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 42–46.

³ 'Ali, Muhammed Kürd, *Künûzu'l-Ecdâd*, s. 144–147; Dayf, Şevki (t. y.), *el-Belâgatü't-Tatavvur ve't-Tarih*, Kahire, s. 93–102.

⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 37.

⁵ Şilbî, Hayri, *Mecelletü'l-Faysal*, s. 139–143.

⁶ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 193.

⁷ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve Nakdu'l-Edebî*, s. 120; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 33–49.

Kudâme, Nakdu’ş-Şi’r kitabında şiiri tarif ederken şöyle diyordu; “ ..Şiir, bir mânâyâ delalet eden, kâfiyeli ve bir düzen içerisinde söylenmiş olan sözler bütünüdür. Burada “القول” ifadesi; şiir için kullanılan ibarelerin sözün aslına delalet ediyor olması, “موزون ” ifadesi söz vezinli ve vezinsiz diye bir birinden ayrıldığı için vezinli olmayandan diğerini ayırır. “مقفى ” ibaresi de, kafiye ve kafiyesiz olan sözleri birbirinden ayırır. “يدل علي معنى ” ifadesi manaya delaleti ile birlikte veznin kafiyesi üzerine dökülen sözü diğerinden ayırır.¹

Kudâme, Nakdu’n-Nesr isimli kitabında yukarıdakine benzer bir tarzda belâgatı tarif ederken de şunları söylemektedir; “..Bize göre belâgat, söz söylemeden ziyade sonuca ulaştırıcı, güzel bir tertip ve dilin fesâhati ile mümkün olan ifadedir. Burada biz “Manayı kapsamakla birlikte” sözüne “İhtiyaru’l-kelam” ifadesini de ekledik. Çünkü avamdan olan insanlar, bazen kastettikleri manaları kuşatacak şekilde söz söylerler ama bu da genellikle bayağı ve sıradan bir şekilde mümkün olur. Bu durumda onların bu ifadeleri belâgat sıfatıyla bağdaşmaz. Yine biz bu tarife “Fesâhatu’l-Lisân” ifadesini de ekledik. Çünkü yabancı olanlar ve konuşmasında çok hata yapanlar (Lahhân) maksatlarını çoğu zaman sözleriyle belirtirler, fakat bu sözler genellikle fesahat ile vasıflanmış olamaz. Yine biz bu tarifimize “Hûsnü’n-Nizâm” ifadesini de ilave ettik. Çünkü fasih konuşan kimseler çoğu zaman lafızların tertibi ve onların her birinin yerli yerinde kullanılmasında yeterli başarıyı gösteremezler”².

Kudâme’nin “Nakdu’ş-Şi’r” kitabında var olan ifadeleri ile “Nakdu’n-Nesr” de kullanılan ifadeler arasında öz olarak bir farklılık gözlenmez. Burada aralarında var olan tek farklılık aynı konuyu anlatırken tercih edilen üslûp bakımından konunun kısa ya da uzun uzun anlatılması olup bunun dışında bir fark söz konusu değildir.

Bu benzerliğe bir başka örnek de “Nakdu’ş-Şi’r”de Kudâme’nin şu sözünde İmruu’l-Kays’ı tasvib etmesidir³;

فلو أنّ ما أسعى لأدنى معيشة
و لكنما أسعى لمجد مؤئل
كفاني - ولم أطلب - قليل من المال
وقد يدرك المجد المؤئل أمثالي

¹ Kudâme b. Ca’fer (t.y.), *Nakdu’ş-Şi’r*, Muhakkikin girişi, s. 3.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 76.

³ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’ş-Şi’r*, s. 67.

“Kendisine karşı kusur işlenen kişi, kendi nefsini yüce bir konumda gördüğü için kendisinin buna karşı olduğunu, yaşamının da düşük seviyede olmasına razı olmadığını iddia eder”.

Kudâme, İmruu'l-Kays'ı tasvip edip onu tenakuzundan kurtarmaya çalışır. Çünkü ona göre; “Şair, mutlaka doğru bir kişi olmalıdır” şeklinde bir dayatmaya gidilmez. Şairden beklenilmesi gereken asıl şey, onun her ne olursa olsun, aldığı bir manayı en güzel şekilde nazımlandırıp dile getirmesidir. Bir yerde söylediğini başka bir yerde nesh etmiş olması gibi tenakuza düşmesi değildir.

Nakdu'n-Nesr'de, “Manayı layık olduğu yere koymakla ilgili olarak İmruu'l-Kays'ın Nakdü'ş-Şi'r'de geçen aynı sözünü kullandığı bir örnek şöyledir¹ ;

فَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ كَفَانِي وَلَمْ أَطْلُبْ قَلِيلَ مِنَ الْمَالِ
وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مُؤْتَلٍ وَقَدْ يَدْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُ أَمْثَالِي

Her iki kitabın müelliflerinin aynı konuları anlatırken aynı örneklere başvurmaları her iki kitabın müelliflerinin de aynı olması gerektiği sonucunu hissettirmektedir.

3- Nakdu'n-Nesr'in, Kudâme'nin kitabı olduğunu ispat için ileri sürülen bir diğer delil de şudur: Kudâme ile Nakdu'n-Nesr'in müellifinin daha önce kullanılmamış ve daha sonra da başkaları tarafından kullanılmayan bazı terimler ve lakaplar türetmiş olmalarıdır. Böyle bir durum gerçekten kabul edilmesi gereken bir noktadır.

4- Kudâme, şiirde vasat bir çizgi takip etmektense aşırı bir tarz benimser. Bu hususta Nakdu'ş-Şi'r'de geçen şu ifadeler onun düşüncelerini yansıtır; “ Bana göre aşırı bir tarz kullanmak iki seçeneğin en iyi olanıdır. Bu tarz, eski şairlerin ve şiir zevki olanların tercih ettiği yoldur.”

Nakdu'n-Nesr'deki şu ifadeler de ona ait ifadelerdir; “ Şairin vasıflama, teşbîh, övgü ya da yergide orta yolu takip etmesi veya aşırı gitmesi mümkündür. Yerine göre

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 92.

sözünü söylemesi gerekir. Aşırılık, yalan ve imkânsız olanı tasvir etmek, söz sanatlarında pek uygun karşılanmaz, ama şiir böyle değildir. Bunlar şiirde olabilir”¹.

5- “Nakdu’n-Nesr” ve “Nakdu’ş-Şi’r” in yazma nüshaları, Eskorial kütüphanesinde bir cilt halinde bir arada bulunmaktadır. Cildin ilk kitabı olan birincisinin üzerinde Kudâme’nin ismi varken diğerinde yoktur.

Bütün bu anlatılanlardan anlaşılmaktadırki, Nakdu’n-Nesr’in müellifi ile Kitâbu’l-Harâc, Nakdu’ş-Şi’r ve Kitâbu’l-Elfâz kitaplarının müellifi aynı kişidir ve o kişi Kudâme b. Ca’fer’in ta kendisidir.

Bu durumda cevap verilmesi gereken bir soru kalmış bulunuyor, bu soru da Nakdu’n-Nesr’in el yazma nüshasının ilk sayfasında ismi zikredilen, Ebu Abdullah Muhammed b. Eyyûb kimdir? Ve Kudâme ile ya da kitabı ile bir ilgisi var mıdır?

Nakdu’n-Nesr’in el yazma nüshasının üzerinde şîf fakih Ebu Abdullah’ın isminin olması ve bazı araştırmacılar tarafından kitabın Kudâme’ye değil de ona nisbet edilmesi ile ilgili olarak birçok âlim şu açıklamayı getirirler. Ebu Eyyûb, Endülüslü bir fakihdir ve hicrî yedinci asırda yaşamıştır. Nakdu’n-Nesr’in bir nüshasını kendine yazdırmış ve bu nüshanın da kendisine ait olduğunu belirtmek içinde “**للفقيه**” ibaresini kullanmıştır. Buradan hareketle kitabın muhakkiki el-’Abbâdî ve bu görüşe sahip olan araştırmacılar eserin “Nakdu’n-Nesr” olduğunu ve müellifinin de Kudâme olduğunu söylemektedirler².

Brockelman ve Derinbourgh gibi bazı müsteşrikler, Ebu Abdullah’ın Kudâme’nin öğrencisi olduğunu ve onun Kudâme’den bu kitabın içeriklerini aldığını, sonrasında da bu kitabı meydana getirdiğini düşünmektedirler. Fakat onlar bu değerlendirmeyi yaparken, eski kaynaklara dayanmayıp Nakdu’n-Nesr’in ilk sayfasında bulunan ifadelerle dayanmışlar ve nahiv ve dil kurallarının gereğini de göz ardı ederek böyle bir değerlendirmede bulunmuşlardır³.

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 122.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, el-’Abbâdî’nin tahkiki, s. 33–49.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 116.

Ancak, eseri tahkik edip yayınlayan Abdulhamid el-'Abbâdî buna karşı çıkmaktadır. Ona göre mukaddime, Kudâme'nin konuştuğu kişi olduğu anlaşılan ve genel kabule göre onun bir öğrencisi olan Ebu Abdullah, bu kitabın ana maddelerini Kudâme'den almış ve onların bir tertibe göre düzenlemesi ve mevzubahis edilecek alt başlıkları da kendi belirlemiştir. Bütün bunları da Kudâme'nin bilgisi dâhilinde ve yine onun izniyle yapan Ebu Abdullah bu kitabı yazıya döken kişidir¹.

Başka bir açıklamada şu ayrıntılar gözler önüne serilmektedir. Bu açıklamaya göre ise Nakdu'n-Nesrin müellifinin burada zikredilen Ebu Abdullah olması mümkün değildir. Zira O, kendi te'lifi bir takım kitapları bulunan, hicrî yedinci asırda yaşamış, Endülüslü bir fakihtir. Bu durum birkaç açıdan anlaşılabilir² :

Birincisi, Endülüs ve mağrib âlimlerinin âdeti üzere “fakih” sözünün başta kullanılmış olması. Bu ifade doğudaki âlimlerin kullandıkları “âlim” ve “imam” kelimelerini ifade etmektedir. İkincisi, Ebu Abdullah künyesi de, Endülüs'te son dönemlerde yaygın olan bir künyedir. Ayrıca O, kullandığı hattan anlaşıldığı kadarıyla yedinci asrın insanıdır.

3.1.3. Nakdu'n-Nesr'in Yazılış Gayesi

Kudâme, kitabın mukaddime kısmında, eserini yazmakta ki asıl hedefinin ve maksadının ne olduğunu açıklamaktadır. Hedefinin, tümüyle gerçekçi ve ilmî bir hedef olduğunu ve bu kitabı yazma sebebinin de, Arap beyanı kitaplarının en meşhuru olarak bilinen Cahız'ın “el-Beyan ve't-Tebyîn”ine bir reddiye olduğunu açıklar. Özellikle üzerine basarak ifade ettiği bir hedefinin, Cahız'ın kitabının mükemmellikten uzak kalmasına neden olan bazı eksikliklerini tamamlamak olduğunu da beyan ederken şunları söyler³:

“Artık tüm bu dua ve giriş sözlerinden sonra, Sen, Cahız'a ait olan “el-Beyan ve't-Tebyîn” isimli kitaba vakıf olduğunu, bu kitabın birçok haberden ve oradan buradan seçilip toplanan bazı hitap örneklerinden ibaret olduğunu, ama beyan vasfını taşımamakla beraber kendisine nispet edilen bu isme de layık olmadığını söyledin.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 33–48.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 47.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 3.

Benden, beyan ilminin aslını ve kaidelerinin çoğunu kapsayacak, konularının da tümünü içerecek ve bu ilme yeni başlayan bir talebenin beyan ilminin manalarını bilebileceği ve göz atıp inceleyen birinin de başka bir şeye bakmaya ihtiyaç duymayacak şekilde yeterli ama fazla da uzun olmayacak bir tarzda bazı cümleleri sana zikretmemi istedin.”

Kudâme, gerek kendi döneminde gerekse kendinden önceki dönemlerde yaşamış olan âlimlere ve onların eserlerine büyük önem vermiştir. Eserlerinde Cahız’a, Sa’leb’e ve diğer âlimlere ve onların görüşlerine göndermelerin bulunduğu bölümler vardır. Talebelerini devamlı bunları okumaya teşvik etmekle beraber bu eserlerde ve özellikle “el-Beyan ve’t-Tebyîn”de var olan zor ibareleri ve uzun konuları kolaylaştırmak, kapalı noktaları onların anlayabileceği şekilde açmayı hedeflemiştir.

Bu konuda mukaddimesindeki sözlerine ilaveten şöyle demektedir: “Bu ilim dalına ilgi ve özen gösteren bazı kimseler, beyan ilminin konularının tamamının açıklanması, hiçbir noktasının atlanmaması, yapılacak bütün açıklamaların da tek bir metod üzerinde olması, unutulmuş eklemeler ve açıklamaları da ihtiva etmesi noktasında beni teşvik ettiler.”¹

Gerçek şu ki beyan ilmi, konularının genişliği ve bunların anlatımı bakımından zor bir ilim dalıdır. Bu ilme ancak, sağlam bir zihne, güçlü bir alt yapıya, kuvvetli bir kavrayış melekesine sahip olan kişi nüfuz edebilir ve bu ilimden kastedileni tam olarak idrak edebilir. Kudâme’den önceki âlimler bu alanda asıl kaynak niteliğinde olan bir takım eserleri te’lif etmelerine rağmen bu ilmin kapalı noktalarını izah etmede, bir metod içerisinde konuların hakkını vererek ortaya koymada ve bu konuda yapılan eleştirileri cevaplama noktasında yeterince inandırıcılık ve sağlamlıktan uzak kaldılar. Bu sebeplerden dolayı bu âlimlerin eserleri aydınlatılmaya ve kitaplarında yaptıkları tasniflerin de, yeni bir metodla tekrardan bir yapılandırılmaya ihtiyacı vardı.

Nakdu’n-Nesr, kendinden önceki kitapların içerdikleri bilgileri içermesinin yanında yeni bir metod ve anlayışla ortaya çıkınca, bu konuda telif edilen diğer eserler arasında haklı olarak ayrı bir yere sahip oldu. Kudâme, bu kitaptan istifade etmek isteyenlerin isteklerine kolayca cevap vermeyi, ibarelerden kastedilen manaların

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 5.

üzerinde uzun uzun düşünmeye gerek kalmadan, ilk bakışta anlaşılabilir kadar açık bir hale gelmesini sağlamayı amaçlamıştır.

3.1.4. Eserde Bahsi Geçen Konular

Kudâme, Nakdu'n-Nesr isimli eserini çeşitli bölümlere ayırmıştır. Eserde otuz adet konu başlığı ve bir mukaddime bulunur. Bu konu başlıkları müellif tarafından bablar olarak adlandırılmıştır. Kudâme, daha sonraki âlimlerin takip ettikleri ve araştırma yazılarında da hâkim olan metoda uygun bir şekilde konuya yavaş yavaş girerken, asıl kaynağından uzak bir tarzda giriş yapar. Bu tanıtımdan sonra da günümüzde çağdaş metodlar içerisinde giriş diye isimlendirilen kısımla eserine başlar¹.

Kudâme eserine, Allah'a (c.c.) hamd ve Nebi (a.s.)' a salât ve selâm ile başlar. Karşısında durup kendisine beyan ilmini öğretmesini istediğini söyleyen muhatabının isteği üzerine bu kitabı yazma sebebini açıkladığı izahatından sonra Cahız'dan ve eseri "el-Beyan ve't-Tebyîn" den bahseder. Bu eserin sanıldığı kadar değerli ve yeterli olmadığını, bu sebeple de ona alternatif bir kitap yazmayı istediğini ve bu açıklamasının sonunda yazmayı düşündüğü bu kitapta, anlattığı konulardan bazılarını zikrederek mukaddimesini bitirir.

Eserde konular dağınık bir şekilde işlenmiş ve gelişi güzel serpilmiş durumdadır. İlim meclislerinde işlenen dersleri çağrışmaktadır. Ayrıca, konular kapsam ve içerik bakımından yazarın zihninde oluşturulmamış intibasını uyandırmaktadır. Ancak dikkatli bir inceleme sonrasında görülen şey, eserde kapsamlı bir düşüncenin hâkim olduğudur. Nakdu'n-Nesr, adeta yazarın zihninde tablo halinde tasavvur edilmiş ve bölümlere ayrılmamış bir görüntü arz etmektedir. Aynı bölümde şiir, nesir, ahkâm, öğüt, nahiv, belâgat ve haber bir arada bulunabilmektedir.

Mukaddimeden sonra giriş kısmında varlık âleminde en önemli şey olan ve Allah'ın (c.c.), kendisiyle insanı diğer mahlûkata üstün kıldığı, Nebi (a.s.) in; " Allahın kullarına karşı huceti peygamberlerdir. Kulları ile Allah (c.c.) arasında ki hucet ise akıldır." diyerek vafettiği aklı, bünyesinde taşıması sebebiyle insandan bahseder.

¹ Şilbi, Hayri, *Mecelletü'l-Faysal*, s. 139–143.

Nakdu'n-Nesr'de edebî bir tarzda sunulmuş nasihatler, farklı konularla ilgili güzel örnekler, mektuplar ve hutbelerden seçmeler bulunmaktadır. Her eserde olduğu gibi, bu eserde de bazı konuların unutulmuş veya kasıtlı bir şekilde esere dâhil edilmemiş olması, eserin yetersiz olduğu anlamına gelmez. Öyleki, bu eser, bazı âlimlerce, Kudâme'nin en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Nitekim Kudâme, Nakdu's-Şi'r isimli eseriyle her kesimden haklı övgüler almış, hem şiirde getirdiği metod hem de eleştiri konusunda kendisini meşhur eden bazı tesbitlerine rağmen, Mahmûd eş-Şankîti, Nakdu'n-Nesr ile ilgili olarak; “Bu kitap her açıdan nefis, bu alanda kendisine ihtiyaç hissedilen, benzeri olmayan eşsiz bir kitaptır. Kudâme'nin Nakdü's-Şi'r diye isimlendirdiği bir eseri de bulunmakta fakat o, Nakdu'n-Nesr yanında oldukça aşağıda kalmaktadır.”¹ demektedir.

Kitap müellifin mukaddimesiyle başlar. Daha sonra sırasıyla şu konular işlenir. Aklın kısımları, Beyan çeşitleri, el-Beyanu'l-Evvel (el-İ'tibâr), Kıyas, Haber, el-Beyanu's-Sânî (el-İ'tikad), el-Beyanu's-Sâlis (el-I'bâre), el-İştikâk, İlk harfi illetli olan sülasi fiiller konusu, Orta harfi illetli olan sülasi fiiller konusu, Son harfi illetli olan sülasi fiiller konusu, Teşbîh, Lahn, Remz, Vahiy, İstiâre, Emsâl, el-Lağz, Hazf, Sarf, Mübâlağa, Katı' ve Atıf, Takdim ve Te'hir, el-İhtirâ', Te'lîfu'l-İbâre, Mensûr ve bu konuyla ilgili meseleler, İhtiyâru'r-Rasûl, Cedel bahsi, Edebü'l-Cedel ve Hadis bahsi.

Kudâme, bu konular içerisinde bazılarını detaylı bir şekilde inceleyip ele alırken, bir kısmını ise çok kısa hatırlatmalar olarak kabul edilecek bilgilendirmeler dışında fazla değinmeden, bazılarını ise hiç örnek vermeden başka kitaplarına göndermeler yaparak geçiştirir. Kitabın en uzun ve en güzel bölümü olarak “Bâbu'l-Mensûr” diye adlandırdığı başlık kabul edilmektedir. Ayrıca şiir konusunu ele aldığı “Te'lîfu'l-İbâre”, Cedel ve cedel adabından bahsettiği “El-Cedel ve'l-Mücâdele” ile Kıyas ve Haber konuları Kudâme'nin üzerinde uzun uzun durup bol örneklerle anlatmaya çalıştığı konulardır².

Eserin mukaddimesinden, müellifin eserini beyanın dört çeşidini anlatmak ve bunların farklı yönlerine işaret etmek üzere kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bunlar;

¹ Şankîti, Mahmud, *Takrîru'l-Mektebât*, s. 11.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 116; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 47; Şilbî, Hayri, *Mecelletü'l-Faysal*, s. 139–143.

- El-Beyanu'l-Evvel (Beyanu'l-İ'tibâr)
- El-Beyanu's-Sânî (Beyanu'l-İ'tikad)
- El-Beyanu's-Sâlis (Beyanu'l-İbâre)
- El-Beyanu'r-Rabi' (Beyanu'l-Kitab)

Beyanu'l-Kitab'ın bulunduğu dördüncü bölüm basılı olan kısımda mevcut değildir. Bu bölümden yoksun olan nüshanın muhakkiki, bu noksanlığı açıklarken şu gerekçeyi ileri sürer: “Müellif, üçüncü bölüm olan “İbare bahsi” ne, dördüncü bölümün konusu olan “Kitab bahsi”ni de eklemiştir¹”.

3.2. Nakdu'n-Nesr'in İncelenmesi

Nakdu'n-Nesr, tahkikini Tahâ Hüseyin ve Abdulhamid el-'Abbâdî'nin yaptığı ilk kez 1932 senesinde Mısır'da yayınlanan bir kitaptır. Kitap, hem Mısır'da hem Arap âleminde büyük bir ilgi ile karşılanmış ve kitaba çok büyük ilgi gösterilmiştir. Birçok araştırmacı ve yazar bu kitabı, araştırmalarında kullandıkları kaynakların en önemlisi kabul etmişlerdir.

Kitaptan ve içerisinde bulunan ilim, kültür ve sanat zenginliklerinden faydalanma isteği, eseri inceleme ve anlamaya çalışma faaliyetlerinin giderek artmasına neden olmuştur. İlk başlarda bireysel ve resmî olmayan faaliyetler olarak başlayan bu istifade çalışmaları, daha sonraları Mısır Eğitim Bakanlığının; “Bu kitabın liselerdeki hazırlık öğrencilerine ders kitabı olarak okutulması” şeklinde aldığı kararla da kitaptan istifade resmî mahiyete dönüşmüştür. Böylece okullardaki edebiyat hocaları ve öğrenciler bu kitabı derslerinde okumaya ve anlamaya başlamışlardır².

3.2.1. Genel Özellikleri

Kudâme, eserinde pek çok ayet ve hadisi, hitabeleri, mev'iza ve darb-ı meselleri, çoğu cahiliye devri şairlerine ait olan şiirleri ve tarihî rivayetleri toplamıştır. Topladığı bu malzemeleri değerlendirerek nesir, şiir, edebî sanatlar, gramer ve yer yer diğer

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 46.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 113–114; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 33–48.

alanlara da kayarak fıkıh, hadis ve tarihî bilgiler bakımından bunları izaha çalışmıştır. Mukaddimesinde eserini yazma nedenini izahtan hemen sonra, Allah'ın (c.c.) insanı diğer yaratıklara üstün kıldığını bildiren, İsrâ suresinin 70. ayetindeki bu üstünlükleri izah ederek başlayan eser, daha birçok ayet, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadis-i şerifler ve hitabe örnekleriyle devam eder¹.

Kudâme, eserinde mersiye, medîh ve bazen de hiciv türünden şiirlere, sahabe ve tâbiîn'den ileri gelenlerin yanında, edebiyatçı ve âlimlerden bazılarının söz ve görüşlerine de yer verir. Cahiliye şiirlerinden de seçmeler yapar.

Aklın önemine işaret ettiği bir konuda, Hz. Hüseyin'in, Hişâm'a söylediği şu sözü buna örnek gösterebiliriz²:

إن لله حجتين : حجة ظاهرة و حجة باطنة, فاما الظاهرة فالرسل, وأما الباطنة فالعقل.

“Şüphesiz, Allah'ı (c.c.) bilmede biri zâhir, biri de bâtın olmak üzere iki önemli delil vardır. Zâhir olan, peygamberlerdir. Bâtın ise akıldır.”

Kudâme, mukaddime kısmında eserin muhtevasını takdim ederken; “Nesir, nazım, darbı-ı mesel, mev'iza, hitabe ve yazışmalardan yaptığı seçmeler ile edebiyatın muhtelif konularını topladığını” ifade etmiştir. Devamında; “Kitabın başka kitaplara ihtiyaç bırakmadan kendi kendine yetmesi için Nakdu'n-Nesr'de, bütün garip kelimeleri, kapalı ifadeleri açıkladığını, detaya girmeden fakat anlaşılacak kadar ifade ettiğini, ayrıca sarf, nahiv konularına da temas ederek i'râb konularında da doyurucu izahlarda bulunduğunu” söylemiştir³.

Müellifi tarafından kitabın mukaddime ve son kısmında “Kitâbu'l-Beyan” diye isimlendirilen bu eser, onun önemli eserlerindedir. O dönemde henüz, ilimlerin tasnifi kesin çizgilerle belirlenmediği için konular düzenli bir plana uyulmaksızın esere alınmıştır. Eserin yeni baskılarında bulunan düzeltme, açıklama ve dipnotlar, eseri

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 5.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 6.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 3.

yayınlayan ve inceleyenler tarafından okumada kolaylık sağlamak için çoğunlukla sonradan konulmuştur.

Mukaddime kısmından sonra, beyan'ın dört ana çeşit ve yönlerinin anlatıldığı asıl bölümler içerisinde şu konular bulunur: Aklın kısımları, Kıyas, Haber ve çeşitleri, İştikâk, bazı nahiv ve sarf konuları, Teşbîh, Vahiy, Hazif, Mübâlağa, Takdim-Tehir, Nesir, Şiir, Cedel v.b. başlıklar altında belâgat, beyan ve gramer konularını ele alarak âyet hadis, hutbe, mev'iza, darb-ı meseller ve çoğunluğu eski şiirlerden seçmelerle örnekler vererek ele alır ve inceler.

Eser baştan sona kadar; okuyucunun ilgisini canlı tutmak için, müellifin, ciddî gramer ve dil konularının arasına dinlendirici özelliği olmakla birlikte, konuyu anlamaya yardımcı birçok haber ve şiirleri ustalıklı yerleştirdiği, zaman zaman dil ve edebiyat konularından ayrılarak, fıkıh ve tefsir meselelerine de temas ettiği görülür. Kudâme, mersiye, medîh ve bazen de hiciv türünden şiirlere, ashâb ve tâbiîn'den bazılarının sözlerine yer vermek suretiyle de konunun anlaşılmasına da katkıda bulunur.

Nakdu'n-Nesr hakkında, Tahâ Hüseyin ve Tabâne gibi bazı edebiyatçıların farklı noktalarda eleştirilerinin olduğu görülmektedir. Bu iki yazar tarafından ele alınan yazılarda dillendirilen eleştiriler, öncelikle Nakdu'n-Nesr'in lügat, şiir ve tarihî bilgileri olmak üzere içerik ve metoduna yönelik pek çok tenkit yöneltmiş, fakat bunların bir kısmı isabetsiz görülmüştür. Şankîfî ve el-'Abbâdî yapılan bu eleştirilerin yersiz olduğunu ifade etmişlerdir¹.

Arap edebiyatında ilk sistematik eser yazarı olarak bilinen Kudâme, nesir tenkidi kitabı olarak bilinmesine karşılık "Nakdu'n-Nesr" adlı eserinde, gerek dış görünüm gerekse içerik bakımından nesir için bir şekil belirlemekten çok, nesrin muhtevasını ilgilendiren belâgat ve gramer konularını ele almıştır. Kudâme, mukaddimesinde de belirttiği gibi, beyan meselelerini, nahiv ve sarf açılarından değerlendirmeleri de dâhil olmak üzere, yeterli derecede açıklamakta kararlıdır. Ancak, bazı konuları izah ederken, teferruata fazla girmeden, konunun da fazla uzamasını istemediğinden dolayı konuya

¹ Şankîfî, Mahmud, *Takrîru'l-Mektebât*, s. 11; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 33-48.

daha çok ilgi gösterenleri, kendisine müracaat edecekleri, o konuyla ilgili müstakil eserlerine havale etmiştir¹.

Örneğin, Kudâme, remz konusunu anlatırken, konunun bitiminde, daha fazla bilgi edinmek isteyenleri, “Esrâru’l-Kur’ân” diye isimlendirdiği kitabına bakılmasını tavsiye ederek bu kitabına yönlendirmektedir².

Eserde yer alan ayetlerin sure isimleri, el-‘Abbâdî’nin tahkikini yaparak yayınladığı matbu baskıda varken, el yazma nüshada bulunmamaktadır. Hadislerin râvileri ile haber ve kıssaların çoğunun ilk râvisinin dışında senetsiz olduğu, bazılarında da “ قال أخر ” “Bir başkası da şöyle söylemiş.” şeklinde belirsiz ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

Nakdu’n-Nesr’de belâgat, beyan ve gramer gibi temel edebî konuların dışında tefsir, hadis, fıkıh ve akâid gibi İslamî ilimlerle ilgili konulara da temas edilir. Birçok konunun bulunmuş olması ve bu konularla ilgili önemli açıklamalar ve keşif türünden sayılabilecek bir takım görüşlerinin varlığı Kudâme’nin, dolayısıyla da eserinin değerini ortaya koymaktadır³.

Günümüz edebiyat tarihçileri ve eleştirmenler tarafından, anlatış metodu itibariyle değerlendirildiğinde Nakdu’n-Nesr’in, modern ve teknik anlamda bir edebiyat kitabı olmadığı söylenmektedir. Fakat Kudâme’nin de, eserin mukaddimesinde belirttiği gibi bu eser, nesir ve nazım türünden risale, hitabe, tarih, dinî bilgi ve kültürün toplandığı ve gereksiz bilgilerle dolu ama işlevi yönünden eleştirdiği, Cahız’ın “el-Beyan ve’t-Tebyîn” isimli eserine alternatif olarak kaleme aldığı hacimce küçük, ama işlevi itibariyle büyük bir kitaptır.

3.2.2. Nakdu’n-Nesr’in Önemi

Kitabın 1932 yılında bir tesadüf eseri ortaya çıkması sonrasında, araştırmacılar arasında beliren ilgi ve alâkanın yanında, muhtelif edebiyat toplantılarında yapılan

¹ Emin, Ahmed, *Zuhru’l-İslam*, II, s. 109.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 62.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî* s. 114; Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, el-‘Abbâdî’nin tahkiki s. 33–48; Şilbî, Hayri, *Mecelletü’l-Faysal*, s. 117–118.

tanıtım çalışmaları, eser üzerinde yapılan inceleme ve araştırmaların sayısının artmasına neden olmuştur. Ayrıca eserin Arap ülkelerinde basım ve dağıtımını iki büyük yayınevinin yapması ve kitabın, üzerinde titizlikle çalışılmış iki baskısının yapılması da bu kitaba ve müellifine gösterilen ilgi ve alakanın geniş çevrelerde yer almasına imkân tanımıştır.

Burada anlatılanlar ve araştırmacıların eserlerinde belirttikleri noktalar dikkate alındığı zaman “Nakdu’n-Nesr” ve Kudâme ile ilgili bu ilgi ve alâkanın sebepleri arasında sayabileceğimiz şu nedenler ortaya çıkmaktadır¹:

1-Bu kitap, Abbasî dönemi edebî tenkidinin simgelerinden sayılan birine nispet edilmektedir. Günümüzdeki insanlar, Kudâme’yi en önemli eseri olan “Nakdü’ş-Şi’r” basıldığı zaman tanımıştı. Bu kitaptan oldukça istifade eden insanlar, nesir ve beyan konusunu anlattığı bu kitabını da tanımak ve ondan istifade etmek istediler.

2- Nakdu’n-Nesr, şiirle ilgili araştırmaların yoğunlaştığı bir dönemde ortaya çıkmıştı. Şiir ise her yönüyle ele alınıp işlenmiş bulunmaktaydı. Bu konuyla ilgili makale ve reddiyeler yazılarak hacimli eserler telif edilmişti. Bu gelişen dönemde nesir ortaya çıktı, edebî sanatlar içerisinde önemli bir yer edindi. Bu sayede insanların hayatlarında zihin ufuklarının gelişmesi, toplumların bir birlerine yakınlaşması, fikir ve düşünce alanında renklerin çoğalmasıyla hitabet ve yazı sanatlarının değeri anlaşılmaya başlandı. Böylece kâtipler arasında eleştiri sanatı da yayılmaya başladı. Artık, eleştirmenler arasında nesir tenkidi ya da yazı tenkitçiliği, o günün en önemli faaliyetleri arasında yerini almış oldu.

3- Bir diğer sebep ise; Edebiyat âleminde çok değerli konumlara sahip üstatların bu kitabı incelemeleri sonrasında kayda değer bulmalarıdır. Onlar, bu eserin ortaya çıkarılması, tahkik ve ta’liklerinin yapılıp, haşiyeler eklenmesi gibi hizmetleriyle insanların bu eserden istifadelerini sağlarken, diğer edebî şaheserler içerisindeki yerini almasını da sağlamışlardır.

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve ’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 115.

Bütün bu anlatılanlar, “Nakdu’n-Nesr” adlı esere insanların yönelmesinin ve bu eseri şaheser olarak kabul etmelerinin sebeplerinden bazılarıdır. Edebiyat tarihçileri adeta ağız birliği etmişçesine Kudâme’nin bilgi donanımı ve kültür birikimi açısından oldukça dolu olduğunu ve bunu eserlerinde göstermeyi başarabildiğini itiraf ederlerken, Nakdu’n-Nesr adlı kitabında bu gün bile orjinalliğini koruyan birçok değerlendirme ve tespitlerin yer aldığı büyük bir emeğin var olduğunu da ifade etmektedirler.

Nakdu’n-Nesr, Kudâme’nin yaşadığı dönemin hitabet, anlatım, üslup, duygu, düşünce, kültür ve dil öğelerini yansıtır. Arap edebiyatında nesir sanatı ve tenkidinin tarihsel gelişimi açısından da yazıldığı dönemi temsil eder. Her ne kadar Cahız’ın eseri “el-Beyan ve’t-Tebyîn”e reddiye olarak yazılmış olsa da biçim ve içerik yönünden de orijinal bir çalışmadır. Eser, Arap dili ve edebiyatı, Arap belâgatı ve edebî tenkid alanlarında araştırma yapan kişilere büyük ölçüde yarar sağlayacak klasik bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Nakdu’n-Nesr, Eskorial kütüphanesinde 242 numarada bulunan yazma nüshanın fotoğraf çekimlerinin 1929 yılında İspanya’dan getirilmesi ile ilk olarak ve bu nüsha temel alınarak Tahâ Hüseyin ve Abdulhamid el-‘Abbâdî’nin çalışmalarıyla 1932 yılında Mısır Edebiyat Fakültesi tarafından, Tahâ Hüseyin’in “et-Temhîd fi Beyani’l-Arabî” isimli kapsamlı bir incelemesi ve Abdülhamid el-‘Abbâdî’nin Kudâme’nin hayatıyla ilgili yaptığı bir tahkikle birlikte yayımlanmıştır¹.

Kitabın Arap âleminde büyük bir ilgi ve alaka ile karşılanması sonrasında, basım ve dağıtımı iki büyük yayınevi tarafından yapılmıştır. Birinci baskı, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye tarafından 1932 yılında, ikinci baskısı, “Matbaatu Lecneti’t-Te’lif ve’t-Terceme ve’n-Nesr” tarafından 1937 yılında yapılmıştır². Kitabın sonraki yıllarda bu yayınevlerince başka baskıları da olmuştur. İncelememizde temel aldığımız kitap, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye tarafından 1995 yılında basımı yapılan kitaptır.

Birçok araştırmacı ve yazar bu kitabı, eserlerinde ve araştırmalarında kullandıkları kaynakların en önemlisi olarak kabul etmişlerdir. Kitaptan ve içerisinde bulunan zengin bilgilerden faydalanma arzusu neticesinde, bu kitap hem orta hem de yüksek öğrenim okullarındaki öğrencilerin faydalanması için Mısır Eğitim Bakanlığının

¹ Şilbî, Hayri, *Mecelletü’l-Faysal*, s. 139–143.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, el-‘Abbâdî’nin tahkiki, s. 33–49.

aldığı kararlar, bu kitaptan istifade hem resmî hem de umumî bir mahiyete dönüşmüştür¹.

Nakdu'n-Nesr üçüncü ve dördüncü asır ilminin yansımasıdır. Üçüncü asır farklı medeniyetleri içinde barındırması ve farklı kültürlerin temellerinin atılması sebebiyle kozmopolit bir asırken aynı zamanda düşünce hareketlerinin oluşum ve gelişim dönemi olarak da kabul edilmektedir. Kudâme, hem eserlerini hem de Nakdü'-Nesr'i yazarken bu dönemden büyük ölçüde etkilenmiştir. Kitabında ele aldığı konuları; açıklayıcı, basit bir yöntemle, farklı ve veciz fakat bol içerikli sayılabilecek bir tarzda kaleme almıştır. Bu da, içinde bulunulan çağın öğretici, kapsamlı ve geniş kültürünün bir yansımasıdır.

Eserin ilmî metodunda ve düşüncesinde en belirgin özelliklerden birisi şudur: O dönemde yaygın olan anlayış, sözü uzatmak iken, Nakdu'n-Nesr'de dikkati çeken husus sözün kısa tutulmaya çalışılarak, döneminin anlayışının aksine bir davranış tercih edilmiştir. İ'câz en güzel şekilde uygulanmış, uygulamalarda i'tidâl ve belirli bir amaca hizmet etmek tercih edilmiştir².

Eserin bu özelliği o dönemde hâkim olan anlayışa muhalif bir ilmî duruştur. Nakdu'n-Nesr'in mukaddimesinde, daha söze başlanırken, şu meşhur darb-ı mesel ile sözü kısa tutmanın önemine dikkat çekilerek, kitabın bundan sonraki rotasının ne olacağı konusunda bilgi verilmektedir.

إنَّ الإِطَالَةَ أَكْثَرُ أَسْبَابِ الْمَلَالَةِ

“Sözü uzatmak, muhatapta bıkkınlık ve usanç oluşmasının en önemli sebebidir.”

Nakdu'n-Nesr'de önemli ve dikkat çeken bir başka husus da, Kudâme'nin yabancı kültür akımlarına uzak yaşayan biri olmadığıdır. Kudâme, hitabet sanatı ile ilgili yaptığı değerlendirmelerinde, bu sanata katkılarında dolayı Aristo'yu över. Sesin bazen güçlü, bazen zayıf ve bazen de orta yükseklikte olması gerektiğini söyler. Kudâme, yaşadığı bölgelerde, akla dayalı düşünce hareketinin içerisinde bulunmuş ve bu hareketi takdir etmiş, mantık ve felsefenin bir öğretisi olan cedel'in (tartışma)

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 113–114.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 3.

önemine işaret etmiştir. Hatta eserinin bir bölümünde cedel ve adabından bahseden müstakil bir bölüm açmış ve konuyu ilmî olarak incelemekten geri kalmamıştır¹.

İncelememizde temel aldığımız kitap, tahkikini Abdülhamid el-'Abbâdî'nin yaptığı, Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye tarafından 1995 yılında basımı yapılan kitaptır. Eserin yaklaşık on sekiz sayfalık, Kudâme'nin hayatını anlatan bölümün sonunda, el-'Abbâdî, yapmış olduğu tahkikle ilgili vermiş olduğu bilgiye göre; bu incelemede dikkate alınan nüsha Eskorial kütüphanesi Derenbourgh fihristinde 242 numarada kayıtlı olan ve bilindiği kadarıyla dünyada tek olan el yazma nüshadır.

Bu yazma nüshanın fotoğraf çekimli görüntüleri 1929 yılında İspanya'dan getirilmiştir. Eser, mağrib hattı ile kaleme alınmış ve 57 varaktan oluşmaktadır. Maalesef kitapta ne zaman yazıldığına dair bir tarih bulunmaz. Bununla birlikte el-'Abbâdî, hicrî yedinci asırda yazıldığını tercih etmektedir. Çünkü ilk sayfada hicrî 965'den 981'e kadar yönetimde kalan Merâkeş bölgesi yöneticisi Halife'Abdullah el-Hüsni'nin adı geçmektedir. Buda hicrî onuncu yüz yıla tekabül etmektedir. Kitabın ne zaman yazıldığı bilinmemekle birlikte, eserin ilk yazılan nüshasının ve Nakdü'ş-Şi'r'in bir yazma nüshası (ki bu kitaplar ikisi tek bir cilt içerisinde olduğu halde) kıymetli kitapları toplamakla ünlü olan Halife Mustansır zamanında, dördüncü yüzyılın sonlarına doğru doğrudan Endülüs'e getirilmiştir².

Mısır Üniversitesi tarafından bu kitabın basılmasına karar verilmesi sonrasında, kitabın harekelenmesi, noktalaması ve numaralandırılması ile fihristinin yapılmasını Abdülhamid el-'Abbâdî üstlenmiştir. Kitapta bulunan ayet-i kerimelerin ve hadis-i şeriflerin harekeleme ve tashihi ise Musahhah Abdurrahim Mahmud Efendi'nin gözetiminde bir komisyon tarafından gerçekleştirilmiştir. El-'Abbâdî, bu eseri basıma hazırlarken, kitabın matbu şeklinin, asıl yazma nüsha ile uygunluk göstermesi için birebir numaralandırma cihetine gitmiştir. Bu sayede araştırmacılara kolaylık sağlanmıştır³. Kitapta yanlış yazıldığı tesbit edilen yerler, eseri neşreden muhakkik el-

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 117.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 49.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 50.

‘Abbâdî tarafından aslı değiştirilmeden dipnot göstermek suretiyle, oradaki yanlışlıklara dikkat çekilerek tesbit ve tashih yoluna gidilmiştir¹.

Kitabı Eskorial kütüphanesinde ilk gören kişi olan eş-Şankîî'nin ifadeleri, içinde bulunduğu bir edebiyat ve ilim meclisinde Vezir Ali b. İsa'nın bu eserle ilgili övgü dolu cümleleri ve edebiyat alanında otorite olan edebiyatçıların son zamanlarda yaptıkları inceleme ve değerlendirmeler, Kudâme'nin ve “Nakdu'n-Nesr” isimli eserinin değerini ortaya koymaktadır. Edebiyat çevrelerinde kabul gören genel kanaat, şiir ve nesir gibi edebî ürünlere Yunan düşüncesini, Aristo'nun fikirlerini ve felsefi kuralları uygulama alanında yazılmış ilk kitaplar Kudâme'nin “Nakdu'n-Nesr” ve “Nakdü'ş-Şi'r” isimli kitaplarıdır. Bu kitaplar okuyucuya, hiç bir zaman ve hiçbir yerde karşılaşmadığı yepyeni canlı bir ruhla karşı karşıya kaldığını hissettirmektedir².

Son dönem edebiyat tarihçileri ve ediplerinin düşünceleri ise genel olarak şu şekilde özetlenmektedir; “Bu kitabı okuyan kişi kitabın bölümlerini diğer bölümleriyle oldukça sağlam ve çok güzel bir şekilde organize edilmiş, organsal bir bağ içerisinde bulunmasından ve bir biriyle bağlı tutan bu gizli bağların varlığından dolayı hayrette kalır. Bunun en güzel örneği, küçük bölümlerde dahi varlığı hissedilen bu bağın, kitabın tümünde var olmasıdır. Eski dönemlere ait olan genel kültür kitapları birçok bilgi, uzun uzadıya anlatım ve oldukça abartmalarla dolu olmasına rağmen Kudâme, ihtisar sanatı ve bir harfin yerinden hafzedilmesini bile imkânsız kılacak derecede teknik bir düzenleme ile en güzel misalleri okuyucusuna vermektedir. İşte bu kitap, en ileri derecede belâgat bilgisine sahip, beyan ilminin her zerresini özümsemiş ve hakkını verebilen bir otoritenin gücünü bizlere göstermektedir. Fakat bu edebî ve alanına oldukça hâkim güç sayesinde belâgat kaideleri, dil ile ilgili kurallar, terkiib ve söz usul ve biçimleri bu eserde adeta bir musiki parçasına dönüşmektedir”³.

3.2.3. Metodu

Kudâme'nin kitaplarındaki üslûbu, bazı ilmî gerçekleri belirtmek ve bir takım kaideler çıkartmanın dışında, yazdıkları şeylere pek önem vermeyen âlimlerin üslubuna benzemekle birlikte, yazarın üslûp ve metodunun şekil yönüyle güzel olması ve

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî'nin tahkiki, s. 50.

² Simaylokiç, İsmail, *Felsefetu'l-İstişrak*, s. 299–302.

³ Şilbî, Hayri, *Mecelletü'l-Faysal*, s. 117–118.

manaların lafızlarla uygun düşmesi, eserde en çok dikkat çeken özelliklerdir. Müsteşriklerin genel kanısı ve bazı Arap edebiyatçılarının kabullerine göre; Kudâme'nin öğrencisi olduğu düşünülen Ebu Abdullah'ın, Kudâme'den bu kitabın içeriklerini aldığı, onun ilave ve düzenlemesiyle günümüze ulaştığı kabul edilen eserde, farklı bir tarzın varlığı dikkati çeker¹.

Şiirde ve diğer edebî ürünlerde orta yolu takip etmektense aşırılığı tasvip etmesi, burada eski Yunan filozoflarının bu yolu tercih ettiklerini söyleyerek savunması, farklı bir tarz ve metot takip ettiğini ortaya koymaktadır². Bununla birlikte Kudâme, kendine has kişiliği, zengin kültür birikimi sayesinde oldukça sağlam, konuya ve sanatına hâkimiyetini alenen gösteren, ayrıca konuları incelemedeki üslûp ve metodunun daha önceki dönemler içerisinde kimsenin sahip olamadığı bir eşsizlikte olup konuyu işleme tarzı da bir o kadar kolay olan yeni bir metot geliştirmiştir. Ebu Hayyân et-Tevhîdî'nin tespitleri ve Vezir Ali bin İsa'nın, "Nesri tüm konularıyla en güzel şekilde ifade etme" konusunda onu ve metodunu öven sözleri, Kudâme'nin bu konudaki üstünlüğünü ortaya koyar³.

Kudâme'nin ilminin büyüklüğüne, tasavvurunun güzelliğine ve doğal bir tenkit kabiliyetine sahip olması yanında eser te'lifindeki metodunun da eşsizliğine delalet eden, şiir, nesir ve bunların tenkidi ile ilgili mevzularda, dil ile ilgili gramer konularında ilk kez ortaya attığı birçok yorum ve kaideler bulunmaktadır. Bütün bu görüş ve yorumlar, ya yakın ilişki içerisinde bulunduğu kültürlerin etkisiyle ortaya koyduğu orijinal fikirler ya da kendilerine talebelik yaptığı Müslüman âlimlerin veya eski kitaplardan istifade ederek ortaya koyduğu bir takım kural ve kaideler veyahut ilmî ve edebî tecrübesi ile kendisinin ortaya koymuş olduğu yorumlarıdır.

Kudâme'nin eserlerinde takip ettiği metot ve usul konusunda dikkat çeken bir husus da, Onun sonradan Müslüman olmasına karşın eserlerinde İslam'ın etkilerinin de yoğun bir şekilde kendisini gösteriyor olmasıdır. Kitabında anlattığı ve izahına çalıştığı konulara delil getirirken birçok ayet-i kerimeyi, hadis-i şerifleri ve sahabenin ileri gelenlerinin güzel sözlerini kullanması bu husustaki hassasiyetini göstermektedir.

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 116.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, s. 26.

³ et-Tevhîdî, *el-İmta' ve'l-Muânese*, II, s. 145–146.

Kudâme, eserlerinde kendine has bir telif ve tenkit metodu uygulamıştır. Konu anlatımlarında takip ettiği metodu, yapmakta olduğu ilmî tahliller ve sonrasındaki temel sayılabilecek tespitleri onun üstünlüğünü göstermektedir. Eserde var olan üslûp ve metod incelendiği zaman uygulanan bu metodun; Geniş bir ilim ve kuşatıcı bir bilgi, bilgileri sunma konusunda eleştiriye özen göstermek ve etkili bir belâgat ve güzel ifadeler kullanmak şeklinde üç temel üzere bina edilen bir metot olduğu dikkatlerden kaçmaz. Bu tarz bir metodun Kudâme tarafından benimsenmiş olması, onun, konuları incelerken ve düşünceleri yorumlarken sadece kendi döneminin ve coğrafyasının kaynaklarından istifade etmekle yetinmediğini, geçmiş dönemlerin ve farklı coğrafyaların ilmî ve kültürel birikimlerinden faydalandığını göstermektedir.

3.2.3.1. Nakdu'n-Nesr'deki Telif Metodu

Kudâme, “Nakdu'n-Nesr” adlı eserinde yenilikçi bir metot, dil olarak akıcı ve etkileyici bir üslûp kullanmıştır. Kullandığı terkipler hep bu yöndedir. Dil alanındaki yeniliklere imza atarak döneminin kalıplaşmış anlayışı yanında, yenilikçi bir tutum sergilemiştir. Kudâme'nin bu eserinde var olan üslûp ve ortaya koyduğu kitabet tekniği ile yapmış olduğu değerlendirmelerine baktığımız zaman şunlar görmekteyiz.

Kudâme, eserinin ilk sayfalarında kitabını yazma amacını açıklarken metot olarak benimsediği hususun özellikle kısa ve öz olarak konuyu vermek, muhatabın ihtiyacı olanı anlatıp işi uzatmaktan kaçınmak olduğunu söylemektedir. Hatta beyan ilminin kurucusu sayılan Cahız'ı ve eseri “el-Beyan ve't-Tebyîn”i eleştirirken bu hususa özellikle dikkat çekmiş, “el-Beyan”ın bu özelliğe sahip olamadığını iddia etmiştir¹.

Kudâme'nin nesir tenkidi hakkında yazmış olduğu bu eseri, belirli özelliklere işaret eden bir metotla kaleme alınmış, belâgat, beyan ve gramer konularıyla birlikte Arap nesir ve şiirini, bu sanatların ana konularını ve kısımlarını açıklayan bir kitaptır. Kitap bu bölümlerden her birini derinlemesine bir inceleme olmasa da birçoğunu bu inceleme sonrasında elde edilen sonuçlar ışığında sahip olması gereken vasıfları zikretmek suretiyle ele almaktadır. Eserinde, döneminde var olan bir esere reddiye olarak kaleme aldığından, kendine özgü bir üslûp kullanmıştır. Her olayı veciz ve kendine göre yeterli bir şekilde ele alarak olayın inandırıcılığını arttırmak için sözcük

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 3.

seçiminde ince eleyip sık dokumuştur. Zira konuların birçoklarının sonunda anlatılan konu ile ilgili söylediklerinin yeterli olacağına dair kendi kanaatini de söylemektedir.

Kudâme, eserini te'lif ederken meseleye psikolojik açıdan yaklaşmayı da ihmal etmemiştir. Arap edebiyatına ait hem anlatımı hem de anlaşılması zor olan edebî kaidelere, tasrif kurallarına, nahiv problemlerine ve bazı teknik bilgilere her okuyucunun aynı ölçüde ilgi duymayacağını ve bu konuların anlaşılmasının güç olacağını düşünerek onları dinlendirecek ve zihinlerini harekete geçirecek türden ayet, hadis, veciz ifadeler ve konuşma örneklerine yer vermiştir.

Kudâme, devlet görevinin de verdiği sorumluluk ve bilinç sayesinde, gelişmelere açık bir âlimdir. Eskiye eski olduğu için atmadığı gibi, yeniyi de yeni olduğu için almamıştır. İyi ve doğru olanı, pratikte insana en faydalı olanı alır. Nitekim kitabında birçok yerde cahiliye şairlerine ve onların şiirlerine yer vermekle beraber, kendi dönemi ve sonraki dönemde yaşayan şair ve hatiplerin şiir ve hitabelerini de ihmal etmez. Zira ona göre son dönem şairlerinin de güzel ve kaliteli şiirleri vardır. Nahiv ve gramer konularında o kadar geçerli değilse de, belâgat konularında son dönem ediplerinin şiirlerini örnek olarak kullanmanın genelde tasvip gören bir anlayış olması, yazarın da bu konuda rahat hareket etmesini sağlamıştır.

Eserle ilgili değerlendirmelerde bulunan birçok edebiyatçı, eseri ve özellikle metodunu övgü dolu şu sözlerle dile getirirler; “Kitap, her bir bölümün diğer bölümlerle, oldukça sağlam ve çok güzel bir şekilde organize edilmiş olması ve bu ahengin de gizli bir bağla sağlanması karşısında okuyucuyu hayrette bırakır. Bunun en güzel örneği küçük bölümlerde dahi varlığı hissedilen bu bağın kitabın tümünde var olmasıdır. Kudâme, konuyu veciz bir şekilde ifade etme ve bir harfin yerinden hazfedilmesini bile imkânsız kılacak derecede teknik bir düzenleme ile en güzel misalleri okuyucusuna vermektedir”¹.

Edebiyat eleştirmenlerinin ortak düşüncesi, böyle bir çalışmanın ancak ilmî, aklî ve birçok yönlerden aydınlanmış olan bir aklın, sıkı çalışması ve üstün gayretleriyle ortaya çıkmış olabileceğidir. Öyle ki, “Bu gün okullarda okutulan dille ilgili kural ve

¹ Şilbî, Hayri, *Mecelletü'l-Faysal*, s. 117–118.

kaideleri sanki Kudâme'yi okumadan önce hiç bilmiyorduk.”¹ tarzında iddialarda bulunan Arap edebiyatçıları ve eğitimcileri, Kudâme'nin yanında Arap beyanının, sadece bir eğitim konusu ve materyali olmaktan çıkıp, vicdânî bir gıdaya ve herkes için gerekli olan bir bilgi kaynağına dönüştüğünü söylemektedirler.

3.2.3.2. Nakdu'n-Nesr'deki İstîshâd Metodu

İstîshâd, bir sözün ardından onu pekiştiren ve doğruluğunu kanıtlayan atasözü, vecize ve temsil niteliğinde bir söz zikretme ya da dilbilgisi kurallarını, kelimelerin yapı ve anlamlarını kanıtlamak üzere doğruluğu kesin olan misaller getirmek amacıyla, genellikle belâgat ve gramer kitaplarında başvurulan edebî bir sanattır².

Kudâme, Nakdu'n-Nesr'de bu sanatı kullanmış, anlattığı konulara delil olarak Kur'ân-ı Kerim ayetlerini ve hadis-i şerifleri şahid olarak göstermiş, bazı konularda da şiir, darb-ı mesel ve meşhur kişilerin sözlerini kullanma yolunu seçmiştir.

Kur'ân-ı Kerim ayetleriyle şahit getirmek bütün dil âlimlerinin tercih ettikleri bir yöntemdir. Kur'ân'ın dil âlimlerince en önemli kaynak kabul edilmesi, özellikle onun güvenilir olmasından ileri gelmektedir. Nazil olmaya başladığı ilk günden itibaren, Müslümanların tüm ilgileri Kur'ân'a yönelmiş, indirilen her ayet özenle ezberlenmiştir. Bir kuşaktan diğerine tevatür derecesinde intikal etmiş olması gerçeği de göz önüne alınacak olursa, Kur'ân'ın, birçok İslamî ilim için olduğu kadar, Arap dili için de ne denli güvenilir ve önemli bir kaynak olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Bu nedenle Kudâme, eserinde izaha çalıştığı hemen her konuda ayetlere yer vererek Kur'ân-ı Kerim ile istîshâd yoluna gitmiştir. Eserinin giriş kısmında aklın taksimi konulu bölümde, insanın diğer yaratıklara olan üstünlüğü konusuna getirdiği ilk delil Kur'ân-ı Kerim ayetidir³:

ولقد كرمنا بني آدم وحملناهم في البرّ والبحر ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلاً

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 397.

² İbn Manzûr (t.y.), *Lisânu'l-Arap*, Daru'l-Maarif, Kahire 1119, XXIV, s. 2349.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 5.

*“Andolsun biz, insanı şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerle rızıklandırdık ve yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık”*¹.

Kur’ân ile istişhâd konusunda eserde dikkat çeken bir diğer hususta baştan sona kadar ayetlerle dolu oluşudur. İnsanın, kitabı okurken sahip olduğu düşüncelerden birisi de bu kitabın bir vaaz ve nasihat kitabı olduğu şeklinde bir düşüncedir. Kudâme, konuşma çeşitlerini anlatırken, boş ve yersiz konuşmanın kötülüğüne işaret etmekle birlikte, bundan yüz çevirenleri öven şu ayeti bu konuya örnek verir²:

ومن الناس من يشتري لهو الحديث ليضلّ عن سبيل الله بغير علم ويتخذها هزوا

*“İnsanlar arasında, bir bilgisi olmadığı halde Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler ve Allah yolunu alaya alanlar vardır”*³.

Hadis-i Şeriflerle istişhâd, Nahiv ilminde delil olarak kullanılıp kullanılamayacağı âlimler arasında ihtilafli bir konu olmasına karşılık belâgat ve nahiv âlimlerinin çoğunluğu hadisleri, delil getirme noktasında başvuru mercii olarak kabul etmişlerdir. Nakdu’n-Nesr’de pek çok yerde konuların delillendirilmesi, bazı manaların kuvvetlendirilmesi durumunda Kudâme’nin tercih ettiği yol hadisleri şahit olarak getirmek şeklindedir.

Kudâme, “İhtiyâru’r-Rasûl” konusunda, bir elçinin sahip olması gereken güzel vasıfları zikrederken, onların güzel isimli ve güzel yüzlü olmalarını da sayar. Bu konuda da şu hadisi örnek olarak vermiştir⁴:

“Nebi (a.s.), bir yere, bir elçi göndermek istediğinde, o elçinin ismini sorar, eğer ismi güzelse, o ismi över, güzel bir isim değilse, onu, güzel bir isimle değiştirirdi.”

Şiir ve Darb-ı Mesellerle istişhad, nahiv âlimlerinin gramer kaidelerini ortaya koyarken Kur’ân-ı Kerim’den sonra dayandıkları temel kaynaklardır. Dil bilginleri, nahiv kurallarının kayda geçirilmeye başlandığı ilk dönemlerde, özellikle yabancıların

¹ İsra Suresi- 70.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 138.

³ Lokman Suresi- 6.

⁴ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 116.

ulaşamadığı, dolayısıyla dilin doğallığını sürdürdüğü bilinen kabilelere giderek, buralarda dile ait malzemeyi toplamaya başlamışlardır. Bunları da eserlerinde bahsettikleri konulara delil getirmede kullanmışlardır.

Kudâme de bu eserinde, insanlar arasında şöhret bulmuş şairlerin şiirlerinden istişhad yoluna giderek faydalanmıştır. O, İbn Sellâm'ın "Tabakâtu's-Şuarâ" sında yaptığı gibi sadece câhiliye dönemi ve İslamî döneme ait meşhur kimselerden örnekler vermekle kalmamış İmruu'l-Kays, Nâbiğa, Züheyr, Hassân bin Sâbit, Hansa, Ferazdak, Ebu Temmâm gibi câhiliye dönemi, İslamî dönem, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde yaşamış bir çok şairden örnekler vermiştir¹.

Kudâme, İmruu'l-Kays'ın sanatının en parlak dönemlerinde söylediği bir şiirini, anlattığı "Hezl" konusunda örnek olarak vermiştir²:

فلو أن ما أسعى لأدنى معيشة كفاني ولم أطلب قليل من المال
ولكنما أسعى لمجدٍ موثّل وقد يدرك المجد الموثّل أمثالی

"Kendisine karşı kusur işlenen kişi, kendi nefsinin yüce bir konumda gördüğü için kendisinin buna karşı olduğunu, yaşamının da düşük seviyede olmasına razı olmadığını iddia eder".

Kudâme, eserinde ismi ve bahsi geçen edebî şahsiyetlerin hayat hikâyelerinden pek bahsetmese de, onların etkili olan izlerinin hissedilmesi için büyük çaba göstermiştir. Şiirle istişhadda bulunurken bu arada şiiri ve şairleri savunmaktan da geri durmaz. Şiir konusunda toplumda farklı düşüncelerin olmasına karşılık şiire ve şairlere yönelik olumlu düşüncesini, Hz.Peygamber'in şiirle ilgili olumlu sözleri, Hassân bin Sabit'i (r.a.) ve şiirlerini övmesi ve İslamı savunmak amacıyla şiir söylemesi için onu teşvik etmesi gibi şiir lehine olan rivayetlerle desteklemiştir.

Şairlerle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunur. Onlar hakkındaki övgü ve yergilerinde gerçekçi, şair hakkındaki duygularında samimîdir. Eserdeki şiirleri, müfredatına aldığı birçok konuya örnekler vermiş, daha çok anlam ve manaya ulaşmaya dönük şiirleri örnek olarak almıştır. Bazı şairlerin şiirlerini, konuları anlatırken birçok

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 143.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 92.

kez şahit olarak göstermiştir. Bununla birlikte eserin birçok yerinde şahit olarak gösterilen şiirin söyleyeninin kim olduğunu zikretmez, sadece “ قال آخر ” diyerek geçirir.

وقال آخر:

يجود بالنفس إذ ضنَّ البخيلُ بها والجودُ بالنفسِ أقصى غاية الجودِ

“Cimri canını vermekten kaçındığında, O canını vererek cömertliğini gösterir... Canıyla cömertlik ise cömertliğin en uç noktasıdır...”¹

Sözleriyle simge olmuş, fasih kişilerin sözleriyle istişhâd konusunda Kudâme'nin kendisinden önceki âlimlere nispetle rahat davrandığı göze çarpmaktadır. Çünkü o, sadece hadislerin tanıklığına başvurmakla yetinmemiş, Hz. Ali, Hz. Ömer, Haccac b. Yusuf gibi, fesahatleriyle şöhret yapmış kişilerin sözlerinden de yararlanmıştı. Kudâme, Nakdu'n-Nesr'de, birçok yerde, dört halife ve diğer sahabelere nisbet edilen veciz sözlerden alıntılar yapmıştır. Beyanın çeşitlerinden bahsederken zikrettiği Hz. Ali'ye ait olan bir sözle anlattığı konuya katkıda bulunmuştur²:

من كثر كلامه كثر سقطه

“Çok konuşan çok hata yapar....”

3.2.4. Eserin Dil, Belâgat ve Arap Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi

Nakdu'n-Nesr'de yer alan edebiyattan bahsetmek, Kudâme'nin, kültüründen ve geniş çaplı edebî çalışmalarından söz etmek demektir. Esere inceleyici bir gözle bakıldığında, bu eser, Kudâme'nin ve o dönemde yaşayan âlimlerin eserlerini, edebiyatta ve edebiyatı ilgilendiren konularda işlevini, üslûp ve metod açısından o dönemin görüş karmaşasını da belirtir. Bu nedenle daha mukaddimesinin başında bu eseri niçin yazdığını belirtirken, tarz ve üslûbunu beğenmediği meşhur bir yazara ve onun eserinde beğenmediği bazı hususlara gönderme yaparak bu konudaki maksadını ve niyetini belirtmektedir³.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 82.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 13.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 3.

Hicrî üçüncü asır ve dördüncü asrın ilk çeyreğindeki edebî eserler arasında, Kudâme ve Nakdu'n-Nesr isimli kitabı, hiç şüphe yokki büyük öneme sahiptir. Arap medeniyetinin en güzel dönemlerinden sayılan bu dönemde, Nakdu'n-Nesr, Kudâme'nin eserleri içerisinde ve Arap edebiyatında bu alanda başkalarına ait olan eserler içerisinde mükemmel bir örnek ve onların en iyisi ve en sistematik olanı şeklinde bir kabul görmüştür. Kudâme, eserinde yer alan konuları ve metodu itibariyle, döneminde var olan ve yaygın olan bir esere reddiye olarak kaleme aldığından, genel olarak kendine özgü bir üslûp kullanmıştır. Gereksiz yere uzatma ve tekrarlar yapmamıştır. Her olayı hak ettiği şekilde ele alarak olayın inandırıcılığını arttırmak için sözcük seçiminde ince eleyip sık dokumuştur.

Nakdu'n-Nesr, döneminin dil özelliklerini içermesi bakımından da önem arz eder, dolayısıyla eserde kullanılan sözcükler ve cümle yapıları ele alındığında, Abbasî toplumunda edebî çevrede konuşulan Arapça hakkında da bilgi sahibi olunabilir. Kudâme, zaman zaman kendi görüşlerini teyit edebilmek için Kur'ân-ı Kerim'den ayetler sunmaktadır. Bazen de düşüncelerini şiirlerden örnekler vererek anlatma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda muhatabına kendi fikirlerini aktarmak için de büyük bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Eserinde kullandığı üslûp ve dillendirmeye çalıştığı ifadelerde içtenlik görülmektedir ve kendi duygu ve deneyimlerini başkalarıyla paylaşma amacı gütmektedir.

Kudâme, kitabında belâgat ve beyan konularına değindiği gibi dil ile ilgili konulara da temas etmiştir. Konuları çok teferruatlı bir şekilde incelemese de bunları müstakil başlıklar altında ama veciz bir şekilde ele alır. Bununla birlikte o, kendi ifadesiyle, gerekli bilgileri verdiğini söyleyerek konuları incelediğini belirtmektedir.

Kudâme'nin, eserinde kullandığı cümleler akıcı ve birbiriyle bağlantılıdır. Arapçaya bilimsel ve kavramsal pek çok ifadenin girmesini sağlamış, bilimsel zihniyetin yerleşmesinde ve eleştirel üslûbun gelişmesinde de önemli rolü olmuştur. Eserde mantıkî bir silsile olup, Kudâme'nin edebî zevki eserine yansımıştır. O, cümleleri özenle ve düşünerek seçmiş, aynı anlama gelen birçok kelimeyi yan yana getirerek lafızları süslemiş ve sonu kafiyeli cümleleri bir araya getirmede gösterdiği ustalıkla konuların daha iyi ve kolayca anlaşılmasını sağlamıştır.

Nakdu'n-Nesr'e değer katan etkenlerden birisi de, edebiyat konusunda önde gelen edip ve âlimlerin kendi meclislerinde o kitabı temel kaynak kabul etmeleri ve edebiyatla ilgilenen, bu konuda eğitim yapanların bu eserden övgüyle bahsetmeleridir. Onlar, Cahız'ın (ö. 255/869), "el-Beyan ve't-Tebyîn" kitabını, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) "Uyûnu'l-Ahbâr" ve "Edebu'l-Kâtip" kitaplarını, Ebu Hilal el-Askerî'nin (ö. 400/1009) "Kitabu's-Sınaateyn" isimli eserini, İbnu'l-Esîr'in (ö. 637/1239) telif ettiği "el-Meselû's-Sâir fî Edebî'l-Kâtip" adlı eserini bu alanda yazılmış ve Arap edebiyatının temel kitapları olmuş eserler arasında sayarken Kudâme'nin "Nakdu'n-Nesr" isimli eserini de bunlar arasında saymışlardır¹.

3.2.5. Eserin Felsefe ve Mantık Açısından Değerlendirilmesi

Kudâme, Yunan kültüründen ve Aristo, Eflâtun, Oklides gibi Yunan filozoflarının eserlerinden büyük oranda etkilenmesinin bir tezahürü olarak, eserinde ele aldığı bir mevzuyu sunarken, muhatabın dikkatini çekecek şekilde etkili ve mantık kurallarına uygun bir metot kullanmıştır. Bir konuyu muhatabına sunduğu zaman ilk önce basite indirgeyerek, öğrencinin anlayacağı şekilde izah etmiş, gerektiğinde derinlemesine mantık tahlilleri ve birçok örneklerle konuyu en ince detayına kadar açıklayarak, muhatabını sıkmadan konunun özünü kavramalarını sağlamıştır.

Bu eserinde, Kudâme'nin eser yazmadaki usûl ve metodunun eşsiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Eserlerinde, estetik ve edebî zevkten uzak, zorlama ile meydana getirilen eserlerdeki gibi bir görüntü bulunmaz. Onun kitaplarını okuyan birisi, eserleriyle ilgili şunları söyler; "Kudâme, bir takım kural ve kaideleri ve gerçekleri gözler önüne sermekte, ama bunu yaparken kullandığı mantık kuralları ile hem göze hem de vicdanlara hitap edecek tarzda muhatabının farkına varabileceği, edebî bir şekilde yapmaktadır²".

Edebiyat tarihçilerinin ve eğitim uzmanlarının genel kanaati, mantık ve felsefe kurallarının etrafında şekillenen böyle bir çalışmanın ancak ilmî, aklî ve birçok yönlerden aydınlanmış bir aklın uzun süren çalışması ve üstün gayretleri sonucu ortaya çıkmış bir çalışma olabileceği şeklindedir. Onlar, insan zihninin anlama ve öğrenmede,

¹ Bakırcı, Selami (2003), "Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. III, sayı 38, s. 55–79.

² 'Ali, Muhammed Kürd, *Künûzu'l-Ecdâd*, s. 144–147.

eğitmenlerin ise öğrencilerine anlatmakta zorlandıkları gramer ve edebî sanatlarla ilgili konuların, Kudâme'nin eserinde takip ettiği mantıkî metot sayesinde bir eğitim konusu ve materyali olmaktan çıkıp vicdanî bir gıdaya ve herkes için gerekli olduğuna inanılan bir bilgi kaynağına dönüştüğünü söylemektedirler¹.

3.2.6. Bir Tenkit Kitabı Olarak Nakdu'n-Nesr

Arap Edebiyatı tarihçileri, Kudâme'nin edebî düşüncelerinden, geride bıraktığı eserlerinden, tenkid sanatında ortaya koyduğu orjinal tespitlerinden ve kişisel yeteneklerinden kaynaklanan birçok görüş, kural ve kaidelerden istifade etmişlerdir. Kudâme'nin nesir tenkidi hakkında yazmış olduğu bu eser, belirli özelliklere işaret eden bir metotla kaleme alınan ve Arap nesrini, bu sanatın ana konularını ve kısımlarını derinlemesine bir inceleme olmasa da beyan, belâgat ve tenkid ilmi açısından sahip olması gereken vasıfları zikretmek suretiyle izaha çalışan bir kitaptır.

Nakdu'n-Nesr'in, edebiyat âlemine kazandırılmasında en büyük pay sahibi olan Mahmûd eş-Şankîti, tenkid alanında Kudâme'nin en çok tanınan ve onu simge haline getiren kitabı "Nakdü'ş-Şi'r" ile çalışma konumuz olan "Nakdu'n-Nesr" isimli eserini kıyaslarken, yapmış olduğu değerlendirmede, "Nakdu'n-Nesr" i diğerinden üstün tutmaktadır².

Ayrıca, Kudâme'nin tenkid metodunu yansıtan en önemli eser olarak, şiir tenkidi alanında yazdığı "Nakdü'ş-Şi'r" isimli eser kabul edilse de nesir tenkidi alanında yazdığı "Nakdu'n-Nesr" ile ilgili et-Tevhidî'nin ve Vezir Ali b. İsa'nın söylemiş oldukları övgü dolu ifadeler, bu eserin tenkid sahasındaki konumunu ifade için yeterli olmaktadır³.

Kudâme'nin bu konudaki üstünlüğü ile ilgili âlimlerin ittifak etmelerinin yanında, onun eserlerinin mukaddimesinde de bu husus, yani "Nakdü'ş-Şi'r" ile şiirde olduğu gibi "Nakdu'n-Nesr" ile de nesir tenkidi konusunda otorite olduğu görülmektedir. Kudâme, bu eserinde alenen görüldüğü gibi, alanında, kendine has fitratı ile yepyeni bir üslûp, birçok kültürle beslenmiş seçkin bir kültür ve bu sanat dalında

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 397.

² Şankîti, *Takrîru'l-Mektebât*, s. 11.

³ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 135.

sadece kendine mahsus olacak bir tarz benimseyerek otorite kabul edilen ediplerin beğenisini kazanacak işler yapmıştır.

Nakdu'n-Nesr'deki kaide ve metotlara bakıldığı zaman şu sonuçların çıkarılması mümkün olmaktadır¹:

1- Kudâme'nin ifade ettiği bu edebiyat kaidelerinin ve tenkitle ilgili görüşlerin geleneksel Arap nesir ve şiirinde var olan kaideler ve Arap eleştirmenlerinin görüşleri olduğunu görürüz. Onun orta bir yol takip etmenin yerine aşırılığı benimsemesi ve bunun eski şairlerin ve ediplerin takip ettikleri bir yol olduğu hakkındaki görüş ve ondan nakledilen “ En güzel şiir, yalanı en çok olan şiirdir” sözü, şair Nâbiğâ'dan (ö. ?/604) gelen ve ona ait olan bir sözdür.

Şiir ve nesirde, kullanımı az olan ve insanların birçoğu tarafından bilinmeyen kelime ve terimlerin kullanılmasını hoş görmemesi de yine Arap toplumunca bilinen ve kerih görülen bir davranıştır. Nitekim Hz. Ömer (r.a)'in, Züheyr'in (ö. ?/609) şiirlerini anlatırken onun hiçbir zaman garip kelimeleri tercih etmediği hakkındaki düşüncelerini Arap edebiyatı tarihi kitapları yazmaktadır².

2-Arap toplumunun dışında istifade edip faydalandığı farklı kültürlere ait olan edebiyat ve tenkitle ilgili kaide ve görüşler.

Nesir ve şiir ve tenkidi alanındaki yazmış olduğu “Nakdu'n-Nesr” ve “Nakdü'ş-Şi'r” isimli eserlerindeki kural ve kaideler Onun Yunan düşüncesini ve bu düşüncenin ürünü olan kural ve kaideleri de bildiğini göstermektedir. Onun, tarif, nevi, cins, fasıl, zat, arz v.b. kullanmış olduğu bütün bu ıstılahlar “Muallim-i Evvel” diye bilinen Aristo'dan almış olduğu mantık ve tenkit kaideleri çeşidinden olan ıstılahlardır.

Aşırılık (Gulüvv) konusundaki görüşünün kaynağı, Arap menşe'li olmakla birlikte bunun asıl kaynağı Yunan kültürüne dayanmaktadır. Ayrıca medih konusundaki görüşünün kaynağı da yine Yunan kültürüne, bu görüşün sahibi olan Aristoteles'e

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve 'n-Nakdu'l-Edebî*, s. 148–151.

² Ebu Osman Amr b. Bahr el-Cahız (1998), *el-Beyan ve't-Tebyîn*, IV, Kahire, Mektebetü'l-Hancı, I, s. 378.

dayanır. Kudâme, bu konuda şu fikirleri savunur; “ İnsanı faziletli kılan hususlar diğer canlılardaki hususlara göre belirlenmez. Akıl sahibi kimselerin üzerinde ittifak ettikleri şeylere göre belirlenir. Bunlar da; akıl, cesaret, adalet ve iffettir. Kudâme’nin burada savunduğu bu fikirler aynı şekilde Aristo’nun “Retorika”sında geçen tespitlerdir¹.

3- Kudâme’nin; edebiyat, kitabet ve tenkit alanında bizzat kendisinin ortaya koyduğu fikir ve görüşlerle birlikte tespit ettiği, kendi kişisel düşüncesi ve edebî zevki sonrasında ulaştığı kaide ve yorumları².

Kudâme’nin şiir ve nesir konusunda, bunların tenkidi ile ilgili mevzularda, ortaya koyduğu birçok yorum ve kaideler bulunmaktadır. Bütün bu görüş ve yorumlar ya tanıdığı kültürlerden etkilenmesi sonucu oluşan ve kendine ait olan orijinal fikirler ya da kendilerine talebelik yaptığı müslüman Arap âlimlerin veya daha önce yaşamış olanlarının kitaplarından istifade ederek ortaya koyduğu bir takım kural ve kaideler veyahut yapmış olduğu yorumlardır.

Bu bilgiler neticesinde, Nakdu’n-Nesr’in metinlerinde, Kudâme’nin yapmış olduğu eleştirilerde ortaya çıkan ilkeler ve bu sanatı doğru yapmak için oluşturduğu kurallar, metinde açık, düzgün bir anlatım, derin bir mana ve etkileyici bir ibarenin olmasını zarurî kılar. Tüm bunlar yapılırken de makbul bir lafız ve kısaltıldığında anlamı bozulmayan bir mananın oluşması için, kelimenin fesahat ve belâgat kurallarına uygun olması gerekir.

Kudâme, Nakdu’n-Nesr’in daha ilk satırlarında gelmiş geçmiş en büyük beyan âlimi olarak kabul edilen Cahız’ı ve onun en önemli eseri “el-Beyan ve’t-Tebyîn”i hedef alarak kitabının bu sahada eşsiz bir üslûp ve metot getireceğini iddia etmektedir. Okuyucu tarafından kolay bir şekilde anlaşılmasına, yapılan açıklama ve yorumları basitleştirerek onlara kapalılıklarını giderecek açıklamalar getirebilmeye özen göstermiştir. Daha önceki edebiyatçılardan farklı bir takım düşüncelere sahip olmasına rağmen başkalarının da saygıyla karşılayıp kabul ettiği, kendine has düşüncelerini tenakuza düşmeden savunabilmiştir. Eserinde, kendine has kişiliği ve zengin bir kültür birikimi sayesinde oldukça sağlam, konuya ve sanatına hâkimiyetini açıkça gösteren ve

¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 150.

² Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca’fer ve’n-Nakdu’l-Edebî*, s. 155.

konuları işleme tekniği de bir o kadar kolay bir tenkit metoduyla muhatabını konuyu anlamaya teşvik etmiştir.

3.3. Nakdu'n-Nesr'de Ele Alınan Bazı Konu Başlıkları

Kudâme, “Nakdu'n-Nesr”de yenilikçi bir üslûp, akıcı ve etkileyici bir dil kullanmakla birlikte eserin içeriğinde var olan birçok konuda da yeniliklere imza atarak, asrının kalıplaşmış dil anlayışının yanında farklı bir tutum sergilemiştir. Kudâme, konuların içeriği konusunda benimsediği hususun özellikle, kısa ve öz olarak konuyu vermek ve muhatabın ihtiyacını karşılayacak derecede bol içerikle birlikte işi uzatmaktan kaçınmak olduğunu söylemektedir¹.

Mukaddimesinde Nakdu'n-Nesr'i kaleme alış nedenini açıklamakla birlikte bu eserinin kimler tarafından incelenmesi gerektiği hususunda da bazı beklentilerinin olduğunu belirtir. Bunlarda, doğru olanın kendisinin kasdı olduğunu bilen ve istediği şeyin de hak olduğunun farkında olan akıllı kişilerdir².

Mukaddimenin son kısmında kitapta bahsettiği konulardan ve izleyeceği metot ve üslûbu hakkında bilgiler sunar. Bunu yaparken de; beyan hakkında bazı bilgiler, Arap dilinin hikmetli ediplerinin daha önce hiçbir yerde geçmemiş sözlerinden seçmeler, beyan kitaplarında mücmel bir tarzda ele alınan konuların açıklığa kavuşturulması gibi mevzuları fazla uzatmadan, muhatabın ihtiyacını göz önünde bulundurarak ve beyan vasfını taşımasına da dikkat ederek anlatacığının ipuçlarını verir.

3.3.1. Aklın Kısımları

Kudâme, bu bölümde, insanın ancak akıl sayesinde değerli olabileceğini ve aklın mevhûb ve meksûb diye iki kısma ayrıldığını söyler. Birincisi, ayette belirtildiği üzere Allah (c.c.) tarafından doğuştan verilen bir yetenektir³. Allah (c.c.) bu konuda kullarının bazılarını bazılarına, ilim ve anlayışlarının farklılığından dolayı ve aynı zamanda da onların iyiliği için üstün kılmıştır⁴.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 3.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 4.

³ Nahl Suresi – 78.

⁴ Zuhuf Suresi – 32.

Meksûb olan akıl, insanın tecrübeler ve bazı ibretler sayesinde elde ettiği, Cenâb-ı Hakk'ın insana görev olarak verdiği tefekkür¹ ve ilim öğrenimi ile geliştirdiği akıldır. Kudâme, burada, Allah'ın (c.c.), insana doğuştan bir yetenek olarak verdiği akılı, tefekkür ve araştırma yapmayarak ihmal edenleri hayvanlara benzettiğini ifade ederek mevhûb diye isimlendirdiği aklın tefekkür, araştırma ve edebiyat alanındaki çalışmalarla meksûb akıl mertebesine çıkartılması gerektiği görüşündedir. Bunu yapmayanların da gidecekleri yerin cehennem olduğunu Araf suresinin 179. ayetini delil getirerek söyler².

Ancak bu konuda aslolan, insana doğuştan verilen mevhûb akıldır. Meksûb akıl ise asıl olanın üzerine bina edilen tâli akıldır. Eşyalar asılları ile bilinirler. Bu sebeple asıl, sağlam olduğu zaman, diğeri de sağlam ve sağlıklı olur. Bozuk ve hastalıklı ise o zaman, bu hasta ve sağlıksız akıl üzerine bina edilenler de sağlıksız olur. Bu sebeple Kudâme, mevhûb olan akılı bedene, kazanılan meksûb akılı ise gıdaya benzetmektedir. Ona göre aklın beslendiği şeylerden biri de edebiyattır. Nasılki beden, gıdasını almadığında helak olursa, edebiyatla beslenmeyen akıl da helak olur, aslî hüviyetinden uzaklaşır. Kim, kalbi ile tefekkür etmez, akılı ile de etrafına bakmazsa, bu değerli madenden yani akıldan gerektiği gibi faydalanamaz.

3.3.2. Beyanın Çeşitleri

Kudâme beyanı dört kısma ayırır. Bunlardan birincisi, eşyaları, her ne kadar kendi lisanları ile açık ve vâzih olamasalar bile öz ve cevherleriyle birlikte beyan etmektir. İkincisi, fikir ve düşünce güçlerinin çalıştırılması sonrasında kalpte hâsıl olan, üçüncüsü, dil ile konuşmak suretiyle meydana gelen, dördüncüsü de uzakta olan ya da yanımızda olmayan kimsenin isteği üzerine yazı yazmak suretiyle olan beyandır³.

Eşyalar ancak, yakından dikkatle gözetleyip inceleyen, akıllı kimseler için Allah'ın (c.c.) onlar içerisinde var ettiği hayret verici ve O'nun sıfatlarını gözler önüne seren öz ve cevherleriyle ortaya çıkar ve anlaşılır hale gelirler. İşte böyle bir beyan, tefekkür neticesinde hâsıl olursa o zaman bu kişi eşyaların manalarını bilen birisi haline

¹ Hacc Suresi – 46.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 7.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 9.

dönüşür. Böyle bir durum ise ancak, Allah'ın (c.c.) ayetlerini ve mucizelerini dikkatli bir şekilde gözlemleyip onlardan ibret alan kimseler için söz konusu olur¹.

Eğer bilinen bu şey, kendisine inanılan bir hale dönüşürse, bu durumdaki beyanın ismi, Kudâme'ye göre beyanın ikinci çeşidi olan “Beyanü'l-İ'tikâd”dır. İnsan bu çeşit beyana ulaştınca Allah (c.c.), o insanın fazilet ve üstünlüğünü artırmayı murad etmiş demektir. Zira insanı yaratan, onun için bir lisan var eden ve beyan ile onu konuşturan Allah (c.c.), bir takım şeylerle insanı denemiş bir takım hikmetlerle de onun fazilet ve üstünlüğünü artırmıştır. Bu sayede insan, beyanın üçüncü mertebesi olan ve konuşmak suretiyle mümkün olan beyan'a ulaşmış olur. İlk iki beyan türü bütün insanlık için aynı olduğundan bu tür beyan, ilk iki beyan çeşidinden farklı ve onlardan daha üstündür².

Kudâme'ye göre, beyanın dördüncü şekli ve yazmak suretiyle mümkün olan beyan, Allah'ın kullarına bir takım işaretlerle kelamını, harfler vasıtasıyla tasvir etmeyi ilham etmesi suretiyle mümkün olmuştur. Bu sayede insanlık, kendilerinden sonra gelecek olan nesillere ilimlerini aktarabilir, lafızları ifade edebilir. Bu sayede kendilerinden çok uzakta olanlara ulaşma fırsatını bulurlar. Eğer, yazı yazma sanatı olmasaydı insanlık kendilerinden öncekilerin haberlerini bilemezdi³.

3.3.3. Beyanu'l-İ'tibar

Kudâme, beyanın bu çeşidinin, varlıklara bakarak onlardan bir takım ibretler alma istidadına sahip kimseler için sözkonusu olduğunu söyler. Bunun da ancak, dikkatle gözlemleyip inceleyen akıl sahibi kimseler için mümkün olacağını ve bu sayede, Allah'ın (c.c.), kâinatta var ettiği, hayret verici ve Onun sıfatlarını gözler önüne seren öz ve cevherleriyle ortaya çıkarak anlaşılır hale gelebileceğini ifade eder. Ona göre; bu şekilde bir beyan, tefekkür neticesinde hâsıl olursa, o zaman bu kişi eşyaların manalarını bilen, içeriklerinden ve bâtinî yönlerinden haberdar olan birisi haline dönüşür. Bu da Allah'ın (c.c.) ayetlerini ve mucizelerini dikkatli bir şekilde gözlemleyip onlardan ibret alan kimseler için mümkündür⁴.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 11.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 13-14.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 17.

⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 18.

3.3.4. Zikru'l-Kıyas

Lügatte, bir şeyi başka bir şeyle test etmek, miktarını ölçmek gibi anlamlara gelen kıyas sözcüğü, Kudâme tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır; “Kıyas, bir şeyi başka bir şeyle örneklendirme, misal getirme ve ona benzetmektir. Bu iki özellik eşyalar arasında tüm özelliklerinde olmasa da bazı hususlarda ortak bir şekilde bulunur”¹ .

Kudâme, kıyasın tanımına, beyanın birinci çeşiti olan “el-Beyanu’l-I’tibâr” bahsini ele alırken dolaylı olarak temas etmiştir. Ona göre, kıyastan amaç, küllî bir kuralın bulunması ve bu kural ne zaman işlerlik kazansa fiilin hazfedilmesidir.

Kıyasın beyan ilminde nedenli öneme sahip olduğu, Kudâme’nin eserine başlarken bu konuyu ele almasından anlaşılmaktadır. O, edebî ilimlerde kıyasın inkâr edilemez bir yerinin olması sebebiyle, eserinin sonraki bölümlerinde ileri süreceği dille ilgili görüşlerinin tespiti ve onları muhatabına bildirirken takip edeceği metodu açısından sık sık başvuracağı delillerden biri olarak kıyası kullanır. Kudâme, bu bölümün sonlarına doğru eşyanın belirlenmesinde önemli bir yeri bulunan “Tarif”, “Vasıf” ve “İsim” konularına yer vererek mantık kuralları çerçevesinde mantık âlimlerinin bu terimlerle ilgili sözlerini de aktararak bunları ifade etmiştir².

Bu bölümde, varlık âleminde mevcut olan ve olmayan şeylerden bahsedilirken evrende var olan eşyanın; görme, koklama, işitme, his ya da akıl ile bilinebilenleri tarif edilir ve bunlara örnekler verilir. Aynı zamanda bunlarla bilebilmenin kendine göre bir takım ilkelerinin olduğu da anlatılır. Kudâme’ye göre cevher, kendisinde var olan bir takım sıfat ve özellikleri sayesinde bilinir. Renkli olan şeyler sahip oldukları renkle bilinirken sayılı olan şeyler de sayıları ile bilinirler.

Kudâme, eşyanın bir şeye delaletinin dört şekilde olduğunu söyler. Bunlar: benzerlik, zıtlık, âraz ve fiildir. Bununla birlikte, eşyalarda var olan özellik ise dokuz tanedir. Bunlar; hâl, aded, mekân, zaman, izâfe, mülkiyet, konum-statü, fiil ve meful’dür. Vasıf bu dokuz özellikten başkası olamaz. Bir eşyanın niteliğini inceleme ve araştırma ise dokuz şekilde mümkün olur. Bunlar; varlığın sorgulanması, varlığın

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 19.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 20.

nevinin sorulması, diğer canlılarla olan farkının sorgulanması, valıkların durum ve konumlarının sorgulanması, varlıkların sayılarının sorulması, varlıkların zamanlarının sorulması, varlıkların mekân ve yerlerinin sorulması, varlıkların şahıslarının sorgulanması, varlıkların nedenselliğinin sorulması. Bütün bu sorgulamalar, istifham edatları ile yapılan ve varlıkların nitelik ve nicelikleri ile ilgili bilgilerin bilinmesine vasıta olan araçlardır¹.

Kudâme, bu bölümde anlattığı kıyas ve delil getirme ile ilgili tüm bilgilerin akıl sahibi kimselerin kendilerine ihtiyaç duyacakları şeyler olduğunu ve bunların son derece önemli bilgiler olduğunu ifade eder. Bununla birlikte bu sahada kapsamlı bilgi edinmek isteyenleri mantık kitaplarına havale etmeyi de ihmal etmez. Zira Kudâme'ye göre kıyas, akıl sahibi kimselerin ulaşmayı istedikleri hedeflerini elde edebilmeleri ve kesin bilgiye ulaşabilmeleri için kendisinden vaz geçilemez derecede önemli bir disiplindir².

3.3.5. Bâbu'l-Haber

Kudâme, haberi, Yakîn ve Tasdîk olarak iki başlık altında ele alırken Yakîn haberi de üç kısma ayırır. Bunlardan birincisi, Haberü'l-İstifâza ve't-Tevatür'dür. Bu, iradeleri, amaçları ve ülkeleri bir birinden farklı olan, bir araya gelip karşılaşmaları da mümkün olmayan bir topluluğun dili ile gelen haberlerdir. Böyle bir haber, akli mecbur eder ve doğru olduğunu kabule zorlar. Bu çeşit haberlerle Allah (c.c.), her ne kadar bizler peygamberleri görmemiş olsakda, mucizelerine şahid olmasakda ve onların konuşarak bizlere delil getirmelerini işitmesek bile bizleri, peygamberlerin getirmiş oldukları delilleri kabul etmeye mecbur bırakmıştır³.

İkincisi; Müctehid imamların, akıl sahibi kimselere, onların doğrulukları ve günahsız olduklarına dair akli delilleri ve hayal cinsinden olmayıp, insanların benzerini yapmaktan aciz kaldıkları mucizelerini açık bir şekilde ortaya koymuş oldukları, Rasüllerin (a.s.) haberleridir.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 27.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 27.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 28.

Üçüncüsü ise; Her ne kadar bu konudaki tevatürleri, avâmın tevatürüne benzese de avâmın kendisine şahit olmadıkları ya da olamadıkları ve tevatür şeklinde gelen havâssın özel haberleridir.

Haberü't-Tasdîk ise; bir, iki ya da daha fazla kişinin, kıyas yaparak bilinmesi mümkün olmayan, tevatür haberler ve masum kimselerin verdikleri haberlerin dışında olan ve ancak âhad haberler cinsinden verdikleri bilgilere denir¹. Herhangi bir dinî konuda başlarına gelen bir meselenin hükmü konusunda çözüm isteyen bir topluma verilen fetvalar bu çeşit haberlere girer.

Kudâme, bu bölümün sonlarında, bâtın ve zâhir konularına da, bunları tarif ederek ve örnekler vererek temas eder.

3.3.6. Bâbu'l-Beyani's-Sânî (el-I'tikâd)

İkinci beyan çeşidine baktığımız zaman, Kudâme tarafından onun “el-İtikâd” diye isimlendirildiğini görürüz. Bu bölüm üç kısımdan müteşekkildir. Birincisi kendisinde şüphe bulunmayan hakikattir. İkincisi kendisinde bir takım şüpheler bulmakla birlikte delil getirmekle takviyeye ihtiyaç duyan bilgidir. Üçüncüsü ise, hak ve hakikat olmadığına dair her hangi bir şüphe bulunmayan “Bâtıl”dır.²

Doğru olduğu hususunda şüphe bulunmayana gelince; O, İlme'l-Yakîn olarak adlandırılır. Yakîn, tüm insanlarda doğal olarak var olan selim aklın kendisini kabul ettiği gerçek bilgidir. Peygamberlerin, şia imamlarının haberleri ile tevatürle gelen haberler bu çeşit bilgilerdendir. Ayrıca alanında uzman kişilerin haber verdiği bilgilerde bu türden sayılır. Buna örnek olarak, hastanın tenin renginin kızarması, nabzın hızlanması ve idrarının kırmızılaşması durumunda doktor tarafından, bu emarelerin, ateşin yükseldiğine delâlet etmelerinin bilinmiş olması verilebilir. Bu tür bilgi hakkında şüphe duyan kimse hata etmiş olur.

Kudâme, kendisinde şüphe bulunan bilgi hakkında şunları söyler; “Üzerinde durulup araştırılmaya ihtiyaç duyan, sıhhatine karşılık delil sunmayı bekleyen, selim bir

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 29.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 37.

akıl ile düşünülduğünde, kendisinde tereddüt bulunan bilgidir. Bu ancak bir araştırma ve akıl rehberliğinde yapılacak olan bir inceleme sonrasında sıhhati ortaya çıkan bilgidir. Bu bilgiyi şüphe ile karşılayan kimse hata etmiş olmaz, başkaları tarafından da kınanmaz. İki şahidin şahidliği neticesinde onların şahidliğine göre hüküm verilmesi, akan kan ve kahkahanın Irak imamlarına göre, cinsel organa dokunmanın ise ehl-i Hicaz'a göre abdesti bozması gibi bilgiler bu türden bilgiler içerisinde değerlendirilmelidir.”

Kudâme, bâtil olduğuna dair bir şüphenin olmadığı bilgiyi, akla ve tabii kurallara aykırı, bir takım yalancı önermelerden anlaşılan ya da akla, örf ve geleneğe aykırı olarak imkânsız şeyleri haber veren yalancılardan haberlerinden olduğu açıkça bilinen bilgi olarak tarif eder. Bunun da; eşyanın, gerçekte bir alakası olmadığını ve her şeyin bir zan ve var sayımlardan ibaret olduğunu söyleyen Sofistiklerin i'tikâdı olduğunu iddia eder¹.

Kudâme, bu bölümün sonunda el-Beyanu'l-İ'tikad'ın anlaşılmasında oldukça etkili örnekler verdikten sonra bu konuyu, İslam âlimlerinin söylemiş olduğu şu veciz sözle bitirmektedir; “Onlar bize şunu emrettiler ve şöyle dediler: “İşler üç çeşittir. Birincisi, doğruluğu açık bir şekilde belli olan iştir, ona tabi ol. İkincisi, sapık ve bâtil bir yol olduğu alenen belli olan iştir, ondan da uzak dur. Üçüncüsü ise hakkında şüpheye düşüpte bir karara varamadığın işki, bu durumda âlim kimseleri kendine vekil kıl, onlara inanarak verdikleri tavsiyeye uy.”²

3.3.7. Bâbu'l-Beyani's-Sâlis (el-I'tibâr)

Müellif, bu bölümde beyan çeşitlerinin üçüncüsünden bahsetmektedir. O da “Beyan bi'l-Kavl” yani konuşarak yapılan beyan'dır. Fakat burada anlatılanlar, “el-Beyan bi'l-Kitabe” yazmak suretiyle mümkün olan beyan ismi ile dördüncü bölümde anlatılması gereken konularını da kapsar.

Yazar, burada sözlerini desteklemek maksadıyla Kur'ân'dan alınmış birçok ayeti delil olarak getirerek bu mantıksal meselenin özelliklerini özet bir şekilde vermektedir.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 41.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 42.

Ona göre, bu özelliklerin bir kısmı Arap lisanında olduğu gibi diğer dillerde de var olan genel ve yaygın hususiyetlerdir. Diğer bir kısmı ise dillerin değişmesiyle farklılık gösteren özelliklerdir.

Kudâme, yukarıdaki açıklamasından sonra mantık, felsefe ve kelimelerden de faydalanarak bu konudaki ortak özellikleri sayar. Bu tür beyanın bir kısmını, her hangi bir izaha ihtiyaç duymayan zâhir, bir kısmını ise bir takım açıklamalara muhtaç olan bâtın olarak adlandırır. Bâtın olanı açıklama ve izah etmenin ise ancak kıyas, inceleme, istidlal ve başkalarının getirmiş oldukları haber vasıtası ile mümkün olabileceğini söyler. Buna birçok misaller getiren Kudâme, örnek olarak şu ayeti gösterir:

أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ أَنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.”¹

Kudâme, bu girişin ardından tüm dilciler arasında özellikleri itibariyle ortak olan hâs, umûm, mühmel, nesih, hakikat ve mecâz başlıkları altında lafızların bazı özelliklerinden bahseder. Ardından da bu bölümde el-İ'tibâr adını verdiği beyan türü içerisinde, Arap dilcilerinin kendilerine has kullanımlarının olduğunu ileri sürdüğü; İştikâk, Teşbîh, Lahn, Remz, Vahiy, İstiâre, Emsâl, Lağz, Hazif, Sarf, Mübâlağa, Katı', Atıf, Takdîm, Te'hir ve İhtira' konularını incelemeye alır².

3.3.8. Babu'l-İştikâk

Kudâme bu konuda şu değerlendirmeleri yapar: “İştikâk, Zeyd lafzından; ziyâde, mezîd, Yezîd kelimelerinin türetilmesi gibi, bir lafzın kendisinden, başka lafızların türetilmesidir. Arap dilinde isimlerin ve fiillerin bazıları belli kalıplarda gelirler ve mebnî diye adlandırılan bu lafızlar önceden bilinmeye ihtiyaç duyarlar.” Kudâme, konuyu anlatırken, iştikâkın mahiyetine de işaretle iki ve üç harfli isimlerden, mücerred ve mezîd fiillerin illetli olanları da dâhil, isim ve örnekleriyle birlikte bunların her birinden bahsederken bunların da “Mebnî ve Mu'rab” olanlarına değinir ve bunlara

¹ Fussilet suresi - 40.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 52.

örnekler verir. Güzel bir ifade ve iyi bir anlatım için bunların bilinmesinin gerekliliğine dikkat çeker¹.

Kudâme, bu bölümden sonra, ayrı başlıklar altında vermiş olsa da, ilk harfi, orta harfi ve son harfi illetli olan, sülâsî illetli fiillere çok kısa bir şekilde temas eder. Bunların her birine birer, ikişer örnek vererek konuyu bitirir. Muhatabına, bu konuyla ilgili yazılmış geniş çaplı eserlere bakmasını da tavsiye eder.

3.3.9. Teşbîh

Kudâme, teşbîhi Arap dilinin en değerli sanatı olarak sayar. Zira O'na göre bu sanat kendi içinde kıvrak bir zekânın, hüner ve becerinin ortaya çıkmasına vesile olur. Ona göre teşbîhin esası, iki şeyin hem ortak niteliklerinin bulunması, hem de onları birbirinden ayıran, her birine has olan şeylerin bulunmasıdır. Kudâme, bir şeyin kendisine veya başka bir şeye tüm yönlerden benzetilmesine karşı çıkar. Eğer iki şey tüm yönlerden birbirlerine benzerler, aralarında hiç farklılık olmazsa aynı şey olmuş olurlar. Kudâme, aşağıdaki beyti güzel teşbîh örneklerinden biri sayar²:

أيا شبه ليلي لا تراعى فإنى لك اليوم من بين الوحوش صديق
فعيناك عيناها وجيدك جيدها خلا أن عظم الساق منك دقيق

“Ey geceye benzeyen, bana öyle gözetliyormuş gibi bakma, ben bu gün vahşi hayvanlara karşı senin bir dostun, bir arkadaşımın.. Senin gözlerin onların gözleri, boynunda onların boynu gibi, ancak bacak kemiği senden daha incedir.”

Kudâme, içerisinde çok benzetme içeren beyitlerin daha güzel olduğunu söyler. Bu sanat, şairin ustalığını ve gücünü gösterir. Kudâme'nin teşbîh anlayışı yaşadığı çağın ve çevrenin etkisini taşır. Tek bir beyitte, az lâfızla pek çok teşbîh yapmayı güzel bir tasarruf olarak görür. İmru'ul-Kays'ın şu beytinde olduğu gibi³:

له أبطا ظبي وساقا وساقا نعامةٍ وإرخاء سرحانٍ وتقريب تتفل

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 57.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 58; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, s. 125.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, s. 127.

“Onun geyik böğrü gibi iki böğrü ve devekuşu bacağı gibi iki bacağı vardır. Kurt gibi birdenbire koşması ve tilki yavrusu gibi ön ve arka ayaklarını çift çift atması vardır”.

3.3.10. Lahn

Kudâme bu başlık altında, îmâ, ta’rîz ve kinâye anlamlarını kastederek dilcilerin bu kelimeye yüklediği mânâyâ işaretle bu terimi “bir şeyi açıkça söylemeden muhataba hissettirmektir” diyerek tarif eder. Arapların, bu sanatı, muhatabı yüceltmek ya da eleştirip kınamak için veya kişinin kendisinin mahcubiyeti, adaleti, hakkı gözetmek maksadıyla veya ihtirastan kaynaklanan duygular hissettiklerinde kullandıklarını söyler. Ayrıca bunların her birine ayet, hadis ve eski dönem şairlerinden birçok örnekler verir¹.

3.3.11. Remz

Remz ile Kudâme’nin kastettiği şey, bir şeylerin arkasına gizlenerek söylenen sözdür. Bu sözün aslı bile söylenecek olsa muhatabın anlayamadığı derece de gizlice söylenirse, buda Remz türünde bir söz olmuş olur. Cenab-ı Hakk şu ayette bu manada kullanılmış olan “Remz” i kastederek şöyle buyurur² :

قال رب اجعل لي آية قال آيتك ألا تكلم الناس ثلاثة أيام إلا رمزاً

“Zekeriya, “Rabbim! Bana bir alamet ver” dedi. Allah da şöyle dedi: “Senin için alamet, insanlarla üç gün konuşmaman, ancak işaretleşebilmendir.”

Kudâme, bu sanatın bir zorunluluk ve aynı zamanda da ifadede bir güzellik ve akıcılık meydana getirmesi sebebiyle her sınıftan insan tarafından, özellikle eski dönem filozofları ve edebiyatçıları tarafından oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığını ve Kur’ân-ı Kerim’de birçok ayette bu sanatın icra edildiğini söyler. O, bu sanatın kullanılmasının bir başka sebebini de şöyle belirtir; “İnsan konuşmalarını etrafında bulunan tüm insanlardan gizlemeyi istediğinde veya onlardan bazılarının bilmesini murad ettiğinde bu yolu kullanır. Bunu yapacağı zamanda; her bir kelimesi ya da telaffuz ettiği her bir harf için bir kuş, vahşi hayvan ya da başka bir canlının ismini

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 59.

² Ali İmran -41.

getirmek suretiyle ya da sözlük harflerinden birini kesik kesik söyleyerek muhataba anlatmayı murad ettiği şeyi bu yolla anlatmaya çalışır”¹.

3.3.12. İstiâre

Kudâme, Arap dilinde lafızların birçok manalarının olduğunu bu sebeple de bu sanatın kullanılmasının bir nevi zorunluluk olduğunu söyler. Aynı zamanda bu sanatın kullanımının bu derecede, hiçbir dilde olmadığını da iddia eder. Arapların bir tek manayı birçok farklı ibarelerle ifade edebildiklerini belirtir.

Kudâme, büyük şairlerin pek çoğunun kullanmış oldukları ma’kul istiârelere karşı çıkmaz. Bunların diğerleri gibi çirkin olmadığını ifade eder. Bu konuyla ilgili çoğunluğu ayetlerden ve meşhur sözlerden oluşan birçok örnek verir. Bu tür istiârelere verdiği örneklerden biri aşağıdaki beyittir²:

فللموتِ ما تلدِ الوالدة

“ *Annenin doğurduğu her çocuk ölüm içindir.*”

3.3.13. Emsâl

Kudâme’nin, Nakdu’n-Nesr adlı eserinde önem verdiği sanatlardan biri de darb-ı mesel konusudur. O, darb-ı meselleri, bir milletin tecrübe ve hayatı hakkındaki deneyimleri olarak tanımlar. Kudâme, darb-ı meselle ilgili ayrı bir bölüm açmış olsa da neredeyse bütün bölümlerde, anlattığı konulara verdiği örnekler arasında meseller bulunur. Bu darb-ı meseller genellikle ahlak kurallarını ve yaşam biçimlerinden birçoğunu kuşatan atasözleridir³.

Kudâme’nin, darb-ı meselleri sunuşundaki metodunda, öncelikle dikkati çeken husus, deyimleri örnek olarak sunduktan sonra ondan alınacak dersi de dolaylı olarak söyler. Sonra da şiiirlerle ve dil kurallarıyla deliller getirirerek eserde birçok yerde insanların arzularını ve isteklerini teşvik edecek darb-ı meselleri sunar.

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 62.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 64.

³ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 67.

3.3.14. Lağz

الغز اليربوع و لغز إذا حفر لنفسه مستقيماً ثم أخذ يمنة ويسرة ليعمى بذلك علي طالبه

“Arap tavşanı, avcılarının kendisini bulamamaları için kendisine sağlam bir çukur kazdı sonra da sağa sola yönelerek onların kendini yakalamasına fırsat vermedi.”

Kudâme’ye göre bu sanat manasını yukarıdaki cümlede geçen “الغز” fiilinden almıştır. Bu anlatılan ifadede dikkat çeken husus, tavşanın kıvraklığı ve zekiliğidir. Bu sayede, bu sanatı yapan kişi, zihnî melekelerini geliştirir, beşerî ilimlerde de bunun birçok faydasını görür. Bu sanatın yapılamadığı durumlarda doğru ve hak olan manayı ifade etmede zorlanma meydana gelir. Kudâme bu konuya da şu örneği vermektedir ¹:

ربّ ثور رأيتُ في جحر نملٍ ونهارٍ في ليلةٍ ظلماءٍ

“Karıncanın yuvasında nice öküzler gördüm ve yine nice karanlık geceler içerisinde de gündüzler gördüm.” ²

3.3.15. Hazf

Kudâme, Arapların bu sanatı, muhâtab, eğer bu sözle söylenecek olanı biliyorsa sözü kısaltmak, özetlemek veya az bir sözle iktifa etmek maksadıyla kullandıklarını ve Arap lisanında bunun pek çok örneklerinin bulunduğunu söyleyerek kısaca değindiği bu konuya ayet ve şairlerden birkaç örnek vermekle yetinir. Şu ayeti, konuya örnek vererek izah eder³:

ولو لا فضل الله عليكم و رحمته وأنّ الله توابٌ حكيمٌ

“Allah’ın size karşı, lûtfu ve merhameti olmasaydı, Allah (c.c.), tevbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı haliniz nice olurdu?”

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 68.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 68.

³ Nur Suresi -10.

Kudâme, bu ayetin devamının, muhatab tarafından anlaşıldığından dolayı hazfedildiğini ve ayetin, sanki şu şekilde olduğunu söyler¹ : “ *Eğer Allah’ın size olan rahmeti ve bağışlaması olmasaydı, yaptığınız kötü işler sebebiyle size mutalaka azab eder, sizi cezalandırırdı.*”

3.3.16. Mübâlağa

Sözlükte “ulaşmak, son noktasına varmak” anlamındaki “Bulûğ” kökünden türeyen mübâlağa kelimesi “bir işe olanca gayretini sarfetmek, ileri gitmek; büyütme” demektir. Anlama güzellik katan, bedî sanatlar içinde yer alan ve teşbîh, temsil, istiâre, mürsel mecâz, kinâye gibi edebî sanatların temelini teşkil eden mübâlağa: “bir şeyin vasfını veya manasını, bazan aklın kabul edemeyeceği şekilde büyütme ifade etme” anlamına gelen ve şiir sanatında medhiye, hiciv, tasvir vb. temalarda vazgeçilmez konuma sahip olan edebî bir sanattır.

Kudâme, veciz ve belîğ konuşmalarında olduğu gibi bir şeyi iyi yönleriyle vasfetme ya da kötülemede mübâlağa sanatına sıkça başvurmayı Arapların vaz geçilmez bir huyu olarak görür. Bunu da onların konuşma kabiliyetlerinin varlığına ve bunu güzel bir şekilde icra etmelerine bağlar.

Kudâme, biri lafızda diğeri ise manada gerçekleştiği için mübalâğayı, iki farklı kısma ayırır ve lafızda gerçekleşen mübalâğanın bir şeyi tekid için kullanıldığını söyleyerek şu örneği verir²:

“*Ben, Zeydin kendisini gördüm*” رأيتُ زيداً نفسه

Zeyd kelimesinin burada “en-Nefs” kelimesi ile te’kid edildiğini ve bu te’kidin farklı lafızlarla da yapılabileceğini söyler. Manada gerçekleşen mübalâğanın ise mananın, imkânlar ölçüsünde en üst seviyeye yükseltilmesi amacıyla yapılacağını söyler. Buna da şu ayeti örnek olarak gösterir³ :

“*Yahudiler, “Allah’ın eli bağlıdır” dediler*” وقالت اليهودُ يدُ الله مغلولة

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 69.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 70.

³ Maide Suresi -64.

Kudâme, Yahudilerin burada Allah'ın (c.c.), kendilerine cimri davrandığını söylediklerini ve bunu da sıradan kelimelerle ifade ettiklerini belirtir. Ama Allah'ın (c.c.) ayette onların bu ifadelerinin çirkinliği hakkında mübalâğada bulunduğunu ve bu ayetteki ifadeleri kullanıldığını söyler.

3.3.17. Katı' ve Atıf

Kudâme, konuya başlarken daha ilk cümlesinde konuyu öğrenmeyi murad eden kimse için bu konunun çok açık olduğunu ve Kur'ân-ı Kerim'de de oldukça yoğun bir şekilde geçtiğini söyler.

Kudâme'ye göre Katı', söz esnasında bahsedilen konunun kesilerek başka konunun mevzu bahis edilmesidir. Atıf ise, sözü bağlamak ve konuşmayı tamamlamak maksadıyla son bahsedilen mevzunun ilk başta zikredilen ve söz konusu mevzu ile bağını kurma maksadıyla yapılan bir sanattır. Buna en güzel örneklerin yine Kur'ân-ı Kerimde bol miktarda var olduğunu söyleyen Kudâme, Mâide Suresi üçüncü ayeti bu konuya örnek olarak verir¹:

حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما أهل لغير الله به والمنخنقة والموقوذة والمتردية والنطيحة وما أكل السبع إلا ما ذكيتم وما ذبح على النصب وأن تستقسموا بالأزلام ذلكم فسق اليوم ينس الذين كفروا من دينكم فلا تخشوهم واخشون.....

“Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler, -canları çıkmadan önce kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanları- dikili taşlar üzerine boğazlananlar ile fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı; bunlar fasıklıktır. Bugün, inkâr edenler sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir, onlardan korkmayın, Benden korkun”.

Ayetin bu kısmında konu bir anda kesilir ve başka bir konuya geçilir. Ayet şöyle devam eder:

اليوم أكملت لكم دينكم وأتممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الإسلام ديناً

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 72.

“Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim.”.

Ayetin sonunda başta anlatılan konuya tekrar dönülür ve ilk söze atıfla konu bitirilmiş olur.

فمن اضطرّ في مخمصة غير متجانفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Açlıktan darda kalan, günaha kaymaksızın yiyebilir. Doğrusu Allah (c.c.) bağışlayan'dır, merhametli olandır”.

3.3.18. Tel'ifü'l-İbare

Bu başlık altında şiir ile ilgili mevzular ele alınmaktadır. Şiiri karşı tarafı ikna hususunda kullanılacak en etkin delil, hikmet dolu bir sanat olarak gören Kudâme, eserinin bu kısmında insan kelimini manzûm ve mensûr diye iki kısma ayırırken manzûm diye isimlendirdiği kısmı şiir olarak belirler. Daha sonra da şiirin Recez, Kasîde, Musammat gibi bazı türlerinden bahseder¹.

Kudâme, şairler için şiir temalarının pek çok olduğunu söylemekle beraber bunları dört grup altında toplar. Bunlar arasında, yine her biri farklı kısımlara ayrılan medîh, hiciv, hikmet ve lehv (aşk-eğlence) başlıklarından, medîh kendi arasında; mersiye, iftihar, şükür, iltifat gibi alt başlıklara, hiciv; zemm, itâb, istıbtâ, te'nîb v.b. kısımlara, hikmet; emsâl, tezhîd, mevâiz ve benzer alt başlıklara, aşk ve eğlence ise; gazel, av, içki ve mücûn gibi alt başlıklara ayrıldığını belirterek bunlara temas etmiştir².

Bu bölümde, Kudâme, şiirin önemli konularından birisi olan aşırılık konusunu da işler ve şiir temalarının gerektirdiği anlamlar üzerinde durur. Kudâme'nin zikrettiği en önemli temalar ve bunlarla ilgili eserinde ele aldığı bazı örnekler vardır. Bunlar:

Medîh Teması: Kudâme, bu temayla ilgili olarak Hz. Ömer'in, Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. ?/609) hakkında; “O, insanları, kendilerinde olmayan şeylerle övmez” sözünü

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 74.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 83.

nakleder ve bu sözü çok beğendiğini söyleyer. Bu sözden, insanların kendilerinde olmayan şeylerle övülmemesi gerektiği bilgisinin çıkarılması gibi, insan dışındaki varlıkların da kendilerinde olmayan özelliklerle övülmemesi ve sadece kendilerine uygun olan, ters düşmeyen şeylerle övülmeleri gerektiği sonucunu çıkarır¹.

Bu bölümde, Kudâme, temel erdemlerin dört tane olduğunu söyler; Akıl, şecaat, adalet ve iffet. İnsanları bu erdemlerle öven kimse isabet etmiş, bunların dışında bir şeyle öven ise hata etmiştir. Çünkü insanların erdemleri, sahip oldukları melekeler açısından; diğer canlılarla ortak olan yönlerden değildir. Şair, bir kimseyi bunlarla övdüğünde doğru övgüde bulunmuş olur².

Kudâme'nin, insanî erdemlerle övgüde bulunmaya getirdiği örnek şu beyittir³ :

يجود بالنفس إذ ضنّ البخيلُ بها والجودُ بالنفس أقصى غاية الجود

“Cimri, vermekten sakındığında O, canını vererek cömertlikte bulunur. Canıyla cömertlikte bulunmak ise cömertliğin en şerefli olanıdır.”

Kudâme'nin, mersiye konusuna yaklaşımı diğer edebiyatçılardan biraz farklıdır. O, hayatta olan kişi için kullanılan övücü ifadelerin aynılarının, geçmiş zaman kipinde ifadesi ile mevta olan kişinin övüldüğünü ve bunun da “Mersiye” olarak adlandırıldığını söyler. Mersiye konusunda Hansâ'nın (ö. 24/645) şu şiirini örnek verir⁴ :

ولولا كثرة الباكين حولي علي إخوانهم لقتلتُ نفسي
وما يبكون مثل أخي ولكن أعزّي النفسَ عنه بالتأسي

“Etrafımda kardeşlerine ağlayanların sayısı çok olmasaydı, kendi canımı katlederdim.. Onlar kardeşim gibi ağlasınlar..Lakin ben kendi nefsimi teselli ediyorum...”

¹Öznurhan Hâlim (Aralık 2005), “Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Kusurları”, s. 131–155.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-Şi'r*, s. 97; Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdül edebî*, s. 324.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 82.

⁴ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 82.

Hiciv teması hakkında Kudâme şunları söyler: “Hiciv, insanda olması gereken akıl, cesaret, adalet ve iffet gibi erdemlerin zıtlarına dayalı olmalıdır. İnsanî erdemlere zıt olmayan bir durumla hicvetmek kusurdur. Çirkin yüz, ufak tefek oluş, yoksulluk, kıt kanaat geçinme, kişinin davranışları erdemli iken soyunun asil olmaması, cömert oluşuna rağmen kabilesinin sayıca az oluşu gibi yergiler kusurdur ve haksız hicivdir¹.

Bu kurallara uygun olarak verdiği hicivlerden biri Cerîr’in (ö. 110/728) şu beyittir² :

فُغْضَ الطَّرْفَ إِنَّكَ مِنْ نُمَيْرٍ فَلَا كَعْبًا بَلَّغْتَ وَلَا كِلَابًا

“*Sen nümeyr kabilesinden olduğun için şeref ve saygınlığın düşüktür. Sen artık ne Ka’b kabilesine nede Kilab kabilesinin ulaştığı saygınlığa ulaşabilirsin.*”

Cahiliye dönemi hicvinin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için, methe konu olabilecek özelliklerin de bilinmesine ihtiyaç olduğunu belirten Kudâme, medîh-hiciv arasında var olan bu ilişki için, medîh konusunda söylediklerinin bir benzerinin bu tema içinde geçerli olduğunu söyler. Ayrıca, hiciv, medhin zıddı olduğuna göre, şiirde medhe ters düşen unsurlar ne kadar çok zikredilmişse, şiirin o kadar etkili bir hiciv özelliği taşıdığını iddia eder.

Hikmet konusu da, Kudâme’nin, şiirin ana temalarından saydığı geniş kapsamlı bir temadır. Alanı; insanları, insanların diğer insanlarla olan ilişkilerini, gönüllerdeki sırları, çeşitli duyguları ve benzerlerini içeren tabiattır. Kudâme, bu temanın içerdiği başlıklar olan mevi’ze, zühd ve darb-ı mesellerden birçok örnekler verir. Bunlarla amacı, insana doğruyu, güzeli ve insanca yaşamının yollarını öğretmektir. Bu konuda verdiği örneklerden birinde şunları söyler³ :

سَتَبْدِي لَكَ الْأَيَّامَ مَا كُنْتَ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تَزُودَ

¹ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’s-Şi’r*, s. 95.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 82.

³ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 82.

“Cahil olduğun günler yakında sana gösterecek ve kendisine iyilik yapmayıpta yarı yolda bıraktığın kişinin kötü haberleri sana ulaşacak...”

Lehv teması (Aşk ve eğlence) başlığı altında, içerisinde gazel, av, içki, eğlence gibi alt konuları incelemekle birlikte, bu başlık altında, kadına karşı duyulan aşkı anlatan gazel konusu en dikkat çeken konudur. Gazel, insanların, kendilerini kadınlara bağlayan bir meyile inanmasıdır. Gazel hakkında Kudâme'nin belirlediği ilkeler ve ölçüler kederli, tasalı aşığın sadık aşkı için söz konusu olan durumlardır. Bu âşıklar solmakta, çökmekte, yemeden içmeden kesilmektedir. Klasik Arap şiirinde kasidelerin başında yer alan, sevgilinin bıraktığı izleri anma da bu temanın içine girer¹.

Gazel için verdiği örneklerden biri şu beyittir² :

وما ذرفتُ عيناكِ إلا لتضربني بسهميكِ في أعشار قلبِ مقاتل

“Gözlerin, ancak öldürülmüş bir kalbin viran köşelerindeki oklarıyla beni öldürmek için gözyaşı döker...”

Kudâme, şiir sanatıyla uğraşan kişinin, sadece bir nezaket ve kibarlık sebebiyle değil, bir tüccar gibi ürününü satacağı bir pazar arayarak her yere sözünü taşımasının ve anlayış gücünün miktarına göre her türlü maksadını şiirle söylemesinin gerektiğine inanır. Ona göre güzel bir şiir ancak onu iyi bir şekilde icra edip anlayan kişinin ürünü olabilir.

3.3.19. Nesir

Kudâme bu bölümde, nesir konusuna girerek nesrin; cedel, hadis, hitabe ve teressül başlıkları altında dört çeşidinin bulunduğunu söyler. Önce, cedel ve hadis'i daha sonra da belâgat açısından hitabe ve teressül'ü tarif ederek açıklar. Onların güzelliklerini, kusur oluşturan noktalarını fesahat ve hitabet sanatı açısından ve bu sanatla alakalı hususlarda bu iki kavram arasındaki bazı benzerlikleri de ortaya koyarak

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 83–84

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 83.

mektupların şıklık ve belâgat yönleriyle alakalı hususlarını divan kâtiplerine ve hattatlara anlatır.

Burada i'caz ve veciz söz söyleme hususunda Aristo ve Oklides'i misal olarak verirken, uzun konuşma ve ayrıntıya çok girme konusunda da misal olarak Calinos ve Nahivci Yuhanna'yı vermektedir. Sonra da buna, Nebi (a.s.)ın hadislerinden alınmış misalleri ve üçüncü asra kadar yaşamış olan kâtiplerin büyüklerinden alınan sözleri de ilave eder.

Kudâme nesir konusunun, hitabet, mektup, münazara ve sohbet başlıklarından ayrı düşünülmemeyeceğini bu başlıklardan her birinin bu sanatın önemli konularından olduğunu, dolayısıyla bu başlık altında bunların ihmal edilemeyeceğini söyleyerek konuya giriş yapar. Nakdu'n-Nesr içerisinde hutbeyle ilgili ayrı bir bölüm oluşturmuş, bu bölüm içerisinde farklı örneklere yer vermiştir. Kudâme, kendi dönemindeki kitapların kaydettiği veya bir kişinin haber verdiği bazı hutbeleri, anlattığı konuya örnek olması için, edebiyat ve dilbilim açısından incelemiştir¹.

Kudâme, hutbeleri; iki tarafın aralarını düzeltmek, savaş zamanında taraflar arasındaki husumeti dindirmek ve kan akmasına engel olmak, Allah'a (c.c.) dua ve niyazda bulunmak maksadıyla ve insanlar arasında nam ve şöhretinin yayılmasını isteyen her kesin kendisine müracaat ettikleri edebî ürünler olarak görmektedir. Kudâme bu bölüm içerisinde, hatibin konuşma yaparken karşılaşacağı bazı olumsuzluklardan ve hutbenin icrasının diğer nesir türlerine göre biraz daha zor olduğundan bahsederek şunları söyler; "Hutbe, mektup ve münazara içlerinde nesir özellikleri açısından benzerlikler barındırsalar da birçok açıdan aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Hutbe icra edilirken doğrudan muhatap tarafından dinlenip hatiple yüz yüze kalındığı için hatibin heyecanlanmasına, mantıklı düşünmemesine ve hareketinin kısıtlanmasına neden olur. Buda hata yapma ihtimalini artırır. Fakat bu durum mektupta söz konusu olmaz. Zira mektubu yazan kişi yazdıklarını kontrol etmek, varsa hatalarını telafi etmek ve yazdıkları üzerinde tekrar tekrar düşünmek için geniş bir zamana ve imkâna sahiptir."²

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 93.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 94.

Yine bu bölümde Kudâme, hutbe irad edecek bir hatibin dikkat etmesi gereken bazı önemli noktalara işaret eder. Bu noktalar arasında şu hususlara dikkat çekerken aynı zamanda ayet, hadis ve şiirlerden de örnekler vermeyi ihmal etmez: Öncelikle bir hatip hutbesine, Allah'a (c.c.) hamd ve Rasûlüne salavat ile başlamalıdır. Bundan dolayı başında Allah'ın (c.c.) ismi zikredilmeyen bir hutbe eksik ve hedefine ulaşmayan bir hutbe olarak görülürken, ayet ve atasözleriyle süslenmeyen bir hutbe de şekli bozuk ve çirkin bir hutbe olarak kabul edilmiştir. Bu davranış, dinleyiciler tarafından konuşmasının değerini ve ondan istifadeyi artırır. Bir hatibin dikkat etmesi gereken başka bir husus olarak, hatibin toplantı ve kutlama esnasında yapılan uzun hutbelerde şiir okumasını uygun görmez. Eğer bunu yapmak isterse kısa hutbelerde yapmasının uygun olacağını söyler. Hatip, uzun bir konuşma yapılması gereken yerde konuşmasını kısa tutmamalıdır. Eğer böyle yaparsa meramını ifade edemez. Kısa bir konuşmanın gerekli olduğu yerde de sözü uzatmamalıdır. Bu seferde dinleyenlerin sıkılmasına ve kendisini dinlememelerine sebep olur. Umuma yapılan konuşmalarda özel tabirler ve meslekî terimler kullanmamalıdır¹.

Mektuplar ve teressül konusu Kudâme tarafından Nakdu'n-Nesr'de, nesir ve kitabetle yakından ilgisi bulunan bir konu olduğundan ele alınmış ve incelenmiştir. Bu bölümde, bu konular hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Kudâme, bu konuyu ifade ederken, önemli noktalara işaret ederek konuları özetlemeye ya da sözü kısa tutmaya çalışmıştır. Bu bölümde, konuyla ilgili örneklerle çokça yer vermiş olmasa da dikkat çekilmesi gereken noktalara işaret etmekle birlikte zamanının meşhur kimseleri tarafından yazılmış bazı kısa ve uzun mektuplara ibarelerinin güzelliği açısından yer verir. Bu mektuplar arasında Müseylemetü'l-Kezzâb tarafından yazılan mektuba karşılık, Nebi (a.s.)'ın ona gönderdiği mektuba da yer vermiştir².

Kudâme, bu bölümde eser telif eden kimselerin dikkat etmeleri gereken bazı hususlara işaret eder. Eski âlimlerin bunlara dikkat ettiklerini, eserlerini yazarlarken kitaplarının okuyanlar tarafından kolay anlaşılabilmesi, ezberlemek isteyenlerin kolaylıkla hafızalarında tutabilmeleri ve bunları diğer kuşaklara nakledecek kimselerin

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 96.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 100.

de bu işte zorlanmamaları için ihtisar ve i'câz sanatını en güzel şekilde gerçekleştirdiklerini söyler ve Aristo ile Oklides'i bu şekilde davranan kimselere örnek gösterir¹.

Kudâme, bu konunun son bölümlerinde etkili konuşmada oldukça önemli bir yeri olan diksiyon ve kitabet sanatıyla ilgili bazı bilgiler verir. Bu bilgilere göre iyi bir konuşmacı, harfleri eksik ve yanlış telaffuza sebep olan kusurlardan uzak olmalıdır. Bu sebeple, dili peltek olan, dişleri ayrık ve eksik olan, kekeme, lam harfini yâ harfi gibi çıkaran, tâ harfini tekrar tekrar söyleyen, konuşma tutukluğu yaşayan, çok ağır konuşan kimseler iyi bir hatîp olamayacakları gibi konuşmaları da güzellik, akıcılık ve açıklık vasfından uzak olur.

Hitabet sanatı için söz konusu olan bu özellikler, ihtiyaç olmadığından dolayı kitabet ve teressülde aranmaz. Ancak, yazıda aslolan; harflerin yanlış anlaşılmalara fırsat vermeyecek şekilde açık ve doğru yazılmış olması, uzatmaya gerek olmayan yerlerde uzatılmaması, harflerin farklı karakterlere benzeyecek şekilde yazılmaması, kalem ve mürekkebin kaliteli olması gibi hususlardır. Ayrıca yazının hattının da bu hususta önemli bir yeri vardır. Zira bu özelliklere riayet edilerek yazılan eserler, tıpkı iyi bir hatibin konuşmasının, dinleyiciler üzerindeki etkisi gibi okuyanın zihninde ve kalbinde olumlu etkiler meydana getirir ve yazılanların daha kolay bir şekilde anlaşılmasına hizmet eder².

3.3.20. İhtiyâru'r-Rasül

Kudâme, bu bölümde elçilik konusundan, elçiliğin öneminden, elçilerin sahip olması gereken özelliklerden ve elçi edinirken dikkat edilmesi gereken bir takım konulardan bahseder. Ona göre elçiye ihtiyaç duyan kimse ince anlayışlı ve doğruya daha yakın olur. Bu durumda elçi olacak kişinin de akıllı, edip, anlayış kabiliyetine sahip, kişilikli ve konuşma kabiliyeti yüksek bir kimse olması gerekir. Zira elçi kendisini elçi olarak edinen kişinin gören gözü, düşünen aklı, konuşan dilidir. Elçi, kendisine, bu hususta bir yetki verilmediği sürece iletilmek üzere verilen mesajı hiçbir ekleme ve çıkarma yapmadan yerine ulaştırmalıdır.

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 104.

² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 114.

Kudâme, elçilerde olmaması gereken bazı eksikliklere de işaret eder. Hiddet bunlar arasındadır. Hiddet insanın aklının başından gitmesine, dolayısıyla da tefekkürle hareket etmesine mani olur. Zira hiç kimse aklını kaybeden kimseyi kendi yerine koymak istemez. İkinci eksiklik haseddir. Hased eden kişi Allah'ın (c.c.) nimetlerinin düşmanıdır. Bu nimetleri, ne kendini elçi edinen kimsede ne de başka birinde görmeye tahammül edemez. Üçüncü eksiklik gaflettir. Böyle bir kimse aldığı görevi yerine tam ulaştıramadığı gibi cevap olarak gönderileni de geriye getiremez. Dördüncü kusur aceleciliktir. Aceleci kişi, işi tam manasıyla gerektiği gibi yerine getiremez. Zira nice acele vardırki gecikmeye, boş yere oyalanmaya ve başarısızlığa neden olur. Hâlbuki teenni ile hareket eden kişi birçok ihtiyacını karşıladığı gibi işlerinin hakkını vererek yerine getirmek için yeteri kadar düşünme fırsatı bulmuş olur.

Burada sayılan kusurların yanında Kudâme, elçilik görevinin gereği gibi yapılmasına engel olan birçok kusurdan daha bahseder. Bunlar içerisinde; kardeşliği ve samimiyeti ortadan kaldıran bir hastalık olarak nemîmeyi, güveni sağlamaya engel olarak yalanı, haddini bilmemeye götüren kötü bir rehber olarak kibiri, muhatabın yanlış anlamasına ve maksadın gereği gibi gerçekleşmemesine sebep olan bir noksanlık olarak da ne konuştuğunu bilmeden söz söylemeyi sayar¹.

3.3.21. Cedel ve Mücâdele

Cedel ve cedel adabı konusu da Kudâme'nin ele aldığı başlıklar arasında bulunmaktadır. Kudâme, cedel ve mücadele bölümünde şunları söyler; “Cedel, münazara yapan kişilerin itikatları ve düşünceleri ile ilgili olarak, kanaatlerine göre farklılık arzeden hususlarda, kendi düşüncelerini ispatlamak amacıyla kullandıkları ve kendisiyle ortaya delil getirmek istedikleri bir sözden ibarettir.”

Kudâme, cedel ilminin, hukuk, tartışmalı meseleler ve herhangi bir konuda karşı tarafa özür beyanından kurtulmak ve tarafların kendilerini haklı çıkarmak maksadıyla mezhep mensuplarının, farklı dinlere mensup kişilerin, hukukçuların kendisine çoğunlukla başvurdukları ve şiir ve nesirde de konu olarak geçen bir disiplin olduğunu söyler. Ona göre, cedel biri “Mahmûd” tasvip edilen ve beğenilen diğeri de yerilen ve tavip edilmeyen anlamında “Mezmûm” olarak iki kısma ayrılır. Kudâme'ye göre,

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 117.

mahmûd olan cedel ile ancak hakka ve hakikate ulaşmak kastedilirken, öncüllerin sadece doğruyu ve gerçeği barındırması gerekir. Mezmûm olan cedel ile ulaşılmak istenen hedef ise, kuru bir tartışma ve karşı tarafı haksız bir şekilde de olsa yenmek ve onu mat etmektir. Bu şekilde riya ve gösterişten başka bir şey elde edilmek istenmez ve amaçta budur¹.

Kudâme bu kısımda gerek Kur'ân ayetlerinden gerekse hikmetli filozofların sözlerinden ve meşhur şairlerin şiirlerinden konu ile alâkalı olan örnekler vererek cedel ve mücadele kelimelerine verdiği anlamın doğruluğunu ispatlamaya çalışır. Bunlar içerisinde ayetten şu örneği verir²:

ولا تجادلوا أهل الكتاب إلا بالتي هي أحسن إلا الذين ظلموا منهم....

“İçlerinden zulmedenler hariç, kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ...”

Kudâme, cedel ilminin önemi ve fonksiyonu ile ilgili olarak âlimlerin, delilini açıkça beyan ederek hakkını ve haklılığını açık bir şekilde ortaya koyabilen kimsenin galip ve üstün, buna karşılık hakkını, hukukunu izahtan ve delilini ortaya koymaktan aciz olan kimsenin de zelil ve eksikliği konusunda görüş birliği içinde olduklarını söyler. O'na göre cedel, kişinin önerme ve düşüncelerini akla uygun gelmesi de üzerinde tartışma yapılan konuya uygun bir şekilde kurması ve bina etmesidir. Çünkü bu araştırma yapmak maksadıyla yapılan bir davranış değildir. Araştırmacıya düşen, önermelerini kendi içinde ortaya çıkan ve aklının anlayacağı tarzda açık bir şekilde kurmasıdır. Nitekim o, kesin delile ulaşmayı isterken oldukça net ve açıklayıcı olmayı amaçlamalıdır³. Kudâme buradaki düşüncesine bir örnek olarak şu ayet-i kerimeyi verir⁴:

كل الطعام كان حلاً لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيلُ علي نفسه من قبل أن تَنزَلَ التوراةُ قل فأتوا با لتوراة فاتلوها ان كنتم صادقين

¹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 117.

² Ankebut suresi -46.

³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu'n-Nesr*, s. 119.

⁴ Ali İmran -93.

“Tevrat’ın indirilmesinden önce İsrailoğullarının kendilerine haram ettiklerinden başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helal idi. De ki: “Doğru sözlü iseniz Tevrat’ı getirip okuyun”.

Kudâme, Allah’ın (c.c.) bu ayette, Yahudilerle olan mücadelede, cedelin bu tekniğini kullanarak, onların, kutsal kitapları olduğuna inandıkları ve içindekileri de farz telakki ettikleri tevratı ve ayetlerini delil getirerek, hasmın kendi delili ile muhatabını, haksızlığını kabule zorlamıştır.

Kudâme, “Edebü’l-Cedel” isimli bölümde münazara ve mücadelede bulunan kimsenin dikkat etmesi gereken hususlardan ve sahip olması zorunlu olan bazı özelliklerden bahseder. Ona göre, cedelin adabı en veciz ifadeyle şunlardan ibarettir; Öncelikle, tarafların hedefi hak ve hakikat, istekleri de doğrunun ortaya çıkması olmalıdır. Bir şeyin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkındaki mücadelede aceleci olmamalıdır. Zira bu cedelcinin anlayış gücünü azaltır. Ayrıca, mücadelenin amacı hak ve hakikati ortaya çıkarma amacıyla olmalıdır. Aksi takdirde bu tutum cedelcinin âlimler ve diğer insanlar arasında er-Râvendî¹ (ö. 250/863) gibi kötü şöhret kazanmasına neden olur. Zira insanlar onun bu ilimdeki kabiliyeti ve üstünlüğüne rağmen bu mücadeledeki metodundan dolayı onu gözden düşürdüler. Mücadele eden kişi kibir içerisine girmemelidir. Tarafların azlığı ya da çokluğu onu hakkı aramaktan da alıkoymamalıdır. Hasmına karşı gösteriş yapmak maksadıyla sözlerini süsleme gayreti içerisine de girmemelidir. Sırf inattan kaynaklanan bir sebepten dolayı hasmının ortaya koyduğu doğruyu kabul etmemekten de sakınmalıdır. Mizacının farklılaştığı, i’tidalden uzak olduğu zamanlarda, sabır, yeterince düşünme ve teenni gibi özelliklerinin azalacağından dolayı böyle bir tartışma içerisine girmemelidir².

Kudâme, bu alanda başarılı olmak için mücadele yapan kişinin, hem beden sağlığı hemde ruh sağlığı açısından sahip olması gereken bir takım özelliklerden bahsederken, iyi bir tartışmacının dilin özelliklerini ve düşünceleri ifade sanatını çok güzel bir şekilde bilmesi gerektiğini de hatırlatır. Bu sayede, cedel yapan kişi, kendisine

¹ Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Yahya b. İshak er-Râvendî, Üçüncü asırda yaşamış, İslam dininden irtidat etmiş, ünlü münazaracı ve kelamcıdır. Hicrî 250 yılında vefat etmiştir.

² Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’n-Nesr*, s. 129–130.

gelen haberlerin doğru ve yanlışlarını ayırırken hasmının kendisini tahrik ve yanıltmak için verdiği cevaplara soğukkanlı bir şekilde nasıl karşılıklar vereceğini de bilebilir.

3.3.22. Bâbu'l-Hadis

Kudâme, bu bölümde, insanlar arasında gerçekleşen karşılıklı konuşmaları ve insanların bir birlerinden naklederek başkalarına aktardıkları sözleri ve bunların çeşitlerini konu edinir. Bu türden olan sözleri de; Ciddi, Şaka, Saçma, Aşikâr, Güzel, Çirkin, Hatalı, Fasih, Doğru, Yanlış, Yalan, Faydalı, Zararlı, Hakk, Batıl, Eksik, Tam, Kabul gören, Beğenilmeyen, Önemli, Faydasız, Maksadı ifade eden ve maksadı ifade etmekten uzak sözler olarak gruplandırır ve bunlardan bazılarını örnekler vererek açıklamalarda bulunur.

Kudâme, bu bölümün son kısmında edipler ve âlimlerce güzel kabul edilen bazı konuşma ve söz söyleme tarzlarından da bahseder. Bunlar arasında da; Kişinin, kendi denginde veya daha aşağıda olan muhatabına karşı nezaket ve yumuşak huylulukla karşılık vermesi. Kendisinden çekinilen ve korkulan bir yönetici karşısında kötülüğünden emin olmak ve ilgisini çekebilmek için konuşmayı onu memnun edecek şekilde ve takiyye tarzında yapmak ve muhatabın anlayacağı seviyede, onu bıktırmadan ve ilgisini çekecek akıcı ifadelerle konuşma yapmak gibi farklı örnekleri zikreder.

SONUÇ

Arap edebiyatının en önemli isimlerden sayılan Kudâme b. Ca'fer, beyan, belâgat ve eleştiri alanlarında önder ve rehber olarak kabul edilmiş, devlet kademelerindeki hizmetlerinde ortaya koyduğu çalışmalarıyla da birçok idarecinin ilgisini çekmiş bir bürokrattır. Her ne kadar yaşadığı dönem ve sonrasında geniş halk tabakaları tarafından tanınmış bir edebiyatçı ve devlet adamı olmasa da, döneminin ilim meclislerinde, edebiyat çevrelerinde ve devlet ricali tarafından oldukça iyi bilinen birisidir. Abbasî devletinin en önemli makamlarında görev almış, vezirlerle aynı seviyede olan başkâtiplik görevini üstlenmiş ve halifenin huzurunda düzenlenen mantık münazaralarını yönetecek derecede felsefe ve mantık alanlarında uzmanlaşmış bir âlimdir. Hem kendi dönemindeki hemde sonraki dönemlerde yaşayan pek çok edebiyatçıyı etkilemiş ve kaynak konumunda eserler kaleme almış olmasına rağmen Kudâme b. Ca'fer'in hayatı, kişiliği ve eserleri hakkında kafalarda yer eden ve muallâkta kalan pek çok sorunun varlığında bir hakikattir.

Kudâme, babasının ve daha sonra da kendisinin, devletin en önemli mevkilerindeki görevleri sebebiyle çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerini geçirdiği Basra ve Bağdat'ta, dönemin ileri gelen hocalarından ders alarak, kendisini yetiştirmiştir. Parlak zekâsı ve anlayışı, güzel konuşması, sahip olduğu fesahat ve belâgatı sayesinde çevresine kendisini tez zamanda kabul ettirmiş ve elde ettiği şöhret, Bağdat hudutlarını aşmakta gecikmemiştir. Edebiyat ve eleştiri alanında sahip olduğu geniş ve sağlam bilgisi ile büyük takdir toplamış, bunun neticesinde döneminin ileri gelen ilim adamlarından ilgi ve saygı görmüştür. Ayrıca Bağdat'ta dönemin vezir ve idarecilerinin alâka, hürmet ve desteklerine nail olmuştur.

Çalışmamızda, Arap edebiyatı tarihinde, bu alanın en önemli isimleri arasında sayılan Kudâme'nin hayatı, kişiliği ve geride bıraktığı eserlerinden bazıları hakkında bilgiler sunmak suretiyle kafalarda yer etmiş ve mullakta kalan bu sorulara cevaplar bulmaya çalıştık. Özellikle Nakdu'n-Nesr isimli eserle ilgili inceleme ve değerlendirmelerle; bu kitabın önemi, içeriği, Kudâme'ye nisbeti ve kitabın ana konuları hakkında var olan sorulara cevaplar verilmiştir. Bununla birlikte ifade etmemiz gereken bir husus, Kudâme ve eserleri ile ilgili bilgi veren kaynakların sayılarının az,

var olan bilgilerin de bir birinin tekrarı olması gibi durumla da karşı karşıya kaldık. Ancak, çalışmamız esnasında inceleme fırsatını bulduğumuz, son dönemde yapılan araştırmalarda dikkat çeken nokta manidardır. Zira Kudâme'yi eleştirmek üzere söze başlayan yazarlar bile, Arap edebiyatı ve edebî eleştiri alanlarında getirmiş olduğu, kendine has metot ve teknikler sebebiyle Kudâme'yi önder ve rehber olarak kabul etmekte aynı zamanda, kendisini beyan ilminin kurucuları arasında saydıkları önemli bir edebiyatçı olarak görmektedirler.

Kudâme b. Ca'fer, Arap dili ve edebiyatı sahasında döneminin şartlarında yapılması gerekenin ve yapılabilecek olanın en iyisini yapmaya çalışmış, edebî tenkit ve ilkeleri ile alâkalı olarak, kaynaklarda tespit edilenlerin sayısının çok fazla olmamasına karşılık, araştırmacıların genel kanaatlerine göre, tespit edilenden çok daha fazla eser bırakmıştır. Bunların ancak pek azı günümüze kadar ulaşabilmekle birlikte, bu eserler içerisinde hiç şüphesiz en önemlilerinden birisi Nakdu'n-Nesr'dir.

Müellif, mukaddimesinde eserinin muhtevasını takdim ederken eserin muhtelif yerlerinde, beyan ilminin kısımlarına, bu dilin hikmet sahibi ediplerinden bazılarının daha önce hiçbir eserde geçmemiş veciz sözlerine ve onlardaki ilginç anlamlara işaret edeceğini haber verir. Aynı zamanda, geçmiş dönemlerde yaşayan bu ediplerin mücmel bıraktıkları, anlaşılmasını zorlaştıkları ve gereksiz yere uzattıkları bazı hususları kısaca ve özetleyerek anlaşılır hale getirerek açıklayacağını bildirmektedir.

Nakdu'n-Nesr, yazıldığı dönemdeki dil, nahiv, yazım kuralları, hitabet tarzı, o dönemde bilinen şahsiyetler başta olmak üzere pek çok konuda Bağdat'a, Abbasî devletine ve dolayısıyla İslâm medeniyetine ayna tutan bir eser olma niteliği taşımaktadır. Günümüzde ise Arap dilinin ana konularında ve özellikle de edebî tenkit, belâgat ve nahiv konularında temel başvuru kaynaklarından biri olma özelliğini devam ettirmektedir.

Tezin giriş kısmında bazı sınırlar belirlemiş, Kudâme'nin hayatı, ilmî ve edebî kişiliği ve edebî tenkit metodunu, bu husustaki düşüncelerini, Arap dili ve edebiyatının gelişmesine nasıl katkı sağladığı yanında "Nakdu'n-Nesr" isimli eserinin incelenmesini yapacağımızı ifade etmiş ve bir takım varsayımlarda bulunmuştuk. İncelememiz sonrasında, ulaştığımız şu sonuçları tespit ettiğimizi de ifade etmek gerekmektedir.

Kudâme b. Ca'fer, dil ve kavramsal unsurlara daha çok vurgu yapmıştır. Kudâme'nin, eserinde kullandığı cümleler akıcı ve birbiriyle bağlantılıdır. Arapçaya bilimsel ve kavramsal pek çok ifadenin girmesini sağlamış, bilimsel zihniyetin yerleşmesinde ve eleştirel üslûbun gelişmesinde önemli rolü olmuştur. Eserde mantıkî bir silsile olup, Kudâme'nin edebî zevki eserine yansımıştır. O, cümleleri özenle ve düşünerek seçmiş, aynı anlama gelen birçok kelimeyi yan yana getirerek lafızları süslemiş ve sonu kafiyeli cümleleri bir araya getirmede gösterdiği ustalıkla konuların daha iyi ve kolayca anlaşılmasını sağlamıştır.

Kudâme, eserini te'lif ederken meseleye psikolojik açıdan yaklaşmayı da ihmal etmemiştir. Arap edebiyatına ait hem anlatımı hem de anlaşılması zor olan edebî kaidelere, tasrif kurallarına, nahiv problemlerine ve bazı teknik bilgilere her okuyucunun aynı ölçüde ilgi duymayacağını ve bu konuların anlaşılmasının güç olacağını düşünerek onları dinlendirecek ve zihinlerini harekete geçirecek türden ayet, hadis, veciz ifadeler ve konuşma örneklerine yer vermiştir.

Edebî konularda ve edebî tenkitçilik alanında kendince bazı kural ve yöntemler koymuştur. Arap Edebiyatı tarihçileri, Kudâme'nin edebî düşüncelerinden, geride bıraktığı eserlerinden, tenkid sanatında ortaya koyduğu orjinal tespitlerinden ve kişisel yeteneklerinden kaynaklanan birçok görüş, kural ve kaidelerden istifade etmişlerdir.

Kudâme, farklı kültürlerde varolan edebî düşüncenin ve ilmî tenkit anlayışının Arap edebiyatına aktarılmasında bir köprü vazifesi görmüştür. Onun, diğer kültürlerle olan ilgisi ve bu kültürlerle alakalı bilgi ve birikimleri hiç de azımsanacak değildir. Belki de bu kültürlerdeki payı diğer birikimlerinden daha fazladır. Kudâme, belâgat alanında sahip olduğu maharet ve kabiliyet gibi matematik ilminde de zirvededir. Hint kültüründe oldukça gelişmiş olan ve İslam toplumunda henüz bilinmeyen matematik ilmini ilk ortaya koyan kişi olduğu şeklindeki haberler, onun Hint kültürünü ve belki de Hint dilini de bildiğini göstermektedir.

Kudâme, aynı zamanda Yunan kültürünü bildiği kabul edilen ender kimselerdendir. Felsefenin birçok dalından haberi vardı. İbn Nedim ve Kâtip Çelebi, Kudâme'nin, felsefe ve mantık alanlarında yazılmış birçok esere şerh ve haşiye yazdığını, Aristo'nun kitaplarından bazılarını, tercümelerini yapıp açıklamalarla bu

topluma kazandırdığını anlatmaktadırlar. Onların ifadeleriyle; “Kudâme, hikmetli bir filozoftur ve mantık alanında da zirvedir.”

Bize ulaşan eserlerinde, Kudâme'nin günümüzde de İslam dünyasında hâkim olan Arap, Fars, Yunan ve Hint kültürlerinden aşırı bir şekilde etkilendiği görülmektedir. “Nakdü’ş-Şi’r” ve “Kitâbu’l-Elfâz” isimli kitapları, Onun Arap kültürünün izini, “Kitâbu’l-Harac” isimli kitabı İran kültürü ve Hint kültüründen etkilendiğini göstermektedir. “Nakdü’ş-Şi’r” ve “Nakdu’n-Nesr” kitapları da Arap toplumunda ilk kez kullanılan ve Yunan felsefecilere ait olan bazı kural ve kaideler koymas, bu kültürden etkilendiğini göstermektedir.

Bütün bunlar, incelemesini yaptığımız kitabın müellifinin ilmî ve edebî kişiliği ile ilgili olarak ondan geriye kalan eserlerinin, edebiyat tarihi araştırmalarının ve başlıbaşına tarihin kendisinin yaptığı tanıklıktır. Bu sayede bizler onun, Arap edebiyatı ve tenkit alanlarındaki konumunun büyüklüğünü daha iyi anlamış oluyoruz. Burada son olarak söyleyeceğimiz sözler bir temenni sadedinde çağdaş bir edebiyatçının şu itiraflarıdır; “ Kudâme, dili ve edebî konuları vicdanî bir gıdaya dönüştürebilen mahir bir sihirbazdır. Uhdesinde varolan ve kendilerine muhtaç olduğumuz eşsiz fikirlerinden faydalanmamız için, hem hayatı hemde eserleri üzerinde kapsamlı, ilmî araştırmaların yapılması gerekli, büyük bir şahsiyettir”.

KAYNAKÇA

- Abdulcabbar, Abdurrahman (1983), *Zehâiru't-Turâsi'l-Arabî*, II, (y.y.)
- Abdurrahman Muhammed, İbnu'l-Cevzî (1992), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, XVIII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Abdülvehhab Bin İbrahim, Ebu Süleyman (1983), *Kitabetü'l-Bahsi'l-İlmî*, Mekke, (y. y.)
- Ahmed Ramazan Ahmed (t.y.), *er-Rihle ve'r-Rahalâtü'l-Müslimîn*, Cidde, Dâru'l-Beyani'l-Arabî,
- Ali Isâm, 'Abd (1972), *en-Nakdü'l-Arabî*, y. y. , Bağdat
- Ali, Muhammed Kürd (1984), *Künûzu'l-Ecdâd*, Şam, y. y
- Anbârî, Abdurrahman b. Muhammed (1998), *en-Nüzhetü'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Üdebâ*, Tahkik, Muhammed İbrahim, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî
- Aynî, Bedreddin Mahmud (t.y.), *'İkdü'l-Cümân fî Târîhi Ehli'z-Zamân*, (y. y.)
- Bakırcı, Selami (2003), “Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III, S. 38, Haziran, ss. 55–79.
- Bedevî Tabâne (1960), *Dirâsât fî'n-Nakdi'l-Edebî'l-Arabî*, Kahire, Mektebetü'l-Encülü
- _____ (1962), *'İlmu'l-Beyan*, Kahire, Mektebetü'l-Encülü
- _____ (1969), *Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdu'l-Edebî*, Kahire, Mektebetü'l-Mısriyye
- Bolelli, Nusreddin (1993), *Belâgat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul, İFAV Yayınları
- _____ (2001), *Belâgat*, İstanbul, İFAV yayınları
- Boynukara, Hasan (1997), *Eleştiri Üzerine Söyleyiş*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları
- Çöğenli, Sâdi; Demirayak, Kenan (2000), *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Dayf, Şevki (1970), *el-Fennu ve Mezâhibuhu fî ş-Şi'ri'l-Arabî*, Kahire, Daru'l-Mearif
- _____ (t. y.), *el-Belâgatu't-Tatavvur ve't-Târih*, Kahire, (y.y.)
- Demirayak, Kenan (1998), *Abbasî Edebiyatı Tarihi*, Erzurum, Şafak Yayınları
- Demirci, Mustafa (2004), “Antik Yunan Kitaplarının Abbasîler Bağdat'ına Yolculuğu”, *İslâmîyat*, VII, S. II.

- Ebu Hayyân et-Tevhîdî (t. y.), *el-İmta' ve'l-Muânese*, II, (y. y.)
- Ebu Mahfuz, el-Ma'sûmî (2001), *el-Buhûs ve't-Tenbîhât*, thk. Muhammed Ecmel Eyyûb el-İslâhî, Beyrut
- Ebu Osman Amr b. Bahr el-Cahız (1998), *el-Beyan ve't-Tebyîn*, IV, Kahire, Mektebetü'l-Hancı
- Ebu'l-Hasen Ali, İbnü'l Esîr (1965), *el-Kâmil fi't-Tarih*, XIII, Beyrut, Dâru'l-Beyrut,
- Egemen, Bedii Ziya (1952), *Din Psikolojisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- Emin, Ahmed (1962), *Zuhru'l-İslam*, IV, Kahire, Mektebetü'l-Cenne
- Fahûrî, Hannâ (1986), *el-Câmi' fî Târîhi'l-'Arabî*, II, Beyrut, Dâru'l-Cîl
- _____ (1990), *el-Mu'cez fî'l- Adabi'l-'Arabî ve Târîhihi*, Beyrut, Daru'l-Cîl
- Ferruh, Ömer (1997), *Târîhu'l-Edebî'l-Arabî*, VI, Beyrut, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn
- Goldziher, İgnace (1993), *Klasik Arap Literatürü*, Trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, Ankara, İmaj yayın
- Hamîde, Abdurrahman (1995), *A'lâmu'l-Coğrâfiyyine'l-Arabî ve Muktetafâtu min Âsârihim*, Şam, Daru'l-Fıkr
- Hasan İbrahim Hasan (1985), *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslam Tarihî*, Trc. İsmail Yiğit v.dğr., İstanbul, Kayıhan Yayınları, XI.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (y. t.) *Mukaddime*, (y. y.)
- İbn Kesir (1966), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, Beyrut, Mektebetü'l-Mearif
- İbn Manzûr (1119), *Lisânu'l-Arap*, Kahire, Daru'l-Maarif, XXIV.
- İhsân Abbâs (1983), *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî inde'l-Arab*, Beyrut, Dâru's-Sekâfe
- _____ (2005), *Mevsûatu A'lâmi'l-Ulemâi ve'l-Udebâi'l-Arabi'l-Müslimîn*, Beyrut
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec (t. y.), *el-Eğânî*, (y. y.)
- Kandil, Fuad (2002), *Edebü'r-Rıhle fî't-Türâsi'l-Arabî*, Kâhire, Mektebetü'd-Dâri'l-Arabiyyeti'l-Kitâb
- Karabulut, Ali Rıza (t. y.), *Mu'cemu'l-Mahtûtâti'l-Mevcûde fî Mektebât-i İstanbul*, II, İstanbul
- Karlığa, Bekir (2004), *İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesine Etkisi*, İstanbul, Litera yayınları
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife (t. y.), *Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi'l-Fünûn*, II, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî

- Kehhâle, Ömer Rıza (1993), *Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimi Musannifî'l-Kütübi'l-Arabiyye*, IV, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle
- Kireççi, Mehmet Akif (1992), “Kudâme b. Ca'fer ve Ebu Hilâl el-Askerî'de Şiir Eleştirisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Ankara,
- Komisyon (1979), *Dirâsâtu Târîhi'l-Cezîrati'l-Arabiyye*, , Riyad, Matbaatü Câmiati'r-Riyâd
- Komisyon (.....), *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi(İA)*, Kudâme b. Ca'fer Maddesi, Hazırlayan: Cengiz Kallek
- Komisyon (.....), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, Cengiz Kallek, Kudâme b. Ca'fer maddesi
- Kudâme b. Ca'fer (1985), *Cevâhiru'l-Elfâz*, Neşredenin girişi, Muhammed, Muhsin el-Hüseyin, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- _____ (1995), *Nakdu'n-Nesr*, Tahâ Hüseyin'in giriş makalesi, “et-Tahmîd fi'l-Beyani'l-Arabî”, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- _____ (t. y.), *Nakdu's-Şi'r*, tahkik Abdülmunim el-Hafâcî, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- _____ (1995), *Nakdu'n-Nesr*, el-'Abbâdî, Abdülhamîd, “Tahkîk fî Hayâtî Kudâme”, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Mandûr, Muhammed (1996), *en-Nakdu'l-Menhecî 'Inde'l-'Arab*, Kahire, Dâru'n-Nahdati'l-Mısriyye
- Melikü'l-Efdâl (t. y.), *el-'Atâyâ es-Seniyye ve'l-Mevâhibi'l-Heniyye fî'l-Menâkibi'l-Yemeniyye*, (y. y.)
- Mesûdî (1948), *Mukaddimetü Mürûcu'z-Zeheb*, Kahire, Matbaatu's-Saâde
- Muhammed b. İshak İbn Nedîm (t. y.), *Kitabu'l-Fihrist fi Ahbâri'l-Ulemâi'l-Musannifîn*, II, (y. y.)
- Muhammed, Heysem(2006), *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Kudâme b. Ca'fer maddesi, Dimeşk,
- Özdoğan, Mehmet Akif (Güz 2002), “Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkidin Ortaya Çıkışı”, *NÜSHA*, S. 7, ss. 141–155.
- Öznurhan, Halim (Aralık–2005), “Kudâme b. Ca'fer'e Göre Şiir Kusurları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 131–155.
- Safedî, Selâhaddîn Halil bin Aybek (2000), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIX, Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî
- Salih, Subhi (1999), *İslam Kurumları*, Trc. İbrahim Sarmış, Ankara, Fecir Yayınevi

- Sezer, İsmail Hakkı, “Kudâme b. Ca’ferin Tenkitçiliği”, www.ilahiyatselcuk.edu.tr, 19 Nisan 2010, saat 13:06
- Simaylokiç, Ahmed (1985), *Felsefetü’l-İstişrâk ve Eserühâ fi’l-Edebî’l-Arabiyyi’l-Muasır*, Kahire
- Şankîti, Muhammed Mahmud (t. y.), *Takrîru’l-Mektebât*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (y. y.)
- Şilbî, Hayri (1982), “Nakdu’n-Nesr’in tanıtımı”, *Mecelletü’l-Faysal*, Riyad S.59, ss. 139–143.
- Taha Hüseyin (1933), *Fi’l-Edebî’l-Cahilî*, Kahire, Matbaatu’l-Fârûk
- Taylan, Necip (2009), *Mantık Tarihçesi-Problemleri*, İstanbul, İFAV Yayınları
- Üçok, Bahriye (1968), *İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler*, Ankara, M.E.B. Yayınları
- Ülken, Hilmi Ziya (1935), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul, Ülken yayınları
- Ünlü, Nuri (1997), *İslam Tarihi-I*, İstanbul, İFAV Yayınları
- Yâkut el-Hamevi (t.y.), *Mu’cemu’l-Udebâ*, Beyrut, Dâru’l-Musteşrika
- Yılmaz, Ferhat (2004), “Arap Edebiyatında Tenkidin Seyri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, S.1, ss. 241–254,
- Yusuf Alian Sarkis (t.y.), *Mu’cemu’l-Matbûati’l-Arabiyyeti’l-Muarrabe*, II, (y.y.)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mustafa ARSLAN
Doğum Yeri ve Yılı : Adana- 1972
Medeni Durumu : Evli
Telefon : 505 524 1411
Adres : Cumhuriyet Mahallesi 528 sokak ev no: 13
Sarıçam/ ADANA
e-mail adresi : marслан.01@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2005–2010 : Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Adana
1999 : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Konya.
1990 : Kadirli İmam-Hatip Lisesi

İŞ DURUMU

2010- : Sarıçam İlçe Müftülüğü Vaizi, Adana.
Yabancı Dil : Arapça- İngilizce